

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ VE GÜRCİSTAN
XX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE**

Yüksek Lisans Tezi

Gela Guniava

Ankara – 2007

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ VE GÜRCİSTAN
XX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE**

Yüksek Lisans Tezi

Gela Guniava

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Seyit Sertçelik

Ankara – 2007

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (GENEL TÜRK TARİHİ)
ANABİLİM DALI**

**TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ VE GÜRCİSTAN
XX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :

Doç. Dr. S.Sertçelik

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
KISALTMALAR	III
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	IV

Giriş

1. XV.-XVIII. Yüzyıllarda Gürcü-Türk-Rus İlişkileri	1
2. XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başlarında Rusya'nın Gürcistan Siyaseti	3
3. XIX. Yüzyılın Sonunda Avrupa'daki Siyasi Durum	9
4. XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında Rus İmparatorluğu	11
5. XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti	12

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1905 Rus İhtilali	15
2. Rusya'nın Osmanlı Devletine Karşı Siyaseti	17
3. Jön Türklerin Kafkasya Politikası	21
4. I. Dünya Savaşı Başlamadan Önce Gürcistan'ın Durumu	23

İKİNCİ BÖLÜM

1. I. Dünya Savaşı Başlarken Çarlık Rusyası ve Osmanlı Devleti	28
2. I. Dünya Savaşı Başladıktan Sonra Gürcistan	33
3. Gürcistan Kurtuluş Komitesi	40
4. I. Dünya Savaşı Sırasında Batılı Devletlerin Kendi Aralarındaki İlişkiler	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Rusya İhtilaller ve Gürcistan	49
2. Erzincan Mütarekesi	52
3. Brest-Litovsk Anlaşması	55

4. Trabzon Konferansı	60
5. Batum Konferansı	67
6. Transkafkasya Federasyonu’nun Dağıtılması ve Gürcistan Cumhuriyeti’nin Kurulması	77
7. I. Dünya Savaşının Sonlarına Doğru Gürcistan	83

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. I.Dünya Savaşının Sona Ermesi ve Kafkasya’daki Gelişmeler	91
2. 1919–1920 Yıllarında Gürcistan’ın Batıyla İlişkisi	103
3. I. Dünya Savaşından Sonra Sovyet Rusya ve Türkiye Arasında Yakınlaşmanın Başlaması	107
4. Sovyet Rusya’nın Kafkasya’daki Çıkarları	110
5. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kafkasya ve Gürcistan	116
6. Türkiye-Ermenistan Savaşı ve Gürcistan	120

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Ankara Hükümeti, Gürcistan ve Sovyet Rusya Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması	123
2. Gürcistan’ın Sovyetleştirilmesi ve Türkiye’nin Tavrı	125
3. Gürcistan’ın Sovyetleştirilmesinden Sonra Türkiye ve Rusya ile İlişkileri	134
4. Gürcistan’ın Sovyetleştirilmesinden Sonra Mülteci Hükümetinin Faaliyetleri	140

SONUÇ	143
--------------	------------

ÖZET	147
-------------	------------

SUMMARY	151
----------------	------------

BİBLİYOGRAFYA	155
----------------------	------------

Önsöz

XX. yüzyılın başlarında Türkiye, Rusya ve Kafkasya bölgesinde, özellikle de Gürcistan'da gerçekleşen olaylar bu ülkelerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerinde değişimlere neden olmuştur.

Jeopolitik ve stratejik menfaatleri, Türkiye ve Rusya gibi iki büyük devletin, yüzyıllar boyunca Balkanlar, Karadeniz kıyıları ve Kafkasya'da sık sık karşılaşmasına neden oluyordu. Kafkasya, bu devletler için bugün de hala hayatı çıkarlar bölgesi olarak kalmaya devam etmektedir.

Kafkasya'da önemli bir yeri olan Gürcü uygarlığı yaklaşık üç bin yıl önce oluşturuldu ve farklı çağlarda Roma, Bizans, Arap, İran, Osmanlı, Rus ve Avrupa uygarlıkları tarafından etkilendi. Bu etkiler bazen devlet için acı bir şekilde gerçekleşiyordu, fakat bunun yanında olumlu taraftarı da vardı. Gürcistan tarihte karşılaştığı tüm zorluklara rağmen günümüzde bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettirmektedir.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra tekrar bağımsızlığına kavuşan Gürcistan, 70 yıl önce Rus İmparatorluğu'ndan ayrıldığı zaman birçok problemlerle karşılaştı; dış güçlerin kışkırtmasıyla ayrılıkçılar merkeze karşı savaş açtılar, iktidara gelenlerin tecrübesizliği ve dış etkilerden dolayı, ülkenin ekonomik durumu ve bazı komşu ülkelerle ilişkileri bozuldu.

Bugün, Gürcistan yeni şanslar edinince dünyanın jeopolitik alanında kalabilmesi için, bu alana neler ekleyerek kendi partnerlerinden nasıl yararlanacağını tespit etmesi büyük önem taşımaktadır. Bu amaçların gerçekleşebilmesi için XX. yüzyılın başlarında bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti'nin geçmişteki deneyimlerinden, günümüzdeki Gürcü idarecilerinin dersler çıkarması gerekmektedir.

Bunun yanında, 1918–1921 yıllarında bağımsız Gürcistan hükümetinin Türkiye ve Rusya'yla kurmuş olduğu ilişkilerin bilinmesi şimdiki siyasetçileri yeni hatalardan koruyabilir. Çünkü hem Türkiye, hem de Rusya yüzyıllar boyunca ve

hatta bugün de Kafkas ülkeleri için çok önemlidir. Rusya tarafından Güney Kafkas Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının tanınmasına rağmen bölgede nüfuzunun kırılmasına tahammül edemiyor. Bu cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını hemen tanıyan Türkiye ise, yeni kurulmuş olan devletlerle sıkı ilişkiler kurdu ve Avrupa topluluğu entegrasyonu yolunda, bu devletler için önemli bir partner oldu.

Gürcistan, Kafkasya bölgesinde Rusya'nın müttefiki olan Ermenistan'ın tersine, batılılaşma politikasını seçti. Bu amacın gerçekleştirilmesinde komşusu, ticari-ekonomik partneri ve siyasi müttefiki olan Türkiye çok aktif olarak yardımcı oluyor. Gürcistan, Avrupa'ya uyum yolunu seçtiğinden dolayı, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerden kaynaklanan 30 yıllık tecrübesi ile Avrupa Birliği'ne girmek için gerçekleştirdiği reformlar Gürcistan için de bir kılavuz olabilir.

Yüzyıllar boyunca Kafkasya bölgesi ve özellikle Gürcistan siyasi, ekonomik, stratejik ve kültürel açıdan önemli bir geçiş noktasındadır. Kafkasya bölgesi'ndeki bu durum, dünya politikasını etkilemekte ve bu bölgenin sahibi olan kuvvet, dünya siyasetinin önemli aktörleri arasında yer alma şansını yakalamaktadır. Bundan dolayı tarih boyunca büyük devletler bu bölgeye sahip olabilmek için büyük bir çaba sarfetmişlerdi.

18.-19. yüzyıllarda Osmanlı-Rus savaşlarına sahne olan Balkan Yarımadasının ve Karadeniz'in yanında, Kafkasya da vardı. Çünkü 1801'de Gürcistan'ın Rusya'ya ilhakından sonra Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu, komşu oldular. Kafkasya bölgesi'nde en önemli değişimler XX. yüzyılın başlarında oldu. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye, Gürcistan ve Rusya'da yaşanan olaylar, bu ülkeler arasında gerçekleşen müzakereler ve imzalanan anlaşmalar bütün XX. yüzyıl boyunca Gürcistan-Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin temellerini ve Kafkasya bölgesi'ndeki durumu oluşturdu. Bu temellerden dolayı, bölgedeki güçler dengesi günümüzde bile etkilenmektedir. Bu nedenle Gürcistan, Türkiye ve Rusya'nın söz konusu tarihlerinin bilinmesi, doğru analiz yapmayı ve bu ülkeler arasındaki ilişkilerde yeni hataların yapılmamasına yardımcı olacaktır.

Tezim hazırlanmasında, konumun seçilmesinde, ayrıca bitme safhasında her zaman destek ve teşviklerini gördüğüm, yararlandığım hocam Sayın Seyit Sertçelik'e teşekkür ederim.

Gela Guniava

KISALTMALAR

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.g.g.	: Adı Geçen Gazete
c.	: Cilt
s.	: Sayfa
ЦГИАГ	: Центральный Государственный Исторический Архив Грузии
Ф.	: Фонд
о.	: опис
д.	: дело
л.	: лист

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

XX. yüzyılın ilk çeyreği Gürcistan, Türkiye ve Rusya açısından önemli bir devre. Dolayısıyla bu konuda Gürcistan, Türkiye ve Rusya’da yapılan çok sayıda araştırma eserler bulunuyor. Fakat, bazı sebeplerden dolayı bu ülkelerde bulunan kaynaklar ve yayınlanan araştırmalar hakkında, diğer ülkelerdeki bilgiler çok yetersizdir. Özellikle, Gürcistan arşivlerinde ve kütüphanelerinde bulunan belgeler ve Gürcü bilim adamlar tarafından yapılan araştırmalar Türkiye’de neredeyse hiç tanınmıyor.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinin tarihinin araştırılması için bu dönemin gazetelerinin de incelenmesi önemlidir. XX. yüzyılın başlarında Gürcistan’da yayınlanan gazetelerde, bölgede yer alan tüm olayların değerlendirilmesi bulunuyor. Gazetelerin bir kısmı resmi (Sakartvelos Respublika, Kartuli Gazeti), diğeri ise muhalefet yanlısı (Tsnobis Purtseli, Brdzola) olduğundan dolayı, makalelerde yer alan bilgiler de çok zengin ve çeşitlidir. Gürcistan Devlet Arşivinde bulunan belgelerin bir kısmı tamamen incelenemedi.

Bununla beraber, XX. yüzyılın 90’lı yıllarında tekrar bağımsızlığına kavuşan Gürcistan’da ilk cumhuriyete ilgi artarken bu devletle ilgili bazı resmi belgeler yayınlanmaya başlandı. Transkafkasya ve Gürcistan Dış Politikasının Belgeler ve Kaynaklar (*Документы и Материали по Внешней Политике Закавказья и Грузии*) kitabında, Transkafkasya Federasyonu ve Gürcistan Cumhuriyeti tarafından yürütülen dış politikaya dair önemli belgeler yer alır.

XX. yüzyılın başlarında yaşayan insanların, siyasetçilerin ve askerlerin yazdıkları hatıralar ve onlar tarafından yaşanan olayların değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Dönemin Gürcistan Devlet Başkanı N.Jordania, Gürcistan hükümeti üyesi V.Nozağe, Gürcistan Genelkurmay subay Ş.Maglakediğe, Ankara

hükümetinin Moskova temsilcisi A.F.Cebesoy ve Sovyet Rusya'nın Ankara temsilcisi S.İ.Aralov yaşadıkları olayları onların kaleminden okumak, bize dönemin şartlarını anlamamızı sağlar. Bu devlet adamları tarafından yazılan hatıralar değerli bilgiler vermektedir.

Bununla beraber, XX. yüzyılın başlarında Gürcü-Türk-Rus ilişkileri araştırılırken bu dönemde yaşayan tarihçilerin eserleri de dikkate alınması gerekir. Bunlar arasında, ünlü Gürcü tarihçiler Prof. Dr. Mikhel Cavakhişvili ve Korneli Salia yer alıyorlar. M.Cavakhişvili ve K.Salia Gürcistan tarihi üzerine birçok çalışma yaptılar. K.Salia Menşevik hükümeti ile Avrupa'ya geçti ve çalışmaları orada devam etti.

Bununla beraber, diğer tarihçiler de XX. yüzyılın ilk çeyreği tarihi üzerinde de çalıştılar. Türkiye-Rusya ilişkiler hakkında M.F.Gürsel, A.K.Meram ve A.N.Kurat önemli araştırmalar yazdılar. S.Sürelî ise Türk, Avrupalı ve bazı Rus kaynaklarını kullandığı 1918–1921 yıllarında Türk-Gürcü ilişkileri üzerinde önemli bir kitabı bulunmaktadır.

Gürcistan'da XX. yüzyılın 80'li yıllarına kadar Gürcistan'ın İlk Cumhuriyetinin dönemiyle ilgili araştırmalar yapılmamaktaydı. İdeolojik sebeplerden dolayı bilim adamları Sovyetler Birliğinin dağılmasına kadar 1918–1921 yıllarında yaşanmış olaylar hakkında çalışmalar yapmaktan kaçınıyorlardı. Buna rağmen Prof. Dr. O.Gigineişvili, *Türkizm ve Osmanlıların Dış Politikası* ve *Osmanlı Tarihi Araştırmaları* adlı kitaplar yazarak, I. Dünya Savaşı sırasında ve önceki dönemdeki Gürcü-Türk ilişkileri hakkında önemli araştırmalar yaptı.

Sovyetler Birliği'nin dağıtılmasından sonra, hem Gürcistan'ın ilk Cumhuriyeti tarihi, hem de Menşevik hükümetinin diğer devletlerle ilişkilerinin araştırmaları başladı. Bu konu üzerinde birçok kitap da basıldı. M.Rekhviaşvili ve N.Rekhviaşvili *Gürcistan Tarihi'ni* yazarken 1918–1921 yılları tarihine büyük bir bölüm ayırdı.

Türkolog Prof. Dr. M.Svanidze Türkiye tarihi üzerinde birçok çalışmalar yaptı. Daha çok eski çağlarla ilgilenirken son zamanlarda XX. yüzyılın Türkiye tarihi üzerinde de birkaç eser yazdı. Gürcistanlı üniversite öğrencileri için *Türkiye Tarihi* yazarken, Gürcistan-Türkiye ilişkileri ile ilgili Brest-Litovsk, Trabzon ve Batum konferansları ve Menşevik hükümeti ile Mustafa Kemal Paşa hükümeti arasındaki ilişkiler gibi konularında çalıştı.

XX. yüzyılın 90'lı yıllarından itibaren N.Cavakhişvili, B.Kupatazde, R.Dauşveli gibi genç araştırmacılar da XX. yüzyılın başlarında yer alan olayları incelemeye başladılar.

Giriş

1. XV.-XVIII. Yüzyıllarda Gürcü-Türk-Rus İlişkileri

Osmanlı Devleti ile Gürcü Krallıkları arasındaki ilişkiler Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasından sonra başladı. Karadeniz kıyısındaki bazı Gürcü feodaller Edirne'ye elçiler gönderip Sultan'ın zaferini tebrik ettiler. Fakat, Abazya yönetimi ve İmereti Kralı tarafından tebrik edilmeyen II. Mehmet, 1454'te Kırım seferine çıktığında Kırım'dan önce Sohumî şehrini bombaladıktan sonra şehri yağmalayıp yaktı.¹ 1461'de Osmanlılar tarafından Trabzon'un alınmasından sonra, Osmanlı Devleti Gürcistan'a komşu oldu ve bu ülkeler arasında ilişkiler daha da yoğunlaştı.²

XVI. yüzyılın başlarından itibaren iç savaşlardan dolayı dağılmış ve zayıflamış olan Gürcistan, İran ve Osmanlı Devleti arasında savaş sebeplerinden biri oldu. Dış tehlikelere rağmen devam etmekte olan iç savaşlar sırasında Gürcü krallar ve feodalleri, duruma göre ya Osmanlılar, ya da İranlılar tarafına geçiyorlardı.³

¹ M.Svanidze, *Osmanlı Tarihi*, c.1, Chronografy Yayınevi, Tiflis 1999, s.72

² A.g.e., s.82

³ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.4, haz. M.Dumbadze, Sabçota Sakartvelo Yayınevi, Tiflis 1973, s.92

İç savaşlarda ve Osmanlılarla İran'a karşı mücadele sırasında Gürcü halkı büyük zarar gördü. 1549–1555 yıllarında Samtskhe Atabeyliği Osmanlı tarafından fethedildi.⁴ XV. yüzyılın sonunda Ahıska, vilayet olarak Osmanlı Devletine katıldı.⁵ 1614'te Kahketi seferinden sonra Şah I. Abbas tarafından 300 bin Gürcü İran'a götürülüp oraya yerleştirildi.⁶ Osmanlı-İran savaşlarından sonra, Batı Gürcistan Türklerin, Doğu Gürcistan ise İran'ın nüfuzu altında kaldı.

Bu arada bazı Gürcü kralları, Rusya'dan yardım almak için elçilerini teşebbüse geçtiler. 1491'de Kakheti Kralı I. Aleksandre, Moskova'ya ilk kez bir heyet göndererek Gürcistan-Rusya ilişkilerinin temelini attı.⁷ Zaman geçtikçe bu ilişkiler daha çok ilerledi. Rusya'nın Kafkasya'ya inmesinde kendileri için tehlike gören Osmanlılar ve İranlılar bu ilişkileri bozmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Fakat, Rusya'nın güçlenmesi ile birlikte Kafkasya bölgesine ilgisi de artıyordu.⁸

Gürcistan ile ilişkilerin kurulmasıyla beraber Moskova büyük Prensi III. İvan, Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerin düzeltilmesi için İstanbul'a elçi yolladı. Rus tüccarlarla ilişkilere büyük önem veren Sultan II. Beyazıt, elçilerin arzusunu kabul ederek, Ruslara Karadeniz bölgesinde ticaret izni verdi.⁹

Karadeniz ülkeleri ile ticari ilişkilerin kurulmasından sonra, güçlenmiş olan Ruslar yavaş yavaş Moskova Krallığını genişletmeye başladılar. Güneydeki bölgeleri ve Kafkasya'yı kendi nüfuzu altına almaya çalıştılar. XVII. yüzyılın sonundan itibaren Rus İmparatorluğu, Osmanlılara karşı daha aktif bir politika izlemeye başladı.¹⁰

XVIII. yüzyılda Rus nüfuzu Kafkasya bölgesinde epeyce arttı. Gürcü krallıklar Osmanlı ve İran nüfuzundan çıkmak için savaşıırken, dindaş Rusya'dan yardım bekleniyordu. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti ile karşı karşıya gelen Rus İmparatorluğu da Gürcistan'dan Türklere karşı kendilerine destek çıkmasını istiyordu. 1768–1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Kafkasya'da yeni cephe açmak isteyen Ruslar, Gürcülerin doğudan saldırmasını teşvik ettiler. Gürcü kralları

⁴ Svanidze, a.g.e. s.143–144

⁵ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.4, s.308

⁶ A.g.e., s.265

⁷ A.g.e., s.143-144

⁸ A.g.e., s.416

⁹ Svanidze, a.g.e. s.116–118

¹⁰ A.g.e., s.1120

Ruslarla bir olup Osmanlı Devletine saldırdı. Rus hükümeti bu durumdan faydalanarak bütün Kafkas bölgesini eline geçirmeye başladı.¹¹ 1783'te Georgevsk'te Rus İmparatorluğu ve Kartl-Kakheti Krallığı arasında imzalanan anlaşmayı kullanan Rus Çar I. Aleksandr, 1801'de Doğu Gürcistan'ın ilhakını ilan etti.¹²

Bundan sonra Ruslar, İmereti Krallığını ve Batı Gürcistan'ın diğer prensliklerini de kolayca ele geçirdi. İmereti Kralı II. Solomon, kuzeyden gelen tehlikeye karşı İran ve Osmanlılardan yardım almak ve düşmana beraber karşı koymak için müzakerelere başladı. 1810'da Rus Çarı tarafından İmereti Krallığının ortadan kaldırılmasının ardından II. Solomon, Ahıska'ya kaçtı. Ahıska valisi yardımıyla İmereti'de Ruslara karşı isyan hazırladı ve 1810 yılının yazında Kral komutasında savaş başladı. Fakat isyancılar yenildiler ve Kral II. Solomon yandaşları ile beraber yine Osmanlılara sığındı. Aynı yıl ölen Kral II. Solomon Trabzon'da Nikolas kilisesinde toprağa verildi.¹³

Rusya yönetiminde kalmak istemeyen Gürcüler, işgalcilere karşı birçok defa isyan ettiler. Gürcistan'ın bütün bölgelerinde Ruslara, özellikle Petersburg tarafından atanmış olan polis ve yerli yönetim memurlarına ve onlar tarafından yapılan yolsuzluklara karşı çıkıyorlardı. Çok defa başarısız isyanlar da vardı, ama Ruslar Gürcistan'a kolayca hükmedilemeyeceğini anladılar. Gürcü Menşevik liderlerinden olan ve gelecekte bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti hükümet başkanı olacak olan N.Jordania'nın yazdığına göre Gürcüler, rüşvetçi Rus memurlarını istemeyip sadece dışarıdan gelen saldırganlara karşı onları koruyan Rus askerlerini istiyorlardı.¹⁴

2. XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyılın Başlarında Rusya'nın Gürcistan Siyaseti

XIX. yüzyılın ilk yarısında Gürcü feodalleri ve toplulukları tarafından düzenlenmiş olan isyanlar da başarısızlıkla sonuçlandı. Gürcistan'da isyanlar ve gösteriler XIX. yüzyılın ikinci yarısında da devam etti. Fakat bunlar genelde sosyal karakterliydi.

¹¹ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.4, s.653–654

¹² M.Rekhviaşvili, N.Rekhviaşvili, *Gürcistan Tarihi*, Stamba Yayınevi, Kutaisi 2000, s. 801

¹³ A.g.e., s. 820-821

¹⁴ N.Jordania, *Geçmişim*, Sarangi Yayınevi, Tiflis 1990, s. 52

Rusya hükümeti, Gürcistan'ı tamamen kontrolü altına almak için, Gürcü Krallıklarını ve prensliklerini lağvettikten sonra yerli idare teşkilatlarının ve Gürcü Ortodoks Kilisenin özerkliğini iptal etti. V. yüzyılda Bizans kilisesinden ayrılmış ve bütün tarih boyunca Gürcülerin düşmana karşı sert bir tavır takınmasına neden olan Gürcistan Ortodoks Kilisesi, Çarlığın Kafkas politikasına engel olacaktı. Krallık lağvedildikten hemen sonra 1802'de Gürcü kilisesi Moskova Patrikliğine bağlandı. Kiliseye ait olan toprakların ve diğer malların yeni sahibi Rus İmparatoru oldu. Rus patrikliği kararıyla ayin dili Rusça olarak belirlendi.¹⁵ Ama bölgede Rusça bilen Gürcü papazların az olmasından dolayı 1907'den itibaren Ortodoks olmayan Ermeni papazlarına diğer Hristiyanlar için ayin etme yetkisi verildi.¹⁶

Gürcüleri yönetimi altına alan Çarlık, vatansever güçlerin birleşmesini engellemek için Gürcülerin vatanından ayrılmasını teşvik ederek onların yerine Rusları ve Rus İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinde yaşayan halkları, özellikle Ermenileri ve Kazakları yerleştiriyorlardı.

Gürcistan'ın ilhakından sonra Rus İmparatorluğu bütün Kuzey Kafkasya'yı, Azerbaycan ve Ermenistan Hanlıklarını kolayca zapt etti. Ayrıca Osmanlı Devletinin Kuzeydoğu vilayetlerini ele geçirmek için harekete geçti. Bu vilayetlerin bazılarında Gürcü nüfusu yaşadığından dolayı, bu savaşlar Gürcüler tarafından destekleniyordu. Çünkü, Gürcistan'ın tarihi topraklarının birleştirilmesi mücadelesinde, Rusların yardım etmesini öngören Georgevsk Antlaşmasının yerine getirilmesi ile Çarlığın işgalci siyasetini haklı gösteriyordu. Kafkasya ordu Komutanlığı bu imkânı yeni topraklar ele geçirmek için kullandı. Fakat, onlar Gürcistan'ın birleşmesi yerine, Gürcülerin Ruslaşmasına yöneldiler.¹⁷

1828–1829 ve 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Rus İmparatorluğu Ahıska, Ardahan, Kars ve Batum'u eline geçirdi. Bu bölgelerin bir bölümünde Müslüman olan Gürcüler yaşıyorlardı. Fakat, Osmanlı ve Rus hükümetlerinin politikasından dolayı bu nüfus ve burada yerleşmiş Türklerin bir kısmı yaşadığı yerleri bırakıp Anadolu'ya göç ettiler. 1878'de sadece Ardahan bölgesinden Anadolu'ya 22743,¹⁸ Batum bölgesinden ise 38000 Müslüman Gürcü

¹⁵ E.Şevardnadze, *Geçmiş ve Gelecek Hakkında Fikirler*, Palitra L Yayınevi, Tiflis 2006, s. 365

¹⁶ ЦГИАГ. Ф. 13, о. 23, д. 623, л. 3–4

¹⁷ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.4, s.874

¹⁸ V.Nožadze, *Gürcistan'ın Kalkınması İçin, Meskheti Mücadelesi*, Tiflis 1989, s. 9

göç etti.¹⁹ Boşaltılan yerlere ise Osmanlı topraklarından göç eden Ermeniler yerleştirildi. XIX. yüzyıl boyunca Çarlığa karşı birkaç kez isyan eden Gürcüler, Rusların gözünde itibarlarını kaybettiler ve onların ulusal birleşmesine karşı çıktılar. Bu nedenle sınırlarda yaşayan Müslümanlar Anadolu'ya kaçmaya zorlanıyorlardı. Onların yerine gelen Ermenilere ise yardım edip yeni bir hayata başlamak için bir miktar para bile verdiler. Üstelik de 6 yıl vergilerden muaf tutuldular. Bu sebeple Ahıska ve Ahılkelek bölgelerine 30000 Ermeni yerleştirildi.²⁰ Aynı zamanda, Çarlık hükümeti Rusya'dan Kafkasya'ya tarikatları (sektleri) ve diğer güvenilir olmayan etnik ve din gruplarını gönderip onları özellikle sınıra yakın bölgelerde yerleştirdiler.

Çarlık Rusyasının izlediği bu politikanın başka sebepleri de vardı: Osmanlı Devletinin sınır bölgelerinde yaşayanların çoğu Müslüman olduğu için Rusya hükümeti ürküyordu ve onların yerine daha sadık olan Ermenilerin bu sınır bölgelerinde yaşaması işlerine geliyordu.²¹

Bu arada baskılara rağmen Acarlara bazı muafiyetler de veriliyordu. Onlar, Hristiyan olmaya zorlanmıyor, hatta tam tersi de oluyordu: örneğin cami inşaatı için devlet, Acarlara ormandan bedava malzeme veriyordu. Topraklarını istedikleri gibi kullanıyorlardı. Fakat yabancı ülke vatandaşlarına satma hakları yoktu. Kendi ihtiyaçları için kestikleri odun için vergi vermiyorlardı. Vergi, sadece odunu satacakları zaman konuluyordu. Durum, benzin için de aynıydı. Diğerlerine göre vergiler yok sayılacak kadar azdı. Acara'dan askere kimse alınmıyordu. Mahkemeler yerel örf ve adetlere göre işliyordu. Okullar ve medreseler devlet tarafından finanse ediliyordu.²²

Acarlar genelde Gürcüce konuşuyorlardı. Kadınlar ve 18–20 yaşındaki gençler arasında Türkçe bilen hiç yoktu. Sadece yaşlı erkekler Türkçe biliyordu. Onlar da bölgenin Osmanlı Devleti himayesindeyken öğrenmişlerdi. Üstelik bölgede Türk soylu nüfus miktarı azdı.²³

Rus yönetimi, Abazya'da da aynı politikayı uyguluyordu. Onlar yerli nüfusun kaçmasına, onların yerlerine Rus ve Ermenilerin yerleşmesine yardımcı

¹⁹ M.Svanidze, *Türkiye'de Gürcüler*, Pirveli Stamba Yayınevi, Tiflis 1996, s.7

²⁰ Nozadze, a.g.e. s. 9

²¹ Ş.Lomsadze, *Meskhler ve Meskheti*, Samşoblo Yayınevi, Tiflis 2000, s.49

²² A.Tsuladze, "Batumi Bölgesinde Gürcü Müslümanlar", *Sakhalikho Purtseli Gazetesi*, 17 Aralık 1914, N166

²³ A.g.g.

oluyorlardı. Çarlığın baskısından dolayı Müslüman Abazalar diğer Müslüman milletler gibi Osmanlı Devletine gidip oraya yerleşiyorlardı. Bazı kaynaklara göre Anadolu'ya 40 bin Hristiyan Abaza da göç etmişti.²⁴

Ayrıca, Gürcülerin Rus topluluğuna hızlı uyumu ve Ruslaştırma politikasından dolayı Rusya hükümeti emriyle Gürcü Krallar, hanedan üyeleri ve büyük feodallerin çoğu farklı sebeplerle Rusya'nın çeşitli bölgelerine sürgüne gönderiliyordu. Bunlardan bazıları Moskova, Petersburg, diğer Rus ve bazı Avrupa şehirlerdeki üniversitelerinde eğitim gördükten sonra geri dönerek devlet memuru olarak çalışmaya başladı. Fakat çoğu Rusya'da kalarak orada yerleşti. Çar tacına sadakat gösterenlere orduya girme izni verildi ve bunların bir kısmı yüksek rütbelere ulaştılar.²⁵

Toprak köleliği (serflik) Rusya'dan sonra, 1864–1867 yıllarında Gürcistan'da da iptal edildi. Bundan sonra serbest bırakılan serflerin büyük bir kısmı şehirlere gidip orada iş bulmaya çalıştılar. Yeni ve ucuz işçilerin bulunmasından dolayı Gürcistan'da da sanayi gelişmeye başladı. Fakat, müesseselerin çoğu sermayeyi ellerinde tutan Ermenilerin ve yabancı sanayicilerin elindeydi.

Kafkasya'nın üzücü konularından birini ele alan ünlü Gürcü tarihçi Prof. Dr. İvane Cavakhişvili (1876–1940) arşiv ve diğer kaynakları kullanarak Rusya'nın Kafkas politikasını değerlendirmiştir. Ona göre Rusya hükümeti Gürcü, Ermeni ve Müslümanları karşı karşıya getirerek Kafkasya'da kendi pozisyonunu güçlendirmeye çalışıyordu. Rus hükümeti Gürcistan'ın ilhakından sonra yine Rusları ve özellikle Rus askerlerini taşraya yerleştirmeye, yerli idare teşkilatlarında yüksek görevlere Ermenileri atamaya başladı. Çarlık, Gürcü topluluklarını bölerek alt kimlikler oluşturmaya çalıştı. Böylece, Acarlar, Megreller ve Svanlar gibi milletler yaratmaya planladılar. Dolayısıyla Gürcü milleti zayıflatılmış olacaktı. Böylece, Ruslara karşı çıkabilecek hareketi güçsüzleştirmeye çalışıyordu. Öte yandan Ermeniler politikayla ilgilenmeyen, çarlığın sadık milleti olarak sayılıyorlardı. XIX. yüzyılın sonundan itibaren, Rus hükümeti Kafkasya bölgesini Ruslaştırmak için her şeyi yapıyordu.²⁶

²⁴ Svanidze, a.g.e., s.6

²⁵ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.5, (Haz. İ. Antelava), Sabçota Sakartvelo Yayınevi, Tiflis 1970, s. 128

²⁶ İ. Cavakhişvili, "Tarihi Raporu", *Literaturuli Sakartvelo Gazetesi*, 23 Eylül 1988

İ.Cavakhişvili, Rus iktidarının Ermeni uyruklu olan ünlü siyasetçi Kananov'un hükümete sunduğu projeleri da anlatıyor. Kananov'un, Gürcistan'ın Karadeniz kıyılarına Osmanlı Devletinden göç eden Ermenilerin yerleştirilmesi hakkında ki fikirleri, Rus hükümeti tarafından olumlu olarak değerlendirildi ve gerçekleştirilmeye başlandı. Kananov'a göre Ermeniler, Rus tacı altında bulunmaları ve sahip oldukları geniş ticari pazarlarından dolayı Çar hazinesine büyük miktar para ödeyeceklerdi. XIX. yüzyılın sonunda Polonya'yı Ruslaştırmaya çalışan Rus hükümeti, Kafkasya'ya göndereceği Rus kolonistlerin sayısının yetersizliğinden dolayı Kananov'un projesini büyük sevinçle onayladı.²⁷

Anadolu'dan göç eden Ermenilerin Kafkasya'da yerleşmelerine Genel Vali ve yakınları yardımcı oluyordu. Bu kişilerin bazıları da yine Ermeni uyrukliydu. Ermenilerin, Gürcistan'a yerleştirilmesinde Kafkasya Genel Valiliği devlet mülki idare teşkilatı başkanı Ermeni asıllı İ.Hatisov önemli rol oynadı. Onun yardımıyla Ermeniler Gürcistan'ın Borçalı, Ahilkelek-Cavakheti ve Karadeniz kıyılarındaki bölgelere yerleşiyorlardı. Ermenilere en verimli topraklar verildi, vergilerden muaf tutuldular ve bölgesel idarı görevlere atandılar. Öte yandan, Gürcülerin durumunun kötüleşmesine ve onların haksızlığa uğramalarına kimse aldırış etmiyordu.²⁸

Ermenilerin eline geçen en verimli topraklar ve fabrikalar Kafkasya Genel Valiliği'nde çalışan Ermenilerle, Eçmiadzin Ermeni Kilisesi Patrikliği tarafından idare ediliyordu. Osmanlı Devleti ve Rusya'da yaşayan tüccar ve sanayici Ermeniler tarafından biriktirilen paranın bir kısmı Eçmiadzin'e geliyor ve bu parayla hem Kafkasya bölgesinde, hem Osmanlı Devleti doğu vilayetlerinde, hem de Rus İmparatorluğu'nun güney bölgelerinde Ermenilerin oturtulup nüfuzlarını arttırılması ve yerli halkların evlerinden kovulması için faaliyetleri finans ettiriliyordu. Ermeniler, Eçmiadzin yardımıyla bağımsız Ermenistan'ın temellerini atıyorlardı. Bu devletin, Ermenistan, Gürcistan, bütün Kafkasya, Trabzon, Adana, Osmanlı Devletinin doğu illeri, Voronej Şehri dahil Güney Rusya'yı içine alması planlanıyordu.²⁹ Ermenilerin bu planlarını öğrenen Kafkasya Genel Valisi G.S.Golitsin (1838-1907), Ermeni kilisesinin finans idaresini Kafkasya Genel

²⁷ A.g.m.

²⁸ A.g.m.

²⁹ M.Kakhiani, "Knyaz Golitsin Ermenilerin Hayalı – Büyük Ermenistan Fikrini kırdı", *Georgian Times Gazetesi*, 2 Ağustos 2006, N31 (395)

Valiliğine bağladı. Böylece Eçmiadzin Patrikliğini zayıflatmaya başladı. Bundan dolayı, Genel Vali G.S.Golitsin Ermeni teröristler tarafından düzenlenen bir suikastta ağır yaralandı ve onun yerine Genel Vali olarak daha hafif bir politika izleyen İ.İ.Vorontsov-Daşkov (1837–1916) atandı. İ.İ.Vorontsov-Daşkov, kendini Ermenilerin patronu olarak göstererek Rus İmparatorluğu'nun işini yapıyordu.³⁰

İ.Hatisov'un Gürcülere karşı izlediği politikayı oğlu A.Hatisov da devam ettirdi. A. Hatisov, Genel Vali İ.İ.Vorontsov-Daşkov'un desteğiyle 1913'te Ahalkalek-Cavakheti ve Borçalı kazalarının Tiflis'ten, Gümrü'nün (Aleksandropol) ise Erivan'dan ayrılmasını ve bu bölgelerin birleştirilerek yeni Gümrü vilayetinin oluşturulmasını istedi.³¹ Fakat Türkiye ile savaşın yaklaştığını anlayan Rus hükümeti Güney Kafkasya'da milletlerarası gerginliklere yol açılmaması için yeni vilayet konusunu görüşmek için toplanan ve çoğunluğu Ermenilerden oluşan devlet komisyonuna baskı yapıp tasarının geçmesine izin vermedi.³²

XX. yüzyılın başlarında Kafkasya'da Ermeni nüfuzunun artması için Ermeni sanayicileri tarafından Kafkasya Üniversitesi'nin kurulması fikri, Kafkasya Genel Valiliği'ne sunuldu. Üniversitede öğretim Rus dilinde verilecek, fakat üniversite Tiflis'teki Ermeni mahallesinde olacak ve Ermeni sanayicileri tarafından finans edilen üniversitede idare hakkı da Ermenilerin elinde olacaktı. Üniversitenin şehrin merkezinden uzak olmasına, buraya giden yolların bir hayli kötü durumda olmasına rağmen, inşaatın yerinin değiştirilmesi düşünülmüyordu. Fakat tam o sırada I. Dünya Savaşı başladığından, Kafkasya Üniversitesinin kurulması fikri gündemden kaldırıldı.³³

1905'te Kafkasya Genel Valisi olarak atanan Kont İ.İ.Vorontsov-Daşkov, Kafkasya tarihinde önemli rol oynamıştı. Çar II. Nikola ile yakınlığı olan Kont İ.İ.Vorontsov-Daşkov, kendisini Ermeni dostu olarak gösteriyor; Ermenileri Rusya devleti çıkarlarının savunulması ve İmparatorluk topraklarının genişlemesi için kullanıyordu. Kafkasya'da Çarlığın pozisyonlarını güçlendirmesi için bölgenin iç işlerinin yönetiminin yanı sıra, sınır ötesi ülkelerle dış ilişkiler ve askeri faaliyetlerini de gerçekleştiriyordu. Genel Vali, hem askeri hem de sivil işlerde en

³⁰ *Армянски Вoпpoc – Энциклопедия*, Главная редакция Армянской Энциклопедии, Ереван 1991, с.149

³¹ B.Kupatadze, "Gürcistan'da Ermeni Burjuvazi'nin Rolü (XX Yüzyılın 10'lu Yıllarında)", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.5, Tiflis Devlet Üniversitesi'nin Yayınevi, Tiflis 1998, s. 485

³² İ.Cavakhişvili, a.g.m.

³³ Kupatadze, a.g.e., s.494-495

yüksek bölgesel görevli idi. Merkezden bağımsız olarak politika yapma hakkı da vardı. Osmanlı Devletinde ve İran'daki Rus istihbaratının çalışmalarını da kontrol ediyordu.³⁴ Kont İ.İ.Vorontsov-Daşkov Kafkasya Genel Valilik görevine atandıktan sonra, Osmanlı Devleti tarafından gelecek olan tehlikelerden korunmak ve İran'da Rusya'nın devlet çıkarlarını gözetmek ve nüfuzunun koruması için Kafkasya'daki askeri kıtaların çoğaltılmasına çalışıyordu. Aynı zamanda Genel Vali, Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından Türkiye'ye verilen desteğin azaltılması için bu devletlerle ilişkilerin düzeltilmesini de teklif ediyordu. Rusya'nın kötü durumda olduğunu anlayan Kont İ.İ.Vorontsov-Daşkov, Osmanlı Devleti ile savaşmaya karşıydı. Çara gönderdiği mektubunda faydasız ve uzun süren savaşlar için milyarları harcamak yerine barışın sağlanması için birkaç milyon harcanmasının imparatorluğu için daha yararlı olacağını yazıyordu.³⁵

3. XIX. Yüzyılın Sonunda Avrupa'daki Siyasi Durum

Avrupa Devletleri Rusya'nın Kafkasya'daki pozisyonunu güçlendirmesinden endişe ediyorlardı. Avrupa'da, Sibiry'a'da ve Orta Asya'da geniş bir alanı kapsayan Rus İmparatorluğu'nun genel amacı, ürünlerini ve doğal maddelerini dünya pazarına götürmek için Boğazları ele geçirmek ve sıcak denizlere inmekti. Fakat buna Akdeniz bölgesinde Rusların konumunun güçlenmesini istemeyen Avrupa'nın diğer devletleri de karşı çıkıyordu.

Rusya'nın güneye ilerlemesine en çok Akdeniz'de ve Orta Doğu'da güçlü konuma sahip İngiltere engel oluyordu. Londra, Rusya'nın İstanbul'u alması halinde İngiltere'nin Akdeniz bölgesindeki ticari ve stratejik çıkarlarını tehdit edeceğini görmekteydi. Aynı zamanda Rusya ve İngiltere Uzak Doğu'daki topraklar için de birbirine rakip idiler.

Kendisini Balkanlarda yaşayan Slav ve Ortodoks Hristiyan halkların hamisi olarak gören ve Doğu Avrupa Slav halklarını nüfuzu altına almaya çalışan Ortodoks Rusya, ekonomik bunalım geçirmekte olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun toprak bütünlüğü için de tehlikeliydi, çünkü Slav uyruklu olan milletlerden Çekler, Lehler, Boşnaklar, Slovenyalılar, Slovaklar v.b. Avusturya-

³⁴ А.О.Арутюнян, *Кавказский Фронт 1914–1918*, Ереван 1971, s.30

³⁵ A.g.e., s.35-36

Macaristan İmparatorluğu nüfusunun büyük bir kısmını oluşturmaktaydılar. Bundan dolayı, Avusturya ile birlikte müttefiki olan Almanya da Rus nüfuzunun güneyde artmasını engelliyorlardı.

Bununla beraber, Avrupa devletleri arasında da anlaşmazlıklar vardı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa devletleri yeni sömürgeler ve pazarlar için mücadele etmekteydiler. Teknolojik gelişmelerden dolayı Avrupa ülkeleri daha çok mal üretirken onları satmak için yeni ve geniş pazarlar gerekiyordu. Aynı zamanda ülke dışında da ucuz hammaddeler aranıyordu. Bu sebeplerden dolayı büyük devletler yeni ülkeler ele geçirmeye çalışıyorlardı. Fakat XIX. yüzyılın sonunda fethedilecek ülkeler çok azaldığından dolayı ve bu ülkelere sahip olmak için Avrupa'daki büyük devletler arasında gerginlikler yaşanmaya başlandı. Avrupa kendi içinde savaşımlardan vazgeçiyordu, ancak devletler arasında diplomatik savaşlar sürmekteydi. Aynı zamanda birbirlerini zayıflatmak için büyük çabalar göstermekteydiler. Özellikle merkeze karşı isyan eden bölgelere ya da milletlere gizlice yardım edip gelecekte bu isyanları kendi çıkarları için kullanmayı amaçlamaktaydılar.

Bu arada Avrupa'da yeni güçlü devletlerin sahneye çıkması durumu daha da karmaşık bir hale getiriyordu: Almanya ve İtalya kendi topraklarını birleştirip Avrupa'nın büyük devletleri arasında yer almaya ve yeni topraklar ele geçirmek için çaba göstermeye başladılar. Özellikle, Almanya büyük güç kazanarak, 1871'de Fransa'nın yenilmesi ile büyük devletler arasında yer aldı. Fakat pazar ve sömürülecek ülke onun için çok az kalmıştı.

Avrupa ülkeleri arasında artan çıkar çatışması ve rakiplerin çoğalması büyük devletler birbirlerine karşı müttefikler aramaya sevketti. İttifaklar kurulurken birliğin daha sağlam olması için müttefikler, birbirlerinden talep ettikleri bazı şartlardan da vazgeçiyorlardı. Kurulan ittifakların daha da güçlendirilmesi için müttefikler, büyük devletlerin yanında küçük devletleri de kendi tarafına çekmeye çalışıyorlardı.

İttifaklar Almanya ve İngiltere etrafında kurulmaya başlandı. Avrupa'nın büyük devletleri arasına Almanya'nın da girmesi diğer ülkeler için problem yarattı. Almanya'nın ürettiği ucuz ürünler İngiltere'nin mallarına tüm dünyada rekabet oldu ve bu nedenle bu ülkeler arasında durum gerginleşti. Aynı zamanda son savaştan sonra ele geçirilmiş zengin sınır bölgeleri Fransa ile gerginliğin devam etmesine

sebepe oldu. Berlin ve Viyana ile anlaşma imzalamasına rağmen İtalya ve müttefikleri arasında anlaşmazlıklar hala vardı ve onların birliği sağlam değildi.

İngiltere ise özellikle Rusya, Fransa ve İtalya ile Afrika ve Asya'daki sömürgeler sebebiyle anlaşmazlıklar yaşıyordu. Diğer devletlerle de gerginlikler sürüyordu. Buna rağmen İngiliz diplomasisi tarafından izlenen dengeli siyaset Rusya ve Fransa ile problemlerin çözülmesine ve ittifakın kurulmasına katkıda bulundu.

4. XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başlarında Rus İmparatorluğu

Rus İmparatorluğu, İngiltere ile Uzak Doğu'da ve Akdeniz bölgesinde yaşadığı anlaşmazlığa rağmen, bu devletle yakın ilişkiler kurmaya başladı. Bunun sebebi ise Avusturya-Macaristan ile Balkanlarda sahip oldukları bölgeleri paylaşmaktan dolayı başlayan anlaşmazlık ve Almanya'nın Avusturya tarafını tutmasıydı. Almanya ve Rusya arasında anlaşmazlığın diğer bir sebebi ise Osmanlı Devleti idi. 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Rusya Osmanlıların bazı topraklarını fethetti. Fakat Berlin Konferansından sonra Avrupa devletlerinin baskısından dolayı, Rusya bazı kazançlarından vazgeçmek zorunda kaldı. İngilizler Karadeniz'in önemli limanlarından olan Batum'un Osmanlılara geri verilmesini istediler. Fakat Ruslar bunu kesinlikle kabul etmediler ve buranın açık liman olarak açılmasına razı oldular. Berlin Konferansında Rusya ile Prusya arasındaki ilişkiler bozuldu. Çünkü, daha önce 1873'te varılan anlaşmaya rağmen Almanlar, Rusya'nın Balkanlar'daki rakibi olan Avusturya-Macaristan'ın tarafını tutup Rusların menfaatlerine önem vermedi. Bununla beraber, Rusya'ya büyük kredi veren Fransa'nın baskısından dolayı Petersburg İngiltere'ye yaklaşmaya başladı.³⁶

Aynı zamanda Londra da Rusya'ya karşı izlediği siyaseti değiştirdi. 1901–1903 yıllarında Almanlar tarafından Berlin-İstanbul-Bağdat demiryolu hattı inşaatı başladıktan sonra, İngiltere Asya'daki sömürgelerinin tehlikeye gireceğini gördü. Bundan dolayı Rusya ile Fransa'ya yaklaşmaya başladı. 1904'te İngiltere-Fransa, 1907'de ise İngiltere-Rusya anlaşmaları imzalandıktan sonra, Antanta olarak adlandırılan koalisyon kuruldu. Rusya-İngiltere Anlaşmasının ilk sonucu Rus Çarı II. Nikola ile Büyük Britanya Kralı VII. Edward'ın iki devlet arasındaki dostluğu

³⁶ F.Armaoğlu, *19. Yüzyılın Siyasi Tarihi 1789–1914*, İstanbul 2003, s. 464

daha da pekiştirmek amacı ile 1908 Haziranında Baltık Denizi kıyısında Reval şehrinde bir kere daha buluşarak Türkiye'nin bir eyaleti olan Makedonya ıslahatını da görüşmeleri oldu. Bu görüşmelerde İngiltere'nin, Rusların Boğazlardaki bazı taleplerini tanıdığı söylendi. Bu anlaşmalardan sonra Rusya Dış İşleri, Harbiye ve Bahriye Bakanlıkları mütemadiyen Boğazları ele geçirme planları üzerinde çalışmaya başladılar.³⁷

1908'de Reval'de Rus Çarı II. Nikola ve İngiltere Kralı VII. Edward arasında Osmanlı Devletinin iç işlerin karışması hakkında varılan bu anlaşmanın ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi dış tehlikenin yükseldiğini anladılar. 1909 sonbaharında planlanan devriminin başlamasının hızlandırılmasına karar verdiler. Jön Türkler, bütün Avrupa devletleri hükümetlerine beyanname gönderip Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmalarını protesto ettiler. İki Monarşin, Reval görüşmesi Jön Türkleri hızlandırdı ve devrim planladığından bir yıl önce başladı.³⁸

Antanta devletlerine katılan Rusya'nın ana gayesi, İngiltere ve Fransa gibi Almanya'nın çökertilmesi değildi. Almanların yenilgisi şüphesiz ki onlar için çok iyiydi, ama esas amaçları Boğazları ele geçirmektir.³⁹

Reval Anlaşmasından sonra Rus Dışişleri, Harbiye ve Bahriye Bakanlıkları mütemadiyen Boğazları ele geçirme planları üzerinde çalışıyorlardı. Türkiye'ye karşı savaşmak, Boğazları ele geçirmek için güçlü ve modern bir Karadeniz filosu gerekiyordu. Fakat İngiltere ya da Almanya'nın sahip olduğu bir deniz filosu oluşturulması için zaman gerekiyordu. Zamanın az olmasından dolayı ise Rusya hükümeti, Türklerin Karadeniz kıyılarında yeni askeri liman ve mevziler, Kafkasya bölgesine sınır vilayetlerde ise demiryolu hatları inşa etmesine engel olmayı planladılar.⁴⁰

5. XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti

İktidarı ele geçiren Jön Türkler, devletin geliştirilmesi için zaman kaybetmeden reformlara başladılar. Fakat eski kuvvetini ve şöhretini kaybeden

³⁷ T.İşksel, "I. Dünya Savaşı Başlarken Rusya'nın Türkiye'ye Karşı Siyaseti", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c.12 sayı 61, Ekim 1972, s.22-23

³⁸ O.Gigineişvili, *Türkizm ve Osmanlıların Dış Politikası*, Tiflis 1963, s.101-102

³⁹ İşksal, a.g.m. s.23

⁴⁰ Арутюнян, а.г.е. s.27

Osmanlı Devleti, arka plana çekilen bir devleti haline gelmişti. Savaşlardan ve isyanlardan dolayı toprakların büyük bir kısmı kaybedilmişti. İmparatorluğun içinde sayılan bazı bölgeler ise, merkezi tanımıyordu. Avrupalı büyük devletler kapitülasyonlar yoluyla Osmanlıların iç işlerine de karışıyorlar ülkeyi kendilerine ekonomik olarak bağlamaya çalışıyorlardı. Bunlarla beraber yolsuzluk, iç çekişmeler, teknik olarak geri kalınması, Osmanlılara daha çok güç kaybettiriyordu. XIX. yüzyılda başlamış olan reformlar devleti çökmekten kurtardı. Fakat tüm alanlarda ıslahat yapılamadığından, farklı alanlarda yapılan ıslahatların reformları gerçekleştirenlerin tecrübesiz ve yeterli eğitimi olmadığından ve devletin içindeki bazı güçlerin reformlara karşı çıkmasından dolayı Osmanlı Devleti gelişemedi.

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devletinin idare grubunun dış politikaya yönelme konusunda belirlediği bir kaç istikameti vardı: bazıları İngiltere'nin tarafını tutuyorlardı, bazıları Fransa'nın tarafını, bazıları yeni güç kazanan Almanya'yı tercih ediyorlardı, bazıları ise Rusya ile ilişkileri düzeltip onunla ittifak kurulması konusunda fikir beyan ettiler.⁴¹

Fakat 1909'lu yılların başlarında İngilizler tarafından Barsa Körfezi kıyılarında bazı toprakların işgal edilmesinden sonra, Osmanlılarla aralarında başlayan gerginliklerden dolayı İngiltere tarafına tutan hükümet istifa etmek zorunda kaldı. Padişah ise ona sadık olan ordunun bazı birlikleri ile Jön Türklere karşı çıktı. İsyanın ilk günlerinde İngiltere ve Fransa birbirleri ile anlaşarak Türkiye kıyılarına ikişer adet savaş gemisi gönderdiler. Onlara İtalya ve Rusya'da katıldı. Fakat Jön Türkler hızlı hareket ederek üzerlerine gelenleri yenilgiye uğrutup Avrupa devletlerine savaşa katılma imkânı vermediler. Padişah II. Abdülhamit tahttan indirilip İstanbul dışına çıkarıldı. İsyancıların Kamil Paşa'nın yeniden Sadrazam olarak atanması hakkındaki talepleri bu isyanın da İngiltere tarafından desteklendiğini gösteriyordu.⁴²

1904–1905 Rus-Japon savaşında Çarlık Rusyasının yenilmesinden sonra Türkiye'nin içinde eski düşmanını yenebileceği ümidi doğdu. Jön Türklerin düşüncesiyle Osmanlı ordusunun Japon ordusu gibi modernleşmesinden sonra Rusya'yı kolayca yenecekleri ümidi belirdi. Ülkenin geliştirilmesi ve ordunun modernleşmesi yolunda son yıllarda büyük başarılarla ulaşılmış olan Almanya seçildi.

⁴¹ M.Svanidze, *Osmanlı Tarihi*, c.II, s.231

⁴² П.П.Ефремов, *Внешняя Политика России 1907-1914гг.*, Москва 1961, s.74-75

1871’de Fransa’yı yenerek gün geçtikçe kuvvet kazanan Almanya, Osmanlı hükümeti için örnek ülke olarak görünüyordu. Jön Türkler, Alman subaylarının yardımıyla Osmanlı ordusunun modernleşmesi, güçlendirilmesi ve yeni silahlarla donatılmasını planlıyorlardı. Jön Türkler için Osmanlı Devletinin Hristiyan tebaasını “koruyan” İngiltere, Fransa ve Rusya’dan farklı olarak kendisini bütün Müslümanların dostu olarak adlandıran Almanya İmparatoru II. Wilhelm bir dost olarak görünüyordu.

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Konferansında Avrupa devletlerinin pozisyonu ve onlar tarafından gerçekleştirilen siyasetten dolayı, Osmanlılar yeni müttefikler aramaya başladı. Fransa, Osmanlıların bir numaralı düşmanı Rusya ile ittifak kurdu. İngiltere’nin ise Osmanlılara yaptığı yardım hareketleri ise sadece Rusya’yı güçsüzleştirmek için yaptığı eylemlerdi. İngiltere bu “yardıma” karşılık Kıbrıs’ı işgal etti ve Mısır’ı yönetmeye başladı.

Bu sebeplerden dolayı Osmanlılar Almanlara yaklaşmaya ve onlarla ittifak kurmaya çalıştılar. Onların yardımıyla ordunun güçlendirilmesini, eski topraklarının bir kısmının geri alınmasını ve devletin gelişmesini istiyorlardı. Almanlar ise Türkler vasıtasıyla Hindistan’a ve İngiltere’nin diğer zengin sömürgelerine ulaşabileceğini düşünerek yardım elini uzattı.

Türkiye, Almanya için de önemliydi. Almanlar, Osmanlı Devletini geçerek, özellikle Berlin-Bağdat demiryoluyla Büyük Britanya’nın Asya ve Afrika’daki zengin sömürgelerine ulaşmak istiyordu. Bu arada, Almanlar Rusya’da ve Avrupa devletlerinin sömürge ülkelerinde yaşayan Türk ve Müslüman halkların, Osmanlılar ile kurduğu irtibatlar da çok değerliydi. Olabilecek bir savaşta sömürgeci devletlere karşı isyan edecek bu milletler Almanya’nın işini kolaylaştıracaktı. Jön Türkler arasında popüler olan Pantürkizm veya Panturanizm ideolojisi Almanya’nın menfaatlerine cevap veriyordu, bundan dolayı Berlin, Jön Türklerin rejimi ve onların uyguladığı siyaseti destekleyeceğine karar verdi.

Almanlar, Kafkasya, İran, Orta Asya ve Sibiry’a da yaşayan Türk soylu milletlerin Osmanlı Devleti altında birleşme hareketlerinde Rusya’yı güçsüzleştirmek ve birliği bozmak için müzakerelerde bulunuyorlardı.⁴³ Aynı

⁴³ Е.К.Саркисян, *Экспансионистская Политика Османской Империи в Закавказье Накануне и в Годы Первой Мировой Войны*, Издательство Академии Наук Армянской ССР, Ереван 1962, s.110

zamanda İngiltere'nin sömürgeleri de tehlike altında olacaklardı. Bazen, bu hareketler Rusya'nın kuvvetlenmesini istemeyen İngiltere ve Fransa tarafından da destekleniyordu.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1905 Rus İhtilali

XIX. yüzyılın sonundan itibaren Rus İmparatorluğu'nda sanayi krizleri ile beraber iç karışıklık da başladı. Sosyal ve siyasi problemlerden dolayı tüm Rus İmparatorluğu'nda Çarlığa karşı işçiler ile köylülerin haklarını korumak amaçlı gösteriler ve grevler yoğunlaştı. Sık sık protestocular ile polis arasında çatışmalar da yaşanıyordu. Bu faaliyetlerin genel organizatörü Sosyal Demokrat Partisi ve Bolşevik kolunun örgütleriydi. XX. yüzyılın başlarında işçilerin gösterileri daha aktif ve yoğun hale geldi. Durum, 1904–1905 Rus-Japon savaşında ülkenin yenilmesinden dolayı daha da ağırlaştı. Bütün Rusya gibi Bolşevikler, Transkafkasya'da da işçilerin gösteriler düzenlemesi için büyük çaba gösterdiler.⁴⁴

1900–1905 yılları arasında Gürcistan'ın büyük şehirlerinde işçiler birçok defa grev ve gösteriler düzenlediler. Özellikle büyük grevler 1900 yılında Tiflis'te ve 1902 yılında Batum'da gerçekleşti. Batum işçileri yaptıkları faaliyetlerle fabrika sahiplerine bazı taleplerini kabul ettirdiler. Fakat grevlere ve gösterilere katılanların çoğu polis ve jandarmayla çatışmalarda yenildikten sonra dağıtıldılar. Gösterilerin organizatörleri mahkeme tarafından sürgüne gönderilerek cezalandırıldılar.⁴⁵

Aynı zamanda Gürcistan'da feodallere ve büyük toprak sahiplerine karşı vergilerin azaltılmasını isteyen köylüler de isyan ettiler. En büyük ayaklanma Guria bölgesinde 1902–1903 yıllarında düzenlendi. İsyancılar, jandarma ve Rus Kazak birliklerine birkaç defa yendiler, fakat en büyük yenilgiyi orduyla çatıştıklarında yaşadılar. İsyanı katılanların bir kısmı hapishaneye ya da Sibiry'a gönderildi. Hükümet diğer isyanları da aynı şekilde kanla bastırdı. Ama isyanlardan korkmuş olan hükümet tekrarlanmaması için isyancıların bazı taleplerini gerçekleştirmeye

⁴⁴ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.6, (Haz. A.Surguladze), Sabçota SakarTvelo Yayınevi, Tiflis 1972, s.152

⁴⁵ A.g.e., s.166-167

karar verdi. Fakat karar sadece yazıda kaldı. Gösteriler ise bütün Rusya’da devam ediyordu.⁴⁶

Bu dönemde Sosyal Demokrat Partisi ihtilal yapmaya ve Çarı devirmeye hazırlıyordu. Rus-Japon savaşında Rusya’nın yenilmesinden sonra İmparatorluktaki durum daha da kötüleşti ve ihtilal için elverişli şartlar gören Bolşevikler, çarlığa karşı savaşmak için hazırlıklarını daha aktifleştirdiler. Gösteriler ve grevler daha da yoğunlaştı, yurt dışından silah ve cephane getirmeye ve bunların depolanmasına başlandı. Öte yandan silahlar Bolşevik örgütünün üye işçileri arasında dağıtılıyordu. Polisle çarpışmalar daha sık olmaya başladı.

Transkafkasya’da ihtilal için hazırlıklar ve sonra da ihtilal İ.Stalin, S.Orconikidze, M.Tskhakaia ve diğerleri tarafından yönetiliyordu. Bolşevikler tarafından düzenlenen grevler ve gösteriler tüm Kafkasya’ya yayıldı.

Hükümet ihtilalden kurtulmak için bazı reformların yapılmasını ve Devlet Duma seçimleri için hazırlıklara başlamasını ilan etti. Bolşevikler dışında muhalefet partileri hükümetle işbirliği kurmaya ve seçimlere katılmaya razı oldular. Bolşevikler ise ihtilal ile silahlı mücadele için ajitasyonu ve hazırlık yapmaya devam ettiler.

9 Ocak 1905 yılında Petersburg’da gösteri yapan işçilerin kurşuna dizilmesini, Bolşevikler ihtilalin başlama sebebi olarak kullandılar. İhtilal Moskova, Petersburg ve Rusya’nın diğer şehirlerinden sonra, Kafkasya’da da başladı. 29 Ağustos 1905’te Tiflis’te jandarma ve Kazaklar tarafından işçilerin mitingi dağıtılırken 100 kadar kişi öldürüldü, 300 kadar kişi yaralandı. Bazı göstericiler ise tutuklandı.⁴⁷

Bu olaylardan sonra bütün Transkafkasya’da Rus İmparatorluğu’nun diğer bölgeleri gibi ihtilalciler ve polis arasında çatışmalar başladı. Polise yardım için jandarma ve Kazak birlikleri gönderildi. Fakat sokak ve barikat savaşları tüm hızıyla devam ediyordu. Çarlık rejimine karşı işçilerle beraber köylüler de ayaklandı.⁴⁸ Bu arada Azerbaycan’da Ermeni ve Azeri Türkler arasında yaklaşık bir ay süren çarpışmalardan dolayı her iki taraftan bin kadar kişi öldürüldü.

⁴⁶ A.g.e., s.175-77

⁴⁷ A.g.e., s.212

⁴⁸ A.g.e., s.232

Çarpışmalar, Tiflis vilayetinde bulunan Gürcü asıllı General Takaişvili komutasında olan ordunun bölgeye girmesinden sonra kesildi.⁴⁹

Ermeniler ve Müslümanlar arasındaki çatışma Gürcistan'a da sıçradı, fakat burada çarpışmalar, Azerbaycan'deki gibi kanlı değildi. Aynı zaman Baku, Şuşa, Gence ve diğer şehirlerde olan çatışmalardan kaçan Ermeniler ve Azeriler, Kafkasya'nın diğer bölgelerine ve özellikle Tiflis vilayetine sığındılar. Karşı karşıya olan bu iki milleti arasındaki yeni çarpışma Tiflis'te de başladı ve bu defa Gürcüler de zarar gördüler. Fakat duruma yerli Jandarma birlikleri el koydu ve kanlı olayların durdurulmasında başarılı oldular.⁵⁰

Transkafkasya'da ihtilal, Rusya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi yenilgiyle sonuçlandı. İhtilalin merkezde de bastırılmasının ardından Çarlık bütün güçleri taşralara gönderdi, Kafkasya bölgesinde sıkıyönetim ilan edildi. Gürcistan'ın tüm bölgelerinde isyanlar şiddetli bir şekilde bastırıldı. İhtilale katılanlar feci şekilde cezalandırıldı ve çoğu hapishanelere ya da sürgüne gönderildi. Fakat buna rağmen çatışmalar bütün Gürcistan'da ve Rusya'nın bazı bölgelerinde 1906 yılı boyunca ve 1907 yılının başlarına kadar devam ediyordu. Çarlık ihtilali bastırmış olmasına rağmen, ihtilalin tekrarlanmaması için bazı tedbirler gerçekleştirmeye başladı.⁵¹

Rusya'daki ihtilalden Jön Türkler de yararlanmaya ve Rus İmparatorluğu'nda yaşayan Müslümanlar arasında nüfuzlarını arttırmaya çalıştılar. Avrupa'dan gönderdikleri direktiflerde, Jön Türk liderleri, Rusya Müslümanlarının ihtilale engel olmamalarını ve ihtilalcilerin desteklenmesine çağrıda bulundular. Jön Türklere göre Rusya hükümeti XIX. yüzyılın başlarında kuvvetli olan Gürcü ve Ermenileri her yola başvurarak güçsüzleştirdi ve şimdi de Kafkasya'daki Rus yerli idareciler tarafından planlandığına göre, Müslümanların güçlendirilmemesi için komşular arasında kanlı çarpışmalar çıkmasına yardımcı oldular.⁵²

2. Rusya'nın Osmanlı Devletine Karşı Siyaseti

⁴⁹ *Tsnobis Purtseli Gazetesi*, 1 Eylül 1905, N 2899

⁵⁰ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.6, s.118

⁵¹ A.g.e., s.262-263

⁵² Giginışvili, a.g.e. s.89

İhtilalinden sonra Rus İmparatorluğu, Osmanlı Devletine karşı eskisi gibi aktif ve saldırganlık siyaseti gerçekleştiriyordu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın başlarında Rusya, Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Slav ve Hristiyan halkların oturduğu bölgelerin kendi nüfuzu altına girmesi ve özellikle Boğazları kendi kontrolü altına alabilmek için büyük çaba göstermekteydi.

1877–1878 Osmanlı-Rus savaşında galibiyetle çıkmış Rus İmparatorluğu, “Avrupa’nın Hasta İnsanı” konusunu kendi yararına çözmeye çalıştı. Fakat Osmanlı Devletinin zayıflayarak Rus İmparatorluğu’nun güçlenmesi, Avrupa’nın büyük devletlerinin planlarına uymuyordu ve Çarlığın durdurulması için elinden geleni yapıyorlardı. 1904–1905 Rus-Japon savaşında yenilmesinden ve 1905 ihtilalinden sonra Rusya hükümeti ülke içinde büyük problemlerin yaşandığını anladı ve aktif dış politikadan geçici olarak vazgeçti. Fakat Rusya her uygun durumu kendi devlet çıkarları için kullanmaya çalışıyordu.

Bunun gibi bir fırsat 1907 yılında Çarlığın eline geçti. Avusturya-Macaristan hükümeti, Balkanlarda statünün değiştirilmesi hakkındaki anlaşmanın süresinin uzatılmasını reddettikten ve Balkanlarda yeni demiryolu projesini sunduktan sonra Rusya hükümeti olağanüstü toplantıda atılacak olan karşılıklı adımlar üzerinde düşünmeye başladı. Avusturya-Macaristan projesine göre inşa edilecek olan Uvaç-Mitroviça demiryolu hattı Avusturya demiryolları Selanik’e gidecek demiryolu ağına bağlanıp Viyana’ya Sırlara baskı yapacak yeni ekonomik manivela verecekti.

Dışişleri Bakanı İzvolski’nin teklifi Balkanlar’da ve Anadolu’da daha aktif politikaya yönelme konusunda diğer bakanlar tarafından destek bulamadı. Çünkü onlara göre ordu ve Karadeniz filosu savaş için hazır değildi. Güçlü bir orduya sahip olmadan ve müttefikler tarafından desteklenmeden, Osmanlı Devletine karşı ya da Balkanlar’da nüfuzunu arttırmak için gerçekleştirilecek herhangi bir aktif faaliyet Rusya için başarısız olacaktı. Ayrıca olası yeni bir seferberlik durumu ülkede ihtilalin tekrarlanma tehlikesini yaratacaktı. Toplantıda Türkiye’ye karşı savaşmak için hazırlıkların başlatılmasına kararı verildi. Fakat aynı zamanda durumun kötüleşmesinden dolayı bu faaliyetlerden vazgeçilip sadece diplomatik yolla çalışmayı kararlaştırdılar.⁵³

⁵³ Ф.Зуев, *Международные Отношения Накануне и в Годы Первой Мировой Войны*, Москва 1956, s.33

Avusturya Dışışleri Bakanı ile yapılan görüşmenin ardından İzvolski, diğer Avrupa devletleri hükümetlerinin Boğazlardaki rejimin değiştirilmesi hakkındaki fikirlerini öğrenmek için bir tura çıktı. İzvolski'nin teklif ettiği değişiklikler tasarısına göre, Boğazlar Karadeniz kıyısındaki devletler hariç her devletin savaş gemileri için eskiden olduğu gibi kapalı kalacaktı. Osmanlı Devleti savaş halinde olmadığı zaman, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemileri üzer üzer hiçbir engelle karşılaşmadan çıkıp dönebileceklerdi.⁵⁴

İzvolski, Avrupa devletleri Dışışleri Bakanlarıyla görüşürken Avusturya-Macaristan diğer ülkelere sormadan ve Rusya'ya haber vermeden Bosna-Hersek'i işgal etti. Aynı zamanda Bulgaristan Prensi Ferdinand de Saxe-Coburg Avusturya ve Almanya desteğiyle bağımsızlığını ilan etti.⁵⁵ Daha önce 1886'da Bulgaristan tahtından Batenberg'in indirilmesinden sonra Rusya hükümeti Bulgaristan Kralı adayı olarak Gürcü krallığı hanedanından olan Rusya ordusunda yüksek rütbeli subay Niko Dadiani'yi teklif etti. Fakat o zaman Bulgaristan Prensi olarak Almanya'nın adayı Ferdinand Saxe-Coburg tercih edildi.⁵⁶

İzvolski, İtalya Dışışleri Bakanı'yla görüşürken, İtalya tarafından Osmanlı toprağı olan Trablus'un işgaline Rusya'nın karşı çıkmayacağı şartıyla kabul edecekleri cevabını aldı. Almanya Dışışleri Bakanı da karşılıklı alacakları şartlar doğrultusunda İzvolski'nin tekliflerini kabul ediyordu. Fakat müttefikleri Fransa ve İngiltere, Rusya'nın isteğini yerine getirmeyince İzvolski planlarından vazgeçmek zorunda kaldı. Bu diplomatik savaşı kaybettiğini anlayan Rusya, Avusturya'ya karşı Osmanlılarla bir anlaşma yapmaya çalıştı. Fakat yine geç kaldı : 26 Şubat 1909'da imzalanan anlaşmaya göre Viyana, Türk hükümetine Bosna-Hersek'in işgali karşılığında 2,5 milyon sterlin ödeyince Rusların çabaları boşa gitti.⁵⁷

Rus İmparatorluğu hükümetine diğer bir fırsat Trablus Garp savaşı başlarken verildi. Rusya Anadolu'nun kuzey doğu kısmını ele geçirmek, Balkan Slav halklarını nüfuzu altına alarak Balkanlarda konumunu kuvvetlendirmeyi ve özellikle Boğazları ele geçirmek istiyordu. Savaştan önce Rusya ve İtalya arasında yapılmış olan gizli anlaşmaya göre, Rus İmparatorluğu İtalya'nın Trablus'u işgalini

⁵⁴ Ефремов, а.г.е. s.96

⁵⁵ А.г.е. s.91-92

⁵⁶ Svanidze, а.г.е. s.221

⁵⁷ А.Н.Курат, *Түрkiye ve Rusya*, Ankara 1971, s. 148

engellemeyecek, aynı zamanda İtalya Rusya'nın Boğazlarla ilgili politikasına karşı çıkmayacaktı.⁵⁸

Rusya Dışişleri Bakanı Neratov, İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Çarikov'a, Çar II. Nikola tarafından kabul edilen anlaşma tasarısını gönderdi. Bu tasarıya göre Petersburg, Osmanlı Devletinin Kuzey-Doğu vilayetlerinde demiryolları inşaatının yasaklandığı hakkında 1900 yılında Rusya ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmayı değiştirip yasakladığı bölgeyi daraltacaktı. Bu kararla Ruslar hem Türkler, hem de bu bölgede ki demiryollarıyla ilgilenen Fransızların gözüne girmeyi ve Boğazlar konusunda onlardan destek almayı düşünüyorlardı.⁵⁹

Büyükelçi Çarikov, Çar II. Nikola adına Padişah'tan bu teklifini gerçekleştirmesini ve Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünün korunması karşılığında, Boğazlardan Rus savaş gemilerinin serbest olarak geçirilmesini istiyordu. Üçlü İttifak üyesi olan İtalya'nın, Boğazlar konusunda tarafsız olduğunu belirtmesinin ardından Rus diplomatlar diğer Avrupa hükümetlerine de benzer şartları kabul ettirmeye çalıştılar. Aynı zamanda, Osmanlı hükümetine baskının artması için Doğu Anadolu'da Ermeni ve Kürtler arasında kışkırtmalar yoğunlaştı. İngiliz konsolosluğunun bir raporuna göre Bitlis'teki Kürtler arasında Rus propagandası yaygın bir biçimde büyüyor ve Rus ajanlar Hamidiye subaylarına ve diğer Kürtlere bol miktarda para dağıtıyorlardı. Merkeze karşı isyanın başlatılmasına çalışan Rusya, durumların güçlendirilmesi ve daha sonra bu bölgeleri kolayca ele geçirmek için bu iki millet arasında gerginliğin başlamasına ön ayak oluyordu.⁶⁰

Fakat Ruslar yine de amaçlarına ulaşamadılar. Müttefikler olan Fransa bile Rusya'nın tarafını tutmayıp problemi İngiltere'yle anlaşılarak çözeceğini ilan etti. İngiltere ise Ruslarla Boğazlar hakkında anlaşmaya kesinlikle karşı çıktı. Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından desteklenen Osmanlı hükümeti Boğazlar hakkında müzakerelerin başlamasını reddetti.

Balkan Savaşları sırasında Rusya, yine bölge siyasetine karışıp Boğazlar konusunda ilerleme sağlamaya çalışıyordu. Fakat, bu sefer Osmanlı Devletinin yenilmesine ve topraklarının azaltılmasına destek çıkıyordu. Sırp ve Bulgar orduları

⁵⁸ Ефремов, а.г.е. s.134

⁵⁹ А.г.е., s.135

⁶⁰ S.R.Sonyel, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları (1908–1918)", *Belleten Dergisi* c. LXI sayı 230–232, Ankara 1998 s.393–394

yardımıyla Osmanlı topraklarını ele geçiren Avusturya-Macaristan, daha sonra Almanya'nın desteğiyle Balkan ülkelerine karşı savaş açmayı planlıyordu. Rusya ise Balkanlarda çıkacak olan büyük bir savaş için henüz hazır değildi.

I. Balkan savaşında Rusya, Avusturya ve Almanya'nın taleplerini kabul etmek zorundaydı. Ancak Ruslar, Sırları ve Bulgarları inandırmak için nüfuzlarını kullanıyor ve onlara baskı yapıyorlardı. Üstelik, Bulgar ordusu İstanbul'a çok yaklaşımdan şehrin Bulgar ordusunun eline geçmesinden korkuyorlardı. Çünkü Bulgaristan hükümeti ve Ferdinand de Saxe-Coburg, Almanya nüfuzu altındaydı. Bu dönemde Osmanlıların Avrupa kıtasındaki topraklarını korumaları Rusya için çok önemliydi. Çünkü, bu durumda Osmanlılar Avrupa'daki topraklarını koruyabilmek için Trakya'da ordularının bir kısmını tutması gerekecekti. Aksi taktirde, gelecekteki savaşta Avrupa kıtasındaki toprakların korunması yerine, Türk birliklerinin çoğu Kafkasya sınırında toplanabilirdi.⁶¹

Balkan savaşlarında aktif diplomatik faaliyetler uygulayan Rusya, amacına varamadı. II. Balkan savaşında yenilen, Üçlü İtilaf ülkelerinden destek alamayan Bulgaristan, tamamen Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafına geçti. Sırbistan ise büyük topraklar ele geçirmesine rağmen amacına varamadı ve denize çıkış yolunu kazanamadı.

3. Jön Türklerin Kafkasya Politikası

Rusya'nın Osmanlı politikasına karşı Jön Türklerde kendi politikasını uyguluyorlardı. Fakat XIX. yüzyıl boyunca Rusya ile yapılan savaşlarda yenilgiye uğramasından dolayı açık mücadeleye girmekten çekiniyorlardı. Osmanlı hükümeti, Rusya'nın güneye inmesine karşı Kafkas Müslümanlarını kullanmaya çalışıyordu. Rusya ise Kafkasya Müslümanlarını ve Rusya'ya düşmanca bakanları Anadolu'ya göç etmeye zorluyordu. Boşalan topraklar ise Rus feodallere, askerlere ve Osmanlılara düşman olarak bakan ve çarlığın sadık olarak gördüğü Ermenilerine veriliyordu. Çarlık, bölgenin daha kolayca idare edilebilmesi için Kafkasya'da yaşayan milletler ve dinler arasında düşmanlığı başlatıyordu. XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başlarında Kafkasya'da bazı milletler arasında başlayan düşmanlık günümüzde bile hala devam etmektedir.

⁶¹ Арутюнян, а.г.е. s.25

Jön Türkler, Rus İmparatorluğu'nda yaşayan Türk kökenli halklara Osmanlı Türklerini tanıtmak ve onlara yaklaşmak için onların yaşadığı bölgelere öğretmenler gönderiyorlardı. Daha sonra bu bölgelerden gençleri alıp onlardan öğretmenler yetiştiriyorlardı. Kafkasya'da uyguladığı politika da böyleydi. Fakat Acara bölgesinde bu ülkü taraftar bulamadı. Çünkü burada Türk kökenli halk çok azdı. Panturanizm ülküsü Türklerin yaşadığı Ahıska bölgesinde daha popüler idi. Fakat burada da büyük başarılar elde edilemedi.⁶²

Jön Türkler, Panturanizm ülküsünü Rusya Türklerine tanıtmak ve onları kendi tarafına çekme hareketlerine iktidara gelmeden önce başladılar. Bu faaliyetler Jön Türklerin iktidara gelmesinden sonra daha da yoğunlaştı. Ayrıca bunlara Almanlar da yardım etmeye başladılar.⁶³ Almanlar, Türkiye'de de Rusya'ya karşı propaganda yapıyorlardı. Onlar, Rus İmparatorluğu'nu tüm Müslümanların ve Türklerin düşmanı olarak göstermeye çalışıyorlardı.⁶⁴

Osmanlı-İtalya savaşından sonra Panturanizmin yayıcıları daha aktif oldular. Bundan dolayı Kafkasya Jandarma Komutanlığı personeline Türkiye'den gelenlerin daha dikkatle kontrol edilmesi emri verildi. İstihbarattan alınan bilgilere göre jandarmalar gizlice Kafkasya'ya gelen ve bu bölgede yaşayan halkların kıyafetlerini giyinerek Türk askerini ve sivil ajanları gözetliyorlardı. Mesela, 1913 yılının Ağustos ayında Kars, Erivan ve Tiflis'e Kürt kıyafetleri giyen Yüzbaşı Mahmut Efendi ve mülazım (teğmen) Rıza Efendi gönderildi.⁶⁵ Bunlarla beraber Panturanizm propagandasını ve Osmanlı tarafına bilgi toplamayı, Rus İmparatorluğu vatandaşları da yapıyorlardı. Müslüman nüfusu olan bölgelerde bazen illegal, bazen ise resmi olarak açılan okul ve medreselerde, Panturanizm ve Panislamizm fikirlerini öğretiyorlardı.⁶⁶ Jön Türkler, ajanlar vasıtasıyla sınır bölgelerinde, özellikle de Batum bölgesinde, Rusya'ya karşı isyan edecek Müslümanları arıyorlardı. Osmanlı filosunun güçlendirilmesi sebebiyle para topluyorlardı vb.⁶⁷ Osmanlıların istihbarat faaliyetlerine Almanlar da karışıyorlardı. Türk ajanlar Trabzon ve Erzincan'da Alman konsoloslar ile elde ettikleri bilgileri

⁶² Giginışvili, a.g.e. s.73

⁶³ O.Giginışvili, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları*, Tiflis 1982, s.112-114

⁶⁴ Саркисян, a.g.e. s.110

⁶⁵ A.g.e., s.111

⁶⁶ Арутюнян, a.g.e. s.45

⁶⁷ Саркисян, a.g.e. s.115

paylaşıyorlardı. Böylece, Almanlar Türkler tarafından toplanan bilgileri kendi amaçları doğrultusunda kullanıyorlardı.⁶⁸

Kafkasya'ya gelen Türk ajanların çalışmaları yerel Jandarma Komutanlığı onlara karşı aktif faaliyetler uygulamasından dolayı başarısız oldu. Ajanlık faaliyetlerinde görülenler genelde tutuklanmıyor, sadece gözetleniyordu. Fakat planladıkları hareketler engelleniyordu. Aynı zamanda Çarlık, Türkiye'den gelen propagandacıları Müslümanlara baskı yapmak için bir araç olarak kullanıyorlardı.⁶⁹

Jandarmanın yanında Gürcü aydınlar da Panturanizme karşı mücadele ediyorlardı. Müslüman Gürcülerin Gürcü toplumuna daha çabuk entegrasyonu için Acara ve Ahıska bölgelerinde Gürcü kültürü üzerinde duruluyordu. Orada yaşayan Müslüman Gürcülere onların, Türklerden çok Gürcülere daha yakın oldukları göstermeye çalışılıyordu. 1879'da kurulan *Gürcüler Arasında Okuma-Yazma Yayma Kurumu* Gürcülerin yaşadığı tüm bölgelerde ve bunlar arasında Müslüman Gürcülerin yaşadığı Acara ve Ahıska bölgelerinde Gürcüce öğreten okullar açmaya çalışıyorlardı. Bazen finanslarının az olmasından dolayı köylere sadece kitaplar gönderiyorlardı. Kurumun yardımıyla gençler iyi eğitim alıp kendileri de okuma yazma öğretmeye başlıyor, bazıları ise Rusya'ya ve Avrupa'ya da gönderiliyorlardı.⁷⁰

Gürcü aydınların ve yerli idarelerin uyguladığı faaliyetlerden sonra Jön Türklerin planları başarısızlıkla sonuçlandı. Çünkü Kafkas bölgesinde Müslümanlar Panturanizm fikirlerini desteklemediler ve I. Dünya Savaşı başladıktan sonra Ruslara karşı isyan etmediler.⁷¹

4. I. Dünya Savaşı Başlamadan Önce Gürcistan'ın Durumu

Gürcü aydınlar, Müslüman ve Hristiyan Gürcülerin birbirlerine yaklaşımları için büyük çaba göstermelerinin yanısıra bölgede olan diğer problemlerin çözümü için de çalışıyorlardı. XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Gürcü aydınlar ve feodallerin bir kısmı siyasi partilerde birleşerek bu partiler sayesinde ulusal ve bölgesel problemleri çözmeye çalışacaklardı. Bu partiler (Milli

⁶⁸ A.g.e., s.140

⁶⁹ A.g.e., s.121

⁷⁰ T.Khundadze, *Gürcüler Arasında Okuma-Yazma Yayma Kurumu*, Tiflis 1960, s.28–29

⁷¹ Саркисян, а.г.е. s.117

Demokrat Partisi hariç) Rusya'daki aynı partilerin bölgesel şubeleriydi ve genelde Rusya'dan yönetiliyordu. Dolayısıyla bu partiler bölgenin ya da Gürcistan'ın Rus İmparatorluğundan ayrılmasını planlanmıyordu. Bunun en iyi örneği Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin Bolşevik koluydu. 1905–1907 İhtilali yıllarında Kafkasya Bolşevikleri örgütleri Rus İmparatorluğunun diğer bölgelerindeki Bolşeviklerle yan yana savaştılar ve Moskova'dan aldıkları direktiflere göre hareket ettiler.

Gürcistan'da Sosyal-Demokrat Bolşeviklerinin yanında diğer partiler de vardı. Sosyal-Demokrat Partisinin öteki kolu olan Menşevikler, Gürcistan'da daha popüler ve güçlüydüler. Menşevikler, ihtilalin kazanılması halinde hükümette burjuvazinin olmasını talep ediyorlardı. Onlar Gürcistan'ın milli hakları için mücadeleye girmeyi kabul etmiyorlar, fakat milli-kültür özerkliğinin tarafını tutuyorlardı. Diğer partilerden bazıları Gürcistan'ın Rus İmparatorluğu'ndan ayrılmasını istiyorlar, çoğu ise İmparatorluk içinde geniş haklarla milli-toprak özerkliğinin tarafını tutuyorlardı. Zaman geçtikçe Menşevikler de bu tarafa geçmeye başladılar.⁷² Gürcü ulusal partilerinden çoğunun Rusya'da ve Avrupa ülkelerinde şubeleri vardı. Bu şubelere genelde burada okuyan öğrenciler katılıyorlardı. Ülke dışında en hızlı gelişmekte olan ağ Milli Demokrat Partisiydi. Parti en azından Gürcistan'ın Rus İmparatorluğu içinde özerklik kazanması için büyük çaba gösterecekti, fakat ihtilalin başarılı olması halinde ülkenin bağımsızlığına kavuşmasına da çalışacaktı.⁷³

İhtilalden yararlanmayı Gürcü feodaller de istemişler ve 1905'te Gürcistan ve Rus İmparatorluğu arasında imzalanan 1783 Georgevsk Anlaşmasının Gürcistan'da Monarşinin kalkınmasını istediler. Georgevsk Anlaşmasına göre Gürcü kralı iç işlerini bağımsız olarak idare ediyor, dış işlerinde ise Rus İmparatoru ile anlaşarak hareket edecekti. Aralarındaki anlaşmazlığa rağmen feodaller Gürcistan toplumu adına Monarşinin kalkınması arzusunu Rusya hükümetine bildirdiler.⁷⁴

Çar II. Nikola, Gürcülere farklı gözle bakıyor ve çok yardım ediyordu. Fakat bu iyi ilişkilerden Gürcü krallığı hanedanından başka kimse yararlanamıyordu. III. Petro'nun ve I. Pavel'nin kaderini bilen II. Nikola,

⁷² M.Rekhviaşvili, N.Rekhviaşvili, a.g.e. s.938–939

⁷³ Голоян, a.g.e. s.372

⁷⁴ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.6, s.238

Gürcistan'ı himayesi altına alıp devlet menfaatlerine karşı çıkmasından imtina ediyordu. Bagrationi hanedanından Gürcü prensler Çarın yakınlarından olmasına rağmen devlet işlerinden uzak tutuluyorlardı.⁷⁵ II. Nikola birkaç defa Gürcistan'ı gezip buradaki kendi sayfiyesinde tatil yaptı. II. Nikola son kez Gürcistan'a 1914 yılının Kasımında geldi ve Gürcülere savaşta Çarlığı destekledikleri için teşekkür etti. Bu gezisi sırasında Çar, savaşta Gürcü soyluların, burjuvazi ve milletin desteğini alabilmek için Finlandiya ve Polonya'ya verilerek özerkliğin Gürcistan'a da verileceğini söyledi.⁷⁶

1907 yılının Aralık ayında Rus İmparatoru II. Nikola'nın emriyle Kartli-Kahketi'nin son kralının torununun dula eşi, Gürcü soylu olmayan Elisabed Bagrationi, Gürcistan'ı Monarşi olarak ilan etti. Rusya hükümetine göre, hanedandan olan fakat Gürcü olmayan Elisabed Bagrationi'ye Rus İmparatoru her isteğini kayıtsız şartsız yaptıracaktı. Üstelik Gürcü feodallere onların isteğinin kabul edileceğini gösterecekti. Fakat 1910 yılında Elisabed Bagrationi Tiflis'e gelmez Georgevsk Anlaşmasına göre Gürcistan'ın özerkliğinin talebi ve Gürcü feodaller arasında beyannameler yayınlamaya başladı. Bu faaliyetlerinden dolayı 1912'de Petersburg'a gönderildi ve Kafkasya'da yaşaması yasaklandı.⁷⁷

Georgevsk Anlaşmasının hayata geçirilmesi için 1910–1912 yıllarında kurulmuş olan *Gürcü Ulusunun Haklarını Savunma Birliği* de mücadele ediyordu. Birlik, Sosyal Federalist Partisi'nden ayrılan bir grup tarafından kurulmasına karşın, bu partiyle sıkı ilişkilerini sürdürdü. *Gürcü Ulusunun Haklarını Savunma Birliğinin* Tiflis, Kutaisi ve Avrupa'nın birkaç ülkesinde şubesi vardı. 1913–1914 yıllarında birlik tarafından hazırlanan *Gürcü Ulusunun Hakları* adlı bir memorandum uluslararası teşkilatlara gönderildi ve Gürcüler arasında da dağıtıldı. Memoranduma göre, Georgevsk Anlaşması çerçevesinde Gürcistan devleti kalkınmalıydı, Gürcü hükümeti iç politikasında serbest olmalı, Gürcü Ortodoks Kilisesinin özerkliği iade edilmeli, kilisedeki ayin ve okullardaki eğitim dili Gürcüce olmalı, Gürcüler askerliğini milli orduda yapmalı, Gürcistan'da sadece 6 bin Rus askeri kalmalıydı. Rusya hükümeti tarafından bu taleplerin kabul edilmemesi durumunda, Gürcü

⁷⁵ B.Kupatadze, "Rusya 4. Devlet Dumasında Gürcistan'ın Özerkliği Konusu", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.6. Tiflis 1999, s.74

⁷⁶ Г.Пипиа, *Германский Империализм в Закавказье в 1910-1918 гг.*, Издательство «Наука», Москва 1978, s.61

⁷⁷ Kupatadze, a.g.m., s.228-229

Ulusunun Haklarını Savunma Birliği, Georgevsk Antlaşmasını lağvedip Gürcistan'ın bağımsız devlet olarak kurulması hakkındaki düşünceyi, Avrupa ve uluslararası teşkilatlarda savunacağını ilan ediyordu. Avrupa'da, özellikle İngiltere hükümetinden büyük destek almasına karşın başlayan I. Dünya Savaşı birliğin planlarını gerçekleştirmesine fırsat vermemişti.⁷⁸

Gürcistan'ın özerkliği için 1912'de açılmış Rusya IV. Devlet Dumasında bulunan Gürcü milletvekilleri de çalışıyorlardı. Özellikle Sosyal-Federalist Partisinden Varlam Gelovani aktif faaliyetler yapanlar arasında bulunuyordu. V.Gelovani daha önce İmparator tarafından Gürcistan hükümdarı olarak tayin edilmiş Elisabed Bagrationi'ye Kafkasya'da bulunduğu süre içerisinde devlet işlerinde yardımcı oluyordu. Milletvekili olarak seçildikten sonra Duma'da da aynı konuda çalıştı.⁷⁹ Diğer Gürcü milletvekilleri Sosyalist-Demokrat Partisi Menşevik kolundan Karlo Çkheidze ve Akaki Çkhenkeli partisinin programa göre sadece Milli-Kültür özerkliği hakkında çalıştılar. Fakat zaman geçtikçe Gelovani'ye katılıp beraber çalışmaya başladılar.

Gürcü milletvekillerinin çalışma konusu sadece ülkelerinin özerkliği değildi. Onlar Güney Kafkasya'yı gezerek bölgesel problemleri tespit edip Duma'da bu problemlerin çözümü için kanun tasarısı sunuyorlardı. Bunlar arasında en önemlileri: Kars'a belediye idare hakkı verilmesi, Oltulular için vergilerin azaltılması, Kars ve Batum arasında demiryolu inşa edilmesi ve diğer konuları Duma'ya sundular.⁸⁰ Gürcü milletvekilleri, bölgesel problemlerin yanı sıra devletin bütün problemlerini çözümleme çalışmalarına da katılıyorlardı. Devletin iç ve dış siyasetinde gösterdiği aktifliğinden dolayı K.Çkhenkeli Sosyal-Demokrat Grubu başkanı, V.Gelovani ise "Trudovik" Grubu başkan yardımcısı oldu. Gürcü milletvekillerinin planları ve kanun tasarılarının çoğu I. Dünya Savaşının başlamasından dolayı gerçekleşemedi. Onlar, artık savaşa bağılı konular üzerinde çalışmaya başladılar. Savaşın zarar gören bölgelere, yaralı askerlere ve mültecilere sığınak, erzak ve ilaç yardımı yapılabilmesi için devlet bütçesinden para ayrılmasını ve onlara yardım etmek için özel ekipler kurulmasını destekliyorlardı. Özellikle Kafkasya bölgesi ve buradaki cepheye yardım etmek için aktif faaliyetler

⁷⁸ D.Şvelidze, "Gürcü Milletinin Haklarını Savunan Birliğin Tarihi", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.8. Tiflis 2001, s.25

⁷⁹ A.g.m., s.607

⁸⁰ A.g.m., s.365

geçiriyorlardı. Savaş başladıktan sonra Gürcü milletvekili V.Gelovani başkanlığında Rusya Devlet Dumasında Savaş Yardım Komitesi oluşturuldu. Komiteye ait sıhhi müfrezeler önce Batı cephesi, daha sonra ise V.Gelovani'nin talebiyle Kafkas cephesine gönderildiler. 1915 Şubatında savaştan büyük zarar gören Acara bölgesine sıhhi müfrezeleriyle giden Milletvekili V.Gelovani zor durumda kalan insanlara yardım ederken karahumma hastalığına yakalanarak öldü.⁸¹

I. Dünya Savaşı boyunca Rusya Devlet Dumasındaki Gürcü milletvekilleri aktifliklerini devam ettirdiler ve önemli konuların çözülmesinde büyük rol oynadılar. Sosyal-Demokrat Menşevik olan K.Çkhenkeli'nin Duma'ya sunduğu raporda, cephelere yakın olan bölgelerin ve Acara bölgesinin kötü durumu, oradaki Rus memurların ve yüksek askeri rütbelilerin davranışları, özellikle Kafkasya Genel Valisi Kont Vorontsov-Daşkov'un Gürcülere karşı izlediği siyaseti gösterdi. K.Çkhenkeli ve diğer siyasetçiler tarafından gösterilen çabalardan sonra Ermenilerin dostu olarak kendini gösteren Kont Vorontsov-Daşkov Petersburg'a gönderildi ve onun yerine Kralın amcası Nikola Romanov atandı.⁸²

⁸¹ B.Kupatadze, "Varlam Gelovani – Rusya Politikasında Gürcü Siyasetçi", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.9. Tiflis 2002, s. 626

⁸² B.Kupatadze, "I. Dünya Savaşı ve Rusya IV. Devlet Dumasındaki Gürcü milletvekilleri", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.8. Tiflis 2001, s.79

İKİNCİ BÖLÜM

1. I. Dünya Savaşı Başlarken Çarlık Rusyası ve Osmanlı Devleti

I. Dünya Savaşı, XX. yüzyılda Avrupa devletleri arasında zıtlığın mantıklı uzantısıydı. Avrupa devletleri, başlayan savaşıla ülkeler arasında var olan bütün anlaşmazlıkların çözüleceğini düşünüyorlardı. Savaşıa katılan her ittifak grubu, düşmanından yeni sömürge ülkeleri ile pazar kazanmayı planlıyorlardı.

Almanya, düşman ittifak grubunun ordularının hazır olmamasından dolayı savaşıa başlamasına acele ediyordu. Bundan dolayı, Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafından Üçlü İtilaf Devletlerine müttefik olan Sırbistan'a karşı, savaşı açmak için 28 Haziran 1914'te Saray-Bosna'da Avusturya-Macaristan Arşidükü Franz-Ferdinand'ın öldürölmesi, iyi bir bahaneydi. Bu olayı I. Dünya Savaşıaın başlama sebebi oldu. Balkanlarda başlamış olan yeni savaşıa Almanya, Avusturya-Macaristan, Sırbistan, Belçika, Büyük Britanya, Rusya ve Fransa ilk günden katılırken, Osmanlı Devleti, Bulgaristan, İtalya, Romanya, Karadağ, ABD ve diğlerler ülkeler Dünya savaşıaına daha sonra katıldılar.

Rusya dünya savaşıaına girerken henüz tam olarak hazır değildi. Diğler problemlerle beraber, Rusya'nın seferberlik ilanından sonraki 12. gün, müttefikleri olan İngiltere ve Fransa'nın baskısı altında kalarak Almanya'nın doğu sınırlarına saldırmak zorunda kaldı. Rus ordusu tam olarak toplanmış değildi. Üstelik orduya yeteri kadar cephan ve erzak gönderilmemişti.

Osmanlı ordusu ise daha kötü durumdaydı. Almanya'dan alınan yüklü krediye rağmen Osmanlı ordusuna ne silah, ne cephan, ne de askeri elbiseler yetiyordu. Karargah, bazı yabancı şirketlerin depolarındaki gıda malzemelerine el koydu. Fakat erzak yine yeterli değildi. Askerler aç kalmamak için sivilleri yağmalıyorlardı.⁸³ Savaşıa katıldıktan birkaç ay geçmiş olmasına rağmen Osmanlı hükümeti, ordudaki problemleri çözemedi. Bu problemler Türk-Rus savaşıaı başlayınca kendisini gösterdi. Sarıkamış'ta yaklaşık 30 000 Türk askeri kış elbiselerinin ve erzak yetersizliğı yüzünden dondu ya da açlıktan öldü.⁸⁴

⁸³ *Sakhalxo Purtseli Gazetesi*, 17 Ağustos 1914, N66

⁸⁴ O.Gigineişvili, *Türkizm ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Politikası*, Tiflis 1963, s.120

I. Dünya Savaşı başlarken Rus karargahı, Osmanlı Devletiyle ilişkilerini devam ettireceği 4 seçeneği görüşüyordu. Bunlar: 1) Rusya ve Türkiye savaşı; 2) Rusya ve Üçlü İttifak'a katılan Türkiye ile savaş; 3) Savaşın başında tarafsızlık ilan eden Türkiye'nin, sıkıntıya düşen Rusya'ya saldırmasını; 4) Türkiye tarafından ilan edilen tarafsızlığın savaş boyunca korunacağı. Bütün bu seçenekler için Rus karargahı'nın ayrı ayrı planı vardı. Osmanlılarla girilecek savaşta Transkafkasya'daki Rus ordusunun genel amaçları Baku'nün, Baku-Vladikavkaz demiryolu hattının ve Tiflis-Vladikavkaz Gürcistan Askeri Yolu'nun korunması ve Türk ordusunun Kafkasya'ya girmesini önlemektir. Aynı zamanda Rusya karargahı Doğu Anadolu'nun ve Boğazların işgalini de planlanıyordu.⁸⁵

Bu planlara rağmen Batı cephesindeki askerlerin yetersizliğinden dolayı Almanya'yla savaş açılırken, Transkafkasya'dan 2 piyade kolordusu ve 5 Kazak tümen Batı cephesi'ne gönderildi. Bölgede kalmış olan diğer birlikler ise, Osmanlı Devletiyle devamlı savaş için ne yeterli, ne de hazırды.⁸⁶

Bundan dolayı bölgenin savunma imkanlarının artırılması için Kafkasya Genel Valisi Kont İ.İ.Vorontsov-Daşkov, Rusya Bakanlar Kurulundan yerli gönüllüleri için 50000 tüfek ve 50 milyon fişek istedi. Aynı zamanda, İ.İ.Vorontsov-Daşkov, Osmanlı Devletinde Türklere karşı olanlara (Ermeniler, Kürtler ve Süryaniler) dağıtılması için 25000'den fazla tüfek ve 12 milyon fişek Kafkasya'ya getirildi.⁸⁷ Ancak, Ermeni ifadesiyle Kürtlerin, Türklere karşı olduğu fikri, gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Zira, birkaç Kürt aşiretinin Ruslara destek vermesi, bütün Kürtlerin Türklere karşı olduğu anlamına hiçbir zaman gelmez.

İ.İ.Vorontsov-Daşkov, Kafkasya'daki Rus ordusunun kötü durumunu daha önce 1907'de de Çar II. Nikola'ya haber vermişti. Buna göre Osmanlı karargahı, Kuzey İran'a saldırmak için Erzurum'daki askeri birliklerini güçlendiriyordu ve 1904-1905 Rus-Japon savaşında yenilmiş ve ihtilalden dolayı zayıflamış olan Rus İmparatorluğu'na karşı hem Erzurum, hem de İran tarafından savaş açmaya hazırlanıyordu. İ.İ.Vorontsov-Daşkov haberleri abartmış olmasına rağmen, Kafkasya'daki ordu İç Rusya'dan gönderilmiş yeni askeri birliklerle güçlendirildi.⁸⁸ Fakat yeni büyük savaş için bu güçleri yeterli değildi.

⁸⁵ Д.Вержовский, *Первая Мировая Война 1914-1918*, Москва 1964, s.33

⁸⁶ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.6, s.356

⁸⁷ Арутюнян, а.г.е. s.53

⁸⁸ А.г.е., s.32

Osmanlı Devletini sınırlayan Kafkas bölgesinde savaş hazırlıkları ile beraber Anadolu'da da askeri hazırlıklar yoğunlaşmıştı. Jön Türkler özellikle Kafkasya ve İran sınırı bölgelerinde olan Türk birliklerinin güçlendirmesine çalıştı. Kafkas cephesinin önemli üssü olan Erzurum'a ilave cephane, erzak ve diğer askeri malzemeler gönderildi.⁸⁹ Savaş için Türk askerlerinin hazırlaması Almanya tarafından finanse edilirken çalışmalar da Alman subayları tarafından yönetiliyordu. Aynı zamanda Osmanlı-İran sınırının tahkim edilmesine büyük önem veriliyordu. Çünkü, Osmanlı karargahı 1907'de Rusya ve Büyük Britanya arasında İran'ın egemen bölge olarak bölünmesi hususunda varılan anlaşmadan dolayı, Rus askerlerinin Kuzey İran'a girip oradan da Güney-Doğu Anadolu ve Irak vilayetlerine saldırmasından korkuyorlardı.⁹⁰

Türkiye seferberlik çalışmalarını tamamlayamadığından dünya savaşına katılmamasına rağmen, dünya savaşı başlar başlamaz Osmanlı konusu gündeme geldi. Her iki ittifak grubu savaş başlamadan önce Osmanlıları kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı. Hem Üçlü İtilaf, hem de Üçlü İttifak için Türkiye gerekli müttefik olacaktı. Olası savaşta Osmanlı Devletinin Almanya tarafına geçmesi, Üçlü İtilaf için ek problemler yaratacaktı. Çünkü bu devletlerin sömürgeliğinde olan Müslümanlar, Osmanlıların etkisiyle merkezlere karşı isyan edebilirlerdi ve sömürgeciler Avrupa cephelerinden orduların bir kısmının bunları bastırmaya göndermek zorunda kalabilirlerdi. Bununla beraber, İstanbul boğazları kapanacak Batı Avrupa'ya Ukrayna'dan buğday gönderilmesi kesilecek ve müttefikler tarafından Rusya'ya cephane yardımı zorlaşacaktı.⁹¹ Almanya ise Osmanlılardan diğer Müslüman halkları etkileyerek, rakiplerine karşı çıkarmasını istiyordu. Rusya'nın Batı cephesindeki ordusunun bir kısmı ve Karadeniz filosu Osmanlılara karşı savaşmak zorunda kalırken, Almanlara ve Avusturyalılara hareket için daha geniş alan kalacaktı.⁹²

Almanya için Jön Türklerin Türkçülüğü (Pantürkizm) planları uygundu. Bu fikrin gerçekleşmesi durumunda Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Asya'daki nüfuzu azalacak ve Almanların eline yeni pazarların geçmesi imkanı doğacaktı. Osmanlı iktidar çevrelerinin ve yeni Türk burjuvazinin, Osmanlı Devletinin

⁸⁹ *Sakhlkho Purtseli Gazetesi*, 13 Eylül 1914

⁹⁰ Арутюнян, а.г.е., s.34

⁹¹ В.В.Готлиб, *Тайная Дипломатия во Время Первой Мировой Войны*, Москва 1960, s.50

⁹² Зуев, а.г.е. s.71

İngiltere ve Fransa tarafını tutan gayrimüslim burjuvazilerin yerine geçmesi, Avrupalılara ait olan sanayi dallarının ele geçirilmesi ve kapitülasyon rejiminden kurtarılması için Almanya'nın yardımı gerekiyordu.⁹³

Almanlar Kafkas cephesine, Batı cephesi kadar önem vermiyorlardı. Onlar için bu cephe sadece Rus ordusunun bir kısmını Avrupa yakasından uzak tutmayı amaçlıyordu. Müttefiklerin teker teker yenilmesi ve planların gerçekleşmemesinin ardından Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın düşmanlara karşı savaşmaları için yeni ülkeleri kendi taraflarına çekmeleri önem taşımaya başladı.

Bu sebeplerden dolayı Almanya ve Osmanlı Devleti arasında anlaşma imzalamaları daha kolay oldu. 2 Ağustos 1914'te, Almanya tarafından Rusya'ya savaş ilan edildiği gün imzalanan Osmanlı-Almanya gizli anlaşmasına göre, Türklerin savaşa katılmasına karşılık Berlin, Osmanlı hükümetine kapitülasyonların kaldırılmasını, Ege Adalarının geri alınmasını, imparatorluk topraklarının genişlemesi, özellikle Rusya'da Müslümanların yaşadığı bölgeleri ele geçirmesi için destek verecekti.⁹⁴

2 Ağustos 1914'te Berlin'de, Almanya ile savaş halinde olan Rusya'ya karşı koyacağına dair imzalanan gizli anlaşmanın ardından, Türkiye zaman kazanmak ve savaş için daha iyi hazırlanmak için tarafsızlık ilan etti. Bazılarına göre, Türkiye savaşa başladıktan hemen sonra İngiliz, Fransız ve Rus orduları tarafından Boğazların ve Erzurum'un ele geçirilmesinden sonra, Anadolu'ya ilerlemeye devam edilmesi Osmanlı ordusunun seferberlik için hazırlanmasını imkansız kılacaktı ve Türkiye Üçlü İtilaf devletlerinin kontrolü altına girecekti.⁹⁵ Ordunun hazırlanması ve zaman kazanılması maksadıyla Enver Paşa, İstanbul'daki Rus askeri Ataşesi ile Türkiye'nin Rusya tarafında savaşa katılacağını ve Türk ordusunun bir kısmının Rus Çarı'nın kumandası altına geçeceğine dair görüşmeler başlattı. Buna karşılık olarak Osmanlılar, devletin toprak bütünlüğünün korunmasını, Ege Adaların geri alınmasını ve Mısır meselesinin çözülmesini istediler.⁹⁶ Osmanlı hükümet üyeleri benzer konularda Üçlü İtilaf devletleri ile daha önce anlaşmaya çalışmışlardı. 1914 Mayıs ayında Bahriye Bakanı Cemal Paşa başkanlığındaki heyet aynı konularda görüşmek üzere Fransa'ya gitti. Fakat orada

⁹³ Giginışvili, a.g.e., s.79

⁹⁴ Готлиб, a.g.e. s.51

⁹⁵ A.g.e., s.51

⁹⁶ Зув, a.g.e. s.70

anlaşma yapmaya muvaffak olamadı. Fransa ve İngiltere hükümetleri, Çanakkale Boğazı ve İzmir körfezi girişlerinde bulunan birkaç Ege Adasının Türklere verilmesi fikrini Üçlü İtilaf devletlerini destekleyen Yunanistan'ı küstürmemek için reddetti.⁹⁷ Bu konularda müzakerelerin başlaması için Sadrazam Talat Paşa başkanlığındaki diğer bir heyet yaz tatilini Karadeniz sahilindeki Livadya'da geçirmeye gelen Rus Çar II. Nikola ve Dışişleri Bakanı Sazonov ile görüştü.⁹⁸ Gelecek savaşta Üçlü İttifak devletleri tarafına Türklerin katılmasını ve iki cephede savaşmak istemeyen Ruslar, Osmanlılar tarafından ilan edilen tarafsızlığın koruması için Sadrazam Talat Paşa tarafından teklif edilen şartları kabul ettiler. Müzakerelere rağmen, Rusya hükümeti Osmanlılarla savaşmaya hazırlanıyordu. Almanya'yı yenmekte büyük bir yarar görmeyen Çarlık hükümeti, savaş sırasında uzun zamandır amaçlanan Boğazları ele geçirmek için Osmanlı Devleti ile savaşa başlamayı da düşünüyordu. Almanya ve müttefiklerinin yenilgisinden emin olan Rusya hükümeti savaştan sonra Boğazların ve Doğu Anadolu'daki iller hakkındaki planlarını gerçekleştirmeyi düşünüyordu.

Avrupa devletleri ile yapılan müzakerelerin yanısıra Osmanlı hükümeti, Sofya ve Bükreş'e heyetler göndererek bu ülkelerin hükümetleri ile ve diğer devletlerin büyükelçilikleriyle olası savaşta, Balkan ülkelerinin pozisyonlarını ve hangi ittifak grubunu destekleyeceklerini öğrenmek için müzakereler başlattılar. Fakat diğer devletler ise olayların gelişmesini bekleyerek ondan sonra kendi pozisyonunu açıklamayı düşünüyorlardı.⁹⁹

Batıda Almanya ile savaşan Rusya, güneyde yeni cephe açmasının kendi durumunu daha ağırlaştıracağından dolayı müttefiklerine tarafsız kalacağı halinde Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünün korunmasını teklif etti. Fakat, müttefikler Rusya'nın fikrini desteklemediler ve Babiali'den Çanakkale Boğazına giren Alman zırhlı kruvazörleri olan Goeben ve Breslau'nun kendilerine teslim edilmesini istediler. Özellikle İngiltere, Türkiye'nin Almanya tarafında savaşa katılacağını sezdiği için Osmanlı hükümetine baskı yapıyordu.¹⁰⁰ Seferberliğini ve savaş hazırlıklarını bitirmek için ilan ettiği tarafsızlığını korumak isteyen Türkiye, Alman kruvazörlerini satın aldığını ve Padişah bayrağı altına aldığını belirtti. Bu zırhlıların

⁹⁷ Готлиб, а.г.е. s.48

⁹⁸ Işıksal, a.g.m. s.26

⁹⁹ Готлиб, а.г.е. s.53

¹⁰⁰ F.Armaoğlu, *20. Yüzyılın Siyasi Tarihi 1914–1995*, İstanbul 2004 s.109

yardımıyla Karadeniz’de güçler dengesi korunacaktı, çünkü bu kruvazörler sayesinde, genelde eski gemilerden oluşan Rusya’nın Karadeniz filosunun Anadolu kıyılarına yapacağı saldırılardan koruyabilecekti. Aynı zamanda, İstanbul limanında duran Goeben ve Breslau zırhlıları Almanlar için, Osmanlı hükümetine savaşa daha çabuk katılacağını kabul ettirme aracı olacaktı.

Jön Türkler hükümeti tarafından tarafsızlık ilan edilmesine rağmen, Osmanlıların Almanya tarafında savaşa katılacağı belliydi. Marne’de Almanların durdurulmasından sonra Türkiye’de savaşa katılıp katılmama konusunda düşünmeye başladı. Fakat Enver Paşa Almanların hala yenileceğine inanmadığından dolayı, Osmanlılar savaş hazırlıklarına devam ettiler. Enver Paşa’nın talebiyle General Liman Fon Sanders, Karadeniz’deki Rus limanlarını bombalama planlarını kurmaya başladı. Osmanlılar tarafından savaşın başlatılması hem doğu cephesinde zor duruma düşen Almanya için hem de Üçlü İtilaf devletleri için uygundu. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Grey’e göre, ilk saldırının Osmanlılar tarafından yapılması, Antanta devletlerinin sömürge ülkelerinde yaşayan Müslüman nüfusuyla problemlerin çıkması ihtimalleri azaltacaktı.¹⁰¹

2. I. Dünya Savaşı Başladıktan Sonra Gürcistan

29 Ekim 1914 tarihinde Osmanlı donanması tarafından Batum dahil Rusya’nın Karadeniz limanları bombalandıktan sonra Çarlık hükümeti Osmanlı hükümetine 2 Kasım’da savaş ilan etti. Daha sonra İngiltere ve Fransa da Türkiye’ye savaş ilan ettiler. Böylece, 12 Kasım’da Osmanlı Devleti bütün Antanta devletlerle resmen harp halinde bulunuyordu.

Rusya’nın Türkiye’ye savaş ilanı, Çar II. Nikola’nın bir manifestosu ile Rus halkına bildirildi. Manifestosunda Çar, Türkiye ile savaş açılmasının sorumluluğunu tamamen Osmanlı hükümetine ve Türk donanmasını yöneten Alman subayların üstüne yüklüyordu. Ona göre “Türkiye’nin akılsızca harp hareketlerine bu tarzda başvurmasının, kendisi için mukadder olan gelişmeleri hızlandıracağını ve Karadeniz kıyılarında ecdadımız tarafından vasiyeti edilen tarihi emellerimize

¹⁰¹ O.Gigineişvili, *Türkizm ve Osmanlıların Dış Politikası*, Tiflis 1963, s.101–102

ulaşmamızı abuklaştıracağına bütün Rus halkı ile birlikte tam bir kanaatimiz vardır.”¹⁰²

Diğer taraftan Sultan V. Mehmet Reşat, Rusya’yla savaşın başlaması hakkında ilan edilen beyannamede, savaşın başlama sorumluluğunu Antanta devletlere ve özellikle Rusya’ya yüklüyordu. Beyannameye göre, İstanbul ve Boğazları ele geçirmeye giden Rus savaş gemileri, talimle meşgul olan Osmanlı donanmasının üzerine ansızın ateş ettiler ve bu olay Antanta devletleri tarafından savaş açma sebebi olarak kullanıldığından dolayı Osmanlı Devleti Almanya ve Avusturya-Macaristan ile müttefik olmaya mecbur kaldı. Sultan, bu beyannameyle Cihad ilan etti ve dünyadaki bütün Müslümanları Antanta devletlerine karşı savaşmaya çağırdı.¹⁰³

arın manifestosu ve Sultanın beyannamesinden sonra, her iki devlette savaşa çağırma ve halkın arasında yurtseverliği yükseltmek için faaliyetleri yoğunlaştılar. Rusya’da Panslavizm ve Rusya’nın tüm Hristiyan halkların hamisi olduğu propagandasına başlandı. Osmanlı Devletinde ise Ruslara karşı propaganda yayınlandı.

I. Dünya savaşı başladıktan sonra Rus İmparatorluğu kamu oyunda Kafkasya’da da savaş konusunda arlığı’nın politikasının tutulup tutulmayacağı hakkında yerli partiler arasında tartışmalar başladı. Gürcü partilerin çoğu Sosyalist-Demokrat Partisi’nin Menşevik kolu başkanlığıyla hükümetin tarafını tutup ülkenin korunması ve vatan severliğin artırılması için propagandalar yoğunlaştı. Onlara göre savaş sırasında hükümete karşı çıkmak sadece düşmanın işini kolaylaştıracaktı. Gürcü siyasetçilerin sadece küçük bir kısmı Almanların yardımıyla Gürcistan’ın Rusya’dan ayrılmasını istiyorlardı. Bunu gerçekleştirmek için arlığa karşı isyan başlatılmayı planlıyorlardı. Fakat bu dşinceyi destekleyenlerin az oluşundan dolayı, bunlar yeterli g kazanamadılar. Rus Bolşevikleri gibi Gürcü Bolşevikler de savaşın emperyalist karakterli olduğundan ve işçilere zarar getireceğinden dolayı savaşa karşı ıktılar. Fakat halk hükümetin tarafını tutup vatani savunanlara katıldı.¹⁰⁴ Kafkas cephesinin açılmasından sonra Gürcülerin yurtseverlik duyguları daha da arttı. Gürcü feodal ve ileri gelenler için, ar II. Nikola’nın Tiflis’e gelmesi

¹⁰² Kurat, a.g.e. s.247

¹⁰³ A.g.e, s.251

¹⁰⁴ B.Kupatadze, “I. Dünya Savaşı ve Rusya IV. Devlet Dumasındaki Gürcü Milletvekilleri”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.8. Tiflis 2001, s.66

çok önemliydi. II. Nikola Gürcülere, Çarlığa gösterdikleri sadakatten ötürü ve hükümeti destekledikleri için teşekkür etti.¹⁰⁵

Kafkas cephesinde mücadele 2 Kasım'da Rus ordusunun Erzurum tarafına saldırmasıyla başladı. Türk karargahı Erzurum grubunu güçlendirerek Sarıkamış istikametini ele geçirmek için, Rus ordusunun arkasından dolaşmayı başardı. Fakat bu manevra hakkında bilgi edinen Ruslar, yeniden ordularını düzenleyerek Türk saldırısını hazırlıklı karşıladılar. 14 Ocağa kadar devam eden savaşta Ruslar Osmanlı 9. ordusunu esir ettiler. Sarıkamış operasyonu sırasında savaş, açlık ve soğuktan 90 000 Türk ve 20 000 Rus askeri hayatını kaybetti.¹⁰⁶

Sarıkamış hareketinin yanısıra Türk birlikleri Hopa'yı geçerek, Çoruh nehri boyunca Batum'a saldırdılar. Osmanlı-Rus savaşlarında Batum limanı hem Türkiye hem de Rusya için stratejik açıdan çok önemliydi. XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında Trabzon limanı büyük gemilerin yanaşması için hazır durumda değildi. Çünkü dalgalardan yeterince korunamıyordu. Samsun'un doğusunda büyük gemiler için en sakın ve büyük bir liman Batum'daydı. Bundan dolayı Kafkas cephesinde Osmanlı ordusuna cephane ve erzak sağlanması ve İstanbul'la ordu karargahı arasında irtibat kurulması için en hızlı yol Batum limanından geçiyordu.¹⁰⁷

1878'de Batum'un Rusların eline geçmesi Osmanlılar için büyük bir kayıptı. Çünkü savaşta kazanan Rusya, Osmanlı Devletinin doğu vilayetlerinde demiryolları yapımına karşı çıkıyor ve bunun engelliyordu. Fakat elde ettiği topraklarda nüfuzunu kuvvetlendirmek ve Osmanlılarla yeni bir savaşta üstünlük kurmak için 1883'te Baku-Tiflis-Batum ve 1908'de Tiflis-Gümrü-Erivan-Culfa demiryolu hatlarını açtı.¹⁰⁸ Güney Kafkasya ile iletişim için de 1910'da Rusya Bakanlar Kurulu kararıyla Vladikavkaz-Tiflis ve Soçi-Samtredia demiryolu hatları projeleri için hazırlık çalışmaları başladı;¹⁰⁹ 1914'te Sosyalist-Demokrat Partisi'nden Gürcü milletvekilleri tarafından Rusya Devlet Dumasına Batum-Artvin-Kars demiryolu hattı projesi sunuldu, ama bu projeler 1. Dünya Savaşının

¹⁰⁵ *Sakhalkho Purtseli Gazetesi*, 12 Kasım 1914

¹⁰⁶ Вержховский, a.g.e. s.87

¹⁰⁷ Giginishvili, a.g.e. s.19

¹⁰⁸ A.g.e., s.9

¹⁰⁹ Арутюнян, a.g.e. s.37

başlamasından dolayı gerçekleştirilemedi.¹¹⁰ XX. yüzyılın başlarında en hızlı ve en güvenli ulaşım aracı olan tren, hem ticari-ekonomik, hem askeri-stratejik açılardan önemliydi ve bu sebeplerden dolayı devletler tarafından demiryolu hatlarının kontrol edilmesine büyük önem veriliyordu.

Bu nedenle önemli bir liman ve istasyon olan Batum'u, Osmanlılar ele geçirmek için elinden gelen herşeyi yaptılar. Bu operasyonu gerçekleştirken Osmanlı komutanlığı yerli Müslümanlar tarafından destekleneceğini ve Rusya'ya karşı isyan edeceklerini düşünüyorlardı. Türk ordusunun yenilmesine rağmen Acara bölgesine bazı çeteler sızmayı başardılar ve Rus ordusunun olmadığı köyleri yağmalayıp gittiler. Bu çeteler asıl Osmanlı ordusuna bağlı değildi ve genelde yerli ya da yakın bölgelerin beyler tarafından toplandığı gönüllüler birlikleriydi. Fakat, 1915 Ocak ayına kadar Batum ve Artvin bölgelerinde yaşayanlar bu çetelerden dolayı evlerini bırakıp dağlara kaçmak zorunda kaldılar. "Çetnikler", Acarların mallarının büyük bir kısmını çalarak, onları açlığa mahkum ettiler. Bazı çeteler jandarma tarafından imha edildi. Fakat çoğu kaçıp kurtuldu.¹¹¹

Acarların Müslüman olmasından dolayı, Ruslar onlara güvenmeyerek Türklere yardım edip Rus ordusuna karşı savaştıkları gerekçesiyle onları suçladılar. Rus birliklerinin Batum'u savunmalarından dolayı Osmanlı ordusu geri çekildi. Daha sonra Osmanlılar Borçka ve Artvin'i geçerek Ardahan'a saldırarak aldılar. Sarıkamış'ta Rusların zaferinin ardından Ardahan ve Batum bölgesinde kalan Türk askerleri de Rus İmparatorluğu sınırları dışına çıkartıldılar.¹¹²

Osmanlı'nın elinden Artvin ve Ardahan'ın da alınmasından sonra Kafkasya Genel Valiliği askeri müşaviri olan Mişlaevski, Kafkasya'dan ordu, Rus memurların ve değerli malların tahliyesini planlamaya başladı. Bu haberi öğrenen Gürcü feodaller ve aydınlar toplanıp Rus hükümetinin ve askerlerin bölgeden çıkarılması halinde kendilerini savunmak için geçici bir hükümet kurmasını istediler. Fakat Sosyal Demokrat Menşevikler buna karşı çıktılar, onlara göre Ruslar çıkmayacaktı, ya da sonra geri dönerek, Çarlığın Gürcüleri ihanete suçlayarak millete karşı zulüm başlatacaktı.¹¹³

¹¹⁰ Kupatadze, a.g.m. s.365

¹¹¹ Açırelı Soso, "Gürcü basımı", *Sakhalıko Purtseli Gazetesi*, 6 Hazıran 1915, N 300

¹¹² Верховский, a.g.e. s.88

¹¹³ Jordania, a.g.e. s.101

Kafkasya cephesinin açılmasının ardından Rus gazetelerinde çıkan haberlere göre ki bunu Gürcü gazeteleri de tekrarladı, Rus gizli servisleri tarafından Alman ajanlarının İstanbul'daki Almanya büyükelçiliğine gönderilen mektubun yakalandığı yazılıyordu. Ajan mektubunda, Gürcülerin isyan için hazırlandıklarını anlatıyordu. Ona göre, Müslüman Gürcüler aralarında silah dağıtma işlemini bitirmiş dağlara çekilmişlerdi. Mektupta anlatıldığına göre, Osmanlılar Almanlarla anlaşarak, sadece Müslüman Gürcülerin yaşadığı bölgelerin tutulmasından sonra Hristiyan Gürcülerin Türklere güvensizliğinden dolayı Gürcistan'ın diğer kısımlarına girmeyecekleri belirtiliyordu. Mektupta belirtildiğine göre, Gürcüler isyan için hazırды ama Alman ajan Gürcistan'ın Karadeniz kıyılarına Alman çıkarmasının yapılacağını ve bu işi kolaylaştırmak için bu çıkarmayla beraber *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* üyelerinin geçmeyi de planlanıyordu.¹¹⁴

Çarlık bu haberi Gürcülere, özellikle Acarlara karşı kullanmaya çalıştı. Rus gazetelerinde Gürcülerin taca sadık olmadıkları ve Acarların Ruslara ihanet ederek Osmanlılara yardım ettiği hakkında yazılar çıkmaya başladı. Bazıları, Rus İmparatorluğu sınır bölgelerinde güvenli olmayan halkların yaşamasından dolayı, bu bölgelerde Rusların miktarının artmasını teklif ediyorlardı.¹¹⁵ Belirli bir zaman sonra hükümet sözcüleri tarafından yakalan mektubun Almanların bir provokasyonu olduğu değerlendirildi. Buna rağmen, Acara bölgesine ceza müfrezeleri gönderildi. Müfrezeler 15 köyü tahrip edip 200 evi yaktılar. Çarlık, Müslüman Acarların Anadolu'ya kaçmaya zorlanma politikasına devam ediyordu.¹¹⁶

Gürcü gazeteler, bu provokasyona karşı çıktılar ve bazı hainlerden dolayı tüm Acarların ve Gürcülerin suçlanmasını protesto ettiler. Onlara göre, bütün bir halk ülkeden kaçanlardan dolayı cezalandırılmamalıydı.¹¹⁷

Rusların Sarıkamış galibiyetinden ve Rus gazetelerinde Acarların ihaneti hakkında yazılar çıktıktan sonra, Kafkasya'nın bazı vilayetlerinde Ermeniler tarafından Müslümanlara saldırma faaliyetleri yoğunlaştı. Gürcü toplumu Çarlığın bu politikasına karşı çıktı. Gürcülere karşı Çarlığın gösterdiği kötü davranışlardan dolayı Gürcü gazeteleri protesto yazılarıyla doldu. Tiflis'te, Peterburg'da,

¹¹⁴ *Sakhalkho Purtseli Gazetesi*, 6 Mart 1915, N227

¹¹⁵ A.g.g.

¹¹⁶ Kupatadze, a.g.m. s.68

¹¹⁷ A.g.g.

Moskova’da ve Rus İmparatorluğu’nun diğer yerlerinde yaşayan Gürcüler, hükümetten kendilerine karşı daha fazla saygı gösterilmesini istiyorlardı ve Çara karşı çıkan birkaç ayrımcıdan dolayı, bütün halka hain damgası vurulmasını kınıyorlardı. Kafkas cephesinde savaşa devam etmekte olan Rusya hükümeti, hem Gürcülerin baskısından dolayı, hem de Kafkasya bölgesinde haklar arasında bir kargaşa çıkabileceğinden korktuğu için Kafkas politikasını değiştirmek zorunda kaldı. Kafkasya’da çıkan gazetelerde Kars valisinin ilanı basıldı. Vali, bazı milletlere karşı yapılan siyaseti ve Ermeniler tarafından Müslümanlara karşı sergilenen davranışları tenkit ediyordu. Ona göre, Rusların başarısı geçici olabilirdi ve bir gün Rus ordusunun girdiği yerlerde, Ermeniler Müslümanlara saldırarak olursa, ertesi gün Osmanlılar hücumla geçerek Rusları geri çekilmeye zorlarsa, Ermeniler zor duruma düşeceklerdi. Bununla beraber, Vali Osmanlı Devleti ve İran’da Ermenilerin büyük miktarda yaşadığını ve Kafkasya’da Ermenilerin Müslümanlara karşı izlediği faaliyetlerden dolayı, onların zarar görebileceğini de hatırlatıyordu.¹¹⁸

Acarlar suçlanırken, bütün Gürcistan savaştan büyük zarar gören Acara’ya yardım için birleşti, zarar görenler için para toplanıp gönderdiler, gazetelerde Acarlara yardım etmek için propagandalar yoğunlaştı.

Savaşın başlamasından sonra, Kars ve Batum bölgelerine Türkiye tarafından ajanların gönderilmesi devam ediyordu. Ajanlar, stratejik ve askeri önem taşıyan bilgileri toplayarak Osmanlı-Rus sınır bölgelerinde yaşayan Müslümanların, Ruslara karşı isyana başlamaları ve Osmanlılar için savaşmalarına ikna etmeye çalışıyorlardı. İstihbarattan aynı zamanda Aleksandropol (Gümrü) garnizon komutanına göre Kars bölgesinde yasa dışı komiteler Türk ordusu için para topluyordu.¹¹⁹ Osmanlılar tarafına geçenlerin sayısı çok azdı, bunların çoğu bey ve soylular idiler. Acarların ihaneti konusu da aynıydı. Bu konu hakkında başlatılan soruşturmada, Osmanlı tarafına sadece birkaç yerli Bey ve adamlarının geçtiği ve Osmanlı askerlerinin geri çekilmesi ile beraber, onların Türkiye’ye gittiği meydana çıktı. Savaşa katılmak istemeyenler ise dağılıp dağlara kaçmışlardı.¹²⁰

¹¹⁸ *Akhali Azri Gazetesi*, 18 Ocak 1915 N121

¹¹⁹ Саркисян, а.г.е. s.206–207

¹²⁰ *Sahkalkho Purtseli Gazetesi*, 7 Temmuz 1915 N325

Türkiye'ye kaçan Acarlara ait olan toprakların satılacağı hakkındaki yazıları ve belirtilen rakamlar da Acarların hain olmadıklarını gösteriyordu. Bu belgelere göre, bütün Acara bölgesinden yaklaşık 200 hektar toprak satılacaktı. Bu da demek oluyordu ki, Acara'dan sadece birkaç aile göç etmişti, diğerleri ise savaştan kaçıp ormanlara sığındıklarından hain ilan edildiler.¹²¹

Sarıkamış galibiyetinden ve Kafkasya sınırlarının güvence altına alınmasından sonra Rusya Kuvvetler Komutanlığı, Kuzey İran'da Çarlığa karşı çıkmaya hazırlanan güçlerin imha edilmesi için bir grup kuvvet ayırdı. 1915 yılının sonbaharında Kafkasya cephesinde Rusların durdurulması için, İran'da Osmanlı ve Alman ajanları tarafından, Rus ve İngilizlere karşı çıkılması için hazırlıklar yapıldı. Almanların planlarına göre, İran'da bulunan Rus ve İngiliz askerlerine, İranlıların karşı çıkmasının ardından çarpışmalar Afganistan, Hindistan, Orta Asya ve Kafkasya Müslümanlarının isyanlarıyla devam edecekti.¹²²

İran ve diğer Müslüman ülkeleri Dörtlü İttifak tarafına çekmek için yapılan çalışmalar savaştan önce başladı. İran ve bu bölgedeki diğer Müslüman ülkelerde Alman ve özellikle Türk ajanlarının faaliyetleri hakkında Kafkasya Genel Valiliği ve Kafkasya Jandarma Komutanlığı bilgi sahibiydiler. Kutaisi Jandarma Komutanı tarafından Kutaisi Valisine yazılan 23 Mart 1914 tarihli raporda, İstanbul'da yaşayan Kürt kökenli Şeyh Abdul Kadir Efendi tarafından Urmiye bölgesinde yaşayan Kürt beylere gönderilen mektup hakkında bilgi veriliyordu. Şeyh, mektubunda soydaşlara olası bir Osmanlı-Rusya savaşında Türkleri desteklediğini ve Ruslara karşı beraber savaşacağını bildiriyordu.¹²³

Sarıkamış bozgunundan sonra geri çekilen Osmanlılara yardıma gelmek için hazırlanan İranlılar, ilerleyen Ruslar arkadan vurmayı ve Rus orduları tarafından ele geçirilen toprakları ve Kafkasya'yı istila etmeyi planlıyorlardı. 1915 yılının Ekiminde İran Şahı, Rusya ve İngiltere hükümetlerinden ülkede olan askerlerini çıkartmalarını istediğinden ve bu kararı desteklemek için Urmiye bölgesine Osmanlı birliklerinin girmesinden dolayı Rus karargahı Kuzey İran'a ilave birliklerin gönderilmesi kararını aldı. 30 Ekim ve 3 Aralık tarihleri arasında Gürcü kökenli General Baratov (Barataşvili) komutasında gerçekleştirilen

¹²¹ A.g.g.

¹²² Вержховский, а.г.е. s.141

¹²³ Арутюнян, а.г.е. s.45–46

operasyon sonucunda Kuzey İran'da olan Osmanlı birlikleri ve onları destekleyen İranlılar dağıtıldı ve Kafkasya bu yandan gelebilecek tehlikelerden arındırıldı.¹²⁴

3. Gürcistan Kurtuluş Komitesi

İran'da, Alman ve Türk ajanları tarafından düzenlenen isyanın başarısızlığına rağmen Almanya, Rus İmparatorluğu içinde Türkiye'nin yardımıyla Çarlık hükümetine karşı Rus olmayan halkların isyanı için bir ayaklanma planı için çalışıyordu. Bu halklar arasında Gürcüler de vardı. Almanlar, Kafkasya'da planlarını gerçekleştirmek için, Avrupa'ya kaçmış Gürcüleri kullanmak istiyorlardı. Bundan dolayı, *Gürcistan Kurtuluş Komitesi*, Çarlık Rusya yönetimi altında Gürcistan'da yaşamak istemeyen ve Avrupa'ya göç eden siyasi mültecilerden olan Gürcülerden oluşturuldu. 1909'da Tiflis'te kurulan *Gürcistan Bağımsızlık Gizli Grubu* bazen resmi olarak, bazen de illegal çalışıyordu. 1910'da grubun bazı aktif üyeleri Jandarma tarafından tutuklanarak Rusya'ya sürgüne gönderildiler. Daha sonra serbest bırakılan diğer üyeler Avrupa'ya kaçarak faaliyetlerini orada devam ettirdiler. Cenevre'de P.Surguladze tarafından kurulan *Gürcistan Bağımsızlık Örgütü* bütün Avrupa ülkelerine gönderdiği *Tavisupali Sakartvelo* Gazetesini (Bağımsız Gürcistan) yayınlıyordu. I. Dünya Savaşı başladıktan sonra, bu örgütün adı *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* olarak değiştirildi. Daha sonra komitenin şubeleri Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devletinde da kuruldu. Komite üyeleri, Gürcistan'ın bağımsızlığına kavuşması için zamanın en güçlü devletlerinden olan Almanya'yı kullanarak ve ondan yardım almayı düşünüyorlardı.¹²⁵

Bunun için komite liderleri L.Kereselidze, M.Tsereteli, G.Maçabeli ile Almanya Bakanlar Kurulu, Dışişleri Bakanlığı ve Karargah temsilcileri arasında I. Dünya savaşı başladıktan hemen sonra devam eden müzakerelerden dolayı, taraflar arasında 24 Eylül 1914'te bir antlaşma imzalandı. Antlaşmaya göre, Almanya Gürcistan'ın Rusya'dan ayrılmasını destekleyecek ve onun bağımsızlığını tanıyacaktı. Gürcü-Alman planına göre, bağımsız Gürcistan'ın yanında Kuzey Kafkasya Federasyonu ve İsviçre örneğine benzer Ermeni-Müslüman Birleşmiş

¹²⁴ Вержовский, а.г.е. s.143

¹²⁵ M.Svanidze, "1914'de Osmanlı Devleti ve Gürcistan Kurtuluş Komitesi Arasında İmzalanan Gizli Antlaşma", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 2, Tiflis 1994, s.59-60

Devleti de kurulacaktı. Gürcüler ise kendi silahlı birliklerini kurduktan sonra, Ruslara karşı isyan edip Almanların Kafkasya'ya girmesine yardımcı olacaktı.¹²⁶ Bağımsız Gürcistan kralı eski Bagrationi hanedanından olanların yerinde Almanya İmparatoru II. Wilhelm'in ikinci oğlu Joham olacaktı ve yeni hanedanın başına geçecekti. Karısı ise Gürcü feodallerinden olan Marine Maçabeli olacaktı.¹²⁷

Almanya hükümeti tarafından Gürcülere yardım planı kabul edildikten sonra isyan hazırlıkları, Gürcü Lejyonunun kurulması, silahlandırılması ve askerlerin donatılması için gerekli bakanlıklara 200 bin Alman Markı, yeteri kadar silah ve teçhizat ayrılması emredildi. Aynı zamanda lejyona katılmak isteyenlerin aranmasına da başlandı.¹²⁸

Öte yandan *Gürcistan Kurtuluş Komitesi*, Almanların tavsiyesiyle Osmanlılarla görüşmelere başladı ve komitenin bazı üyeleri İstanbul'a gönderildi. İstanbul'daki tanınmış Müslüman Gürcülerin ve Almanya Büyükelçisi Vangenhaim'in arabuluculuğuyla *Gürcistan Kurtuluş Komitesi*, Osmanlı hükümetiyle müzakerelere başladı. Türk ve Gürcü temsilcileri arasında görüşmeler sınırlar ve topraklar konusundaki anlaşmazlıklardan dolayı çok uzun sürdü. L.Kereselidze tarafından Hristiyan ve Müslüman Gürcistan'ın tek bir devlet olarak kurulması fikrini Osmanlı tarafı kabul etmiyordu. *Gürcistan Kurtuluş Komitesi*, Gürcistan'ın hem Rusya'dan, hem Osmanlı Devletinden, hem de Almanya'dan tamamen bağımsız olduğunu ve bu devlet içinde diğer topraklarla beraber Acara, Samtshke (Ahıska bölgesi), Ardahan, Borçalı ve Zakatala bölgelerinin de girmesini ısrar ediyordu.¹²⁹ Almanya ve Avusturya-Macaristan elçileriyle görüşürken, İstanbul Katolik Gürcüler Kurumu Başkanı, Osmanlıların Gürcü topraklarını eline geçirme ve Hristiyan nüfusun hakların azaltılmasını niyetinde olduğundan dolayı, Türklerin egemenliği altına girmesini istemiyorlardı.¹³⁰ Bununla beraber Osmanlılar, kendi iktidar bölgesi olarak saydığı Kafkasya'da diğer büyük devletlerin aktif faaliyetlerine ve kendi devleti içinde Almanya'nın para ve desteğiyle bir Gürcü askeri birliğinin kurulmasına güvensizlikle bakıyorlardı. Almanya karargahına gönderilen 22 Nisan 1915 tarihli bir raporda Osmanlılar,

¹²⁶ A.g.m., s.60

¹²⁷ D.Cavakhişvili, "Gürcüler ve Almanlar Arasındaki Askeri İşbirliği Tarihinden (1914–1918)", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 11, Tiflis 2004, s.152

¹²⁸ A.Surguladze, K.Surguladze, *Gürcü Lejyonu Türkiye'de*, Açara Yayınevi, Batum 1994, s.7

¹²⁹ Svanidze, a.g.m. s.64

¹³⁰ D.Cavakhişvili, a.g.m. s.154

Gürcülerle yapılacak anlaşmanın gerçekleştirilmesini istemediğini ve Gürcülerin milliyetçi hareketinin imha edilip Gürcü bölgelerin Osmanlı Devletine katılmasını planlıyorlardı.¹³¹ Bazı kaynaklara göre Osmanlı ve Gürcü heyetleri arasında yaşanan gergin ilişkilerden dolayı, Gürcü ve Alman heyetlerinin kaldıkları ev bilerek yakıldı.¹³² Büyükelçi Vangenheim'in desteği olmadan Gürcülerin görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Onun teklifi ile hem Gürcüler, hem de Türkler uzlaştılar ve taraflar Gürcistan ve Osmanlı Devleti arasındaki sınırın 1914'deki Rusya-Osmanlı Devleti döneminde var olan sınırın yeniden geçerli olmasına karar verdiler.¹³³

1914 Eylülünde Osmanlı Devleti hükümeti ve *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* tarafından kabul edilen antlaşma imzalanmak için hazırды. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, kabul edilen sınırlar dahilinde Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıyacak, Osmanlı hükümeti, *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* üyeleri tarafından kurulan geçici hükümete yardımcı olacak ve Gürcistan'a gidecek olan silah, cephane ve diğer yüklerin Anadolu'dan geçirilmesine izin verecekti. Aynı zamanda, Gürcistan'da kalacak olan Rus malları Gürcistan'ın geçici hükümetine bırakılacaktı. *Gürcistan Kurtuluş Komitesi*, Türkiye, Almanya ve Avusturya-Macaristan'da olan Gürcü esirlerinden, bu ülkelerde yaşayan Gürcü vatandaşları savaş başladıktan sonra Gürcistan'dan Anadolu'ya geçenler lejyonluklar kurabileceklerdi. Fakat *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* kontrolü altında olan Gürcü Lejyonu, savaş sırasında Kafkasya cephesindeki Osmanlı komutanlığı emrinde kalacaktı. Savaştan sonra Osmanlı birlikleri Gürcistan'dan çekilecekti. Fakat, Türkler Gürcistan'ın kara ve demiryollarını kullanacak ve askerler için gerekli malları halktan temin etme hakkına sahip olacaktı. *Gürcistan Kurtuluş Komitesi*, Türk ordusunun ilerlemesine yardımcı olarak, askeri ihtiyaçlarını ve Rusya'dan gelen bilgilerin verilmesini düzenleyecekti.¹³⁴

Fakat, Türkiye'nin henüz savaşa katılmadığı gerekçesiyle Osmanlı, hükümeti antlaşmayı imzalamadı. Sarıkamış muharebesinde Türklerin yenilgiye uğramış olmasından dolayı Osmanlı hükümeti antlaşmayı imzalamayı kabul etti. Fakat, antlaşmayı İçişleri Bakanı yerine İçişleri Bakanlığı sekreteri imzaladı.

¹³¹ A.g.m., s.161

¹³² A.Surguladze, K.Surguladze, a.g.e. s.11-12

¹³³ Svanidze, a.g.m. s.64

¹³⁴ A.g.m., s.66-67

Gürcüler tarafından antlaşmayı *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* liderlerden L.Kereselidze imzaladı. Büyükelçi Vangenhaim'e göre, Gürcüler savaşın sonraki yıllarında da antlaşmayı Enver ve Talat Paşalar tarafından imzalatmaya çalışıyorlardı.¹³⁵ Gürcüler, benzer antlaşmaları Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarıyla da imzaladılar. Almanya hükümeti, *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* ve Gürcü Lejyonu ile ilişkileri için Tiflis eski konsolosu Kont Schulenburg atadı (gelecekte Gürcistan'da, sonra ise Sovyet Rusya'da Almanya Büyükelçisi).

Gürcü-Osmanlı Antlaşmasının geç imzalanmasına rağmen 1914 yılının sonbaharında Gürcü Lejyonunun kurulmasına başlandı. Lejyonu kurmak için Müslüman Gürcülerin yaşadığı ve Gürcistan'dan muhacir olarak gidenlerin yerleştiği ve Kafkas cephesine yakın olan Trabzon vilayeti seçildi.¹³⁶ Almanlar, ele geçirdikleri Rus silahlarını toplayıp yeni kurulan birliğe gönderdiler. 1914 yılının Ekim ayının sonunda Lejyon için 600 bin fişek, 20 makineli tüfek ve bu silahta kullanılan 3 milyon adet mermi ile 2,500 tüfek gönderildi. İlk başlarda 600 askerden oluşan Lejyon, *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* üyeleri ve 1877–1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından Gürcistan'dan kaçan Müslüman Gürcülerden oluşuyordu. Bununla beraber Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye'nin esir kamplarında Rus askerleri arasında Gürcü kökenli erler ve subaylar aranmaya ve Lejyona katmak için kendi tarafına çekmeye başlandı.¹³⁷ Gürcü Lejyonu karargahı değişik zamanlarda Trabzon, Giresun ve Samsun'da vardı.¹³⁸ Karargah Trabzon'dayken Gürcistan krallığı için hazırlanan Alman Prensi Joham da Gürcü Lejyonunu ziyaret etmişti.¹³⁹

9–12 Aralık 1914'te Kafkas cephesinde savaşırken Alman komutası emrinde olan Türk ordusunun 7. ve 8. Piyade alaylarıyla Gürcü Lejyonu, Ardahan'ı ele geçirdiler. Bu hareket sırasında, Rusya'ya karşı Hristiyan ve Müslüman Gürcüler yan yana savaştilar. Yarbay Schtanke Berlin'e gönderdiği raporunda, Gürcüler tarafından savaşta gösterilen kahramanlık hakkında yazıyordu. Raporuna göre, Lejyona 3 bin kadar askerin katılmasına rağmen müttefiklerin hücumu

¹³⁵ A.g.m., s.72

¹³⁶ K.Salia, "Kurtuluş Komitesi", *Komunisti Gazetesi*, 26 Mayıs 1990 N124, s.2

¹³⁷ A.Surguladze, K.Surguladze, a.g.e. s.12

¹³⁸ A.g.e., s.13

¹³⁹ Ş.Maglakelidze, *Alman Bayrağı Altında Gürcüler*, (Hazırlayan V.Rtskhiladze), Tiflis 1994, s.56

geçmesi durumunda Gürcistan'ın önemli bir kısmını ele geçirebilirdiler. Bu başarısından dolayı, Almanya hükümeti projenin devam etmesine izin verdiler ve lejyon için ilave para ayıldılar.¹⁴⁰

1915 ve 1916 yılları boyunca Gürcü Lejyonu Türklerle beraber Kafkas cephesinde savaşıyorlardı. Gürcüler, Erzurum ve Trabzon'un savunmasına da katıldılar. Gürcüler tarafından sergilenen kahramanlıklardan dolayı Osmanlı komutanlığı tarafından lejyonun birkaç askeri Demiray Madalyası ile ödüllendirildi.¹⁴¹

Aynı zamanda *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan'daki esir kamplarını dolaşıp Gürcü Lejyonu'na katılmak isteyen Gürcü kökenli esirler arasından gönüllü olacaklar aranıyordu. Almanya ve müttefiklerin bütün cephelerde zor durumda olmalarından dolayı, Dörtlü İttifak devletlerinin kazanacağına kimse inanmıyordu. Bundan dolayı, Almanya'nın yardımıyla Gürcistan'ın kurtulması için Lejyona katılmak isteyenlerin sayısı çok azdı. Propagandanın esirler arasında daha iyi yayılabilmesi için komite üyeleri Gürcüce gazete yayınlamaya bile başladılar.¹⁴²

Savaşın dolayı Almanya ve Avusturya-Macaristan'da kalan Gürcülerin de Gürcü Lejyonu'na katılmasını istediler. Bunlar asker olmadığından dolayı esir kamplarına gönderilmediler ve sadece polis gözetimi altında bulunuyorlardı.¹⁴³

Bununla beraber, *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* üyeleri Gürcistan'da isyan başlatmak için çalışmalara devam ediyorlardı. İsveç'in tarafsızlığını kullanarak, bu ülkeye geçerek Gürcistan'a para gönderiyorlardı. *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* üyeleri, Alman Suatı gemileriyle ülkeye silah ve para götürüyorlardı. Fakat, isyana başlamak isteyenler Gürcistan'da da çok azdı.¹⁴⁴

1914 yılının sonlarında *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* üyesi Giorgi Maçabeli memleketine gizlice dönüp yerel parti liderleri ile ülkesinin geleceği hakkında görüşmeler yapmaya başladı. 1915 yılının sonlarında Kutaisi'de illegal Gürcü partiler arası konferans düzenlendi. Konferansta G.Maçabeli, *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* tarafından Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı

¹⁴⁰ A.Surguladze, K.Surguladze, a.g.e. s.17

¹⁴¹ A.Surguladze, *Gürcistan-Türkiye İlişkileri Tarihi*, Açara Yayınevi, Batum 1997, s.11

¹⁴² A.Surguladze, K.Surguladze, *Gürcü Lejyonu Türkiye'de*, s.20

¹⁴³ A.g.e., s.22

¹⁴⁴ Пипиа, a.g.e. s.67

hükümetleri ile imzalanan antlaşmaları göstererek diğer temsilcilere Gürcistan'ın gelecekteki durumunu iyileştirmek için komite tarafından yapılan planları anlattı.¹⁴⁵ Konferansa katılan Sosyal Federalist Partisi konu hakkında kendi pozisyonunu belirtmedi. Önceden açıklandığı gibi bütün bunlar Antanta tarafının tutulduğunu gösteriyordu. Öte yandan, gizlice Almanya'nın kazanmasını ve onun yardımıyla Gürcistan'ın Rus İmparatorluğu'ndan ayrılması planlanıyordu. Çünkü Gürcü halkı için Rusya'ya karşı isyanın tehlikeli olacağı biliniyordu. Bundan dolayı Kutaisi'deki illegal konferansta Sosyal Federalist Partisi temsilcileri *Gürcistan Kurtuluş Komitesinin* planları hakkında çekimser kalmayı tercih ettiler.¹⁴⁶ Fakat, konferansa katılanların çoğu isyan fikrini kesin olarak reddetti. Çünkü Almanya'nın yenilmesi durumunda, bütün Gürcü halkı Rusya yönetimine ihanetten dolayı cezalandırılacaktı. Partiler, kendi yaptıkları programa göre çalışacaklarını ve ötekilerini engelleyeceklerine dair anlaştılar. Bazıları siyasi araçları kullanarak, Rus İmparatorluğu içinde geniş bir özerklik kazanılması için çalışacaktı. Sosyal Demokrat Menşevikler ve Anayasal Demokrat Partisi aynı şekilde Gürcistan'ın bağımsızlığı için çaba harcayacaktı. Milli Demokrat Partisi ise Almanlardan yardım alarak, onların desteğiyle Gürcistan'ın bağımsızlığına kavuşması için savaşıyorlardı.¹⁴⁷

Fakat *Gürcistan Kurtuluş Komitesinin* planları gerçekleşmedi. 1916'dan sonra komite ve Osmanlı hükümeti arasında anlaşmazlıklar başladı. Bunlardan en önemlisi *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* Trabzon ve Lazistan vilayetlerinin Türkiye'den kopmasını ve gelecekte bağımsız Gürcistan'a katılması isteğiydi. 3. ordu Komutanı Vehip Paşa'ya göre Lejyonda disiplin eksikliği vardı ve askerler vazifelerinden kaçıyorlardı. Aynı zamanda, Gürcüler Türk Komutanlarının emirlerine itaat etmiyorlardı. Osmanlı karargahının, Gürcü Lejyonu'nun küçük birlikler şeklinde dağıtılması ve diğer cephelere gönderilmesi emri, Gürcüler tarafından kabul edilmedi. Onlara göre Gürcü Lejyonu sadece kendi ülkesinin kurtulması için savaşıyordu. Almanların himayesi altında olan Lejyon lağvedilmiyordu. Fakat, onlara giden silah, erzak ve yeni gönüllüler engelleniyordu. Bu sebeplerden dolayı Berlin'e gönderdiği raporlarda Alman subayları da Gürcü

¹⁴⁵ Svanidze, a.g.m. s.74

¹⁴⁶ D.Şvelidze, "Gürcistan Sosyal Federalist Partisi ve Onun Yurtdışına Yönelme Konusu", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 7, Tiflis 2000, s.129

¹⁴⁷ Jordania, a.g.e. s.71-72

Lejyonunun dağıtılmasını istiyorlardı. Trabzon'un Rusların eline geçmesinden sonra Anadolu'dan Kafkasya'ya giremeyeceklerini anlayan *Gürcistan Kurtuluş Komitesi*, Alman hükümetinden Gürcü Lejyonu'nun Avrupa cephesine taşınmasını istediler. 12 Aralık 1916'da Berlin'e gönderdiği mektupta, komite üyeleri Lejyon'un Gürcüler için çok önemli olduğunu anlatıyorlardı. Lejyon, Gürcülerin Almanlar tarafından desteklendiğinin bir simgesiydi ve onun dağıtılması Gürcülerin siyasi istikrarını olumsuz etkileyecekti.¹⁴⁸

Almanya karargahı *Gürcistan Kurtuluş Komitesinin* isteğini kabul etti ve 1917 yılının Mayıs ayında Gürcü Lejyonu Romanya'ya gönderildi. Fakat, Rusya'daki ihtilallerden dolayı savaşmadılar ve 1918 yılının Temmuz ayında memlekete dönüp Bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti'nin Silahlı Kuvvetlerine katıldılar.¹⁴⁹

4. I. Dünya Savaşı Sırasında Batılı Devletlerin Kendi Aralarındaki İlişkiler

Almanya ve Osmanlı Devletinin, Kafkasya'da gerçekleştirmiş oldukları hareketlerine karşılık, Rusya hükümeti de onlara karşı gizli faaliyetler planlıyordu. Rusya hükümeti Türkiye ile savaşı kolaylaştırmak için, Osmanlı Devletinde çalışan Taşnaklara Padişah'a karşı Ermenilerin isyan etmesi için hazırlamasını ve savaş başladıktan sonra onların ayaklanmasını emretti. Ruslar, isyan başladığı zaman silah, cephane, erzak ve askeriyle her zaman destek çıkacaklarını vaat ettiler. Yardımlarına karşılık olarak savaştan sonra Transkafkasya'daki Ermenilerin yaşadığı iller, (onlar arasında Gürcistan'a ait olanlar da vardı) ve Anadolu'nun doğu illerini de içine kapsayacak Ermeni Özerkliği'nin kurulması yönünde söz verdiler.¹⁵⁰ Büyük Ermenistan'ı kurmayı amaçlayan Taşnaklar Ermeni isyanını başlattılar. 1915 yılında yaşanan olaylarda Osmanlı hükümetini suçlayan Ermeniler, Taşnaksutyun Partisine Çarlık Rusya'nın tahrik suçunu unutuyorlar.

Rusların Ermenilere verdikleri sözü tutmayacakları daha sonra anlaşıldı. Rus hükümeti tarafından, Anadolu'dan Kafkasya'ya kaçan Ermenilere bölgeye girme izni verilmiyordu. Fakat, toplum tarafından yapılan yoğun baskılar sonucu,

¹⁴⁸ A.Surguladze, K.Surguladze, a.g.e. s.31

¹⁴⁹ A.Surguladze, K.Surguladze, a.g.e. s.34

¹⁵⁰ *Sakhalkho Purtseli Gazetesi*, 15 Kasım 1914, N 138

Ermenilerin bölgeye girmesine izin verildi. Rus ordusunun ilerlemesinden ve Ermenilerin önceden yaşadığı bölgelerin ele geçirilmesinden sonra, Ruslar eski göçmenlerin yaşadıkları yerlere dönmesini istemediler ve bu illerde Rusların ve Kazakların yerleştirilmesi hakkında planlar yapmaya başladılar. Kafkasya’da kalan Ermeniler ise bölgedeki demografik durumu tamamen değiştirdiler.¹⁵¹

Sarıkamış yenilgisinin ardından Rusya’nın başarıları ve Rus ordusunun Doğu Anadolu’ya hızla ilerlemesinden dolayı, Osmanlılar ve Almanlarla beraber İngiltere ve Fransa’da endişelenmeye başladı. Rusların İstanbul’a doğudan saldırısını engellemek için müttefikler 19 Şubat 1915’te Çanakkale’ye saldırdılar. Rusların bütün birliklerini İstanbul’a çevirerek Boğazları ele geçirmelerinden korkan İngiltere ve Fransa, boğazları ele geçirmeyi planladılar. Amaçları, Osmanlıları savaştan çıkararak Rus filosunun Akdeniz’e girmesini önlemektir. İngiltere Bahriye Bakanı Winston Churchill’in planını olumsuz karşılayan Rusya hükümeti yine de bu hareketin başlamasından memnundu. Çünkü, Kafkasya cephesinde edindiği önemli galibiyetlere rağmen buradaki Rus ordusu zor durumdaydı ve müttefikleri tarafından gerçekleştirilecek herhangi bir hareket Ruslara rahat nefes alma olanağı verecekti. Müttefiklerinin bu dostane hareketine Petersburg’da yine de şüpheyle bakılıyordu. “Üçlü İtilaf” devletleri arasında savaştan sonraki dünya düzeninin ve büyük devletlerin yeni sömürge ülkeleri üzerine anlaşmalarına rağmen, yine de bazı anlaşmazlıklar vardı. Özellikle, Rusya ve müttefikleri arasında Boğazlar konusunda büyük anlaşmazlıklar vardı. Ruslar tarafından İstanbul’un işgal edilmesi, İngiliz kontrolü altında olan Süveyş Kanalı ve Akdeniz’deki ticari yollarda tehlike gören İngiltere, anlaşmaya rağmen Çarlığın bu adımını engellemeye çalışıyordu. Savaşın başlangıcında sadece Boğazlarda serbest geçiş isteyen Rusya, savaş sırasında ordusu için önemini bir daha değerlendirdikten sonra Boğazlar ve yakın bölgeleri ile birlikte Güney Trakya ve Çanakkale Boğazı girişinde yer alan İmroz ve Bozca Adalarını kendilerine vermelerini istediler.¹⁵² Almanya’ya doğudan saldıran Ruslar, bu hareketliyle Fransız ve İngiliz askerlerinin durumunun hafiflediğini anlayınca, kendi kanlarının fiyatını da arttırıyorlardı. Gelibolu savaşı başladıktan sonra Ruslar, deniz tarafından saldırarak İstanbul’u ele geçirmek için plan yapmaya başladılar. Fakat Almanların istilasından dolayı bu

¹⁵¹ *Армянски Вопрос – Энциклопедия*, s.279

¹⁵² Готлиб, а.г.е. s.145

hareketi gerçekleştiremediler. Bundan dolayı, Rus Dışişleri Bakanı Sazonov, Uzak Doğudan Vladivostok Denizi Üssünden bir zırhlı kruvazör ve birkaç yüz askerin Gelibolu'ya gönderilmesini ve bu güçlerin müttefiklerinin yanında İstanbul'un alınması hareketına katılmalarını talep ediyordu. Sonuçta, Almanlar tarafından boğazların kendilerine verilmesine karşılık Rusların kendilerine katılmasını öğrenen İngilizler, önemli müttefikini kaybetme yerine İstanbul'un Rus İmparatorluğu'na bırakılmasını tercih ettiler.¹⁵³

1916 Ocak ayında İngiliz-Fransız orduları Çanakkale'den geri çekildikten ve İstanbul'dan tehlike uzaklaştıktan sonra Türk karargahı 2. ordusunu Doğu Anadolu'da ilerleyen Ruslara karşı gönderdiler. Fakat Türk ordusundaki yapılan bu değişiklikler yetersiz kaldı. Çünkü yeni güçlere sahip olan Rus ordusu 16 Şubat'ta Erzurum'u ele geçirip ilerlemeye devam etti.¹⁵⁴

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. Rusya İhtilaller ve Gürcistan

¹⁵³ A.g.e. s.146

¹⁵⁴ Вержховский, а.г.е. s.185

Osmanlı mücadele alanı içinde kalan Acara gibi Gürcistan'ın diğer bölgeleri gelmekte olan faciayı göremediler. Fakat, onlar da zor duruma düştüler. Gürcistan'da savaş olmamasına rağmen ülke savaşın bütün zorluklarını geçirmekteydi. Köylerde erkeklerin büyük biri kısmı cepheye gittiğinden, erzakın üretilmesi azaldı ve Kafkasya'nın bazı bölgelerinde ve özellikle şehirlerde açlık başladı. Doktor ve ilaç ihtiyacı sebebiyle hastalıklar da yayılmaya başladı. Ordudan kaçan firariler köylere ve kasabalara saldırıyorlardı. Köy sakinlerini yağmalayıp öldürüyorlardı. Polis ve jandarma güçleri onlarla mücadele için yeterli değildi.

Bununla beraber, Bolşeviklerin hükümete karşı faaliyetleri de yoğunlaşmıştı. Grevler ve gösteriler Kafkasya'daki durumu daha da ağırlaştırıyordu. Fakat, Bolşevikler bu durumu değerlendirerek, Kafkasya dahil bütün Rusya bölgelerinde otoritelerini arttırıyorlardı.

Bolşeviklerin aktif faaliyetlerine rağmen Rusya'nın diğer bölgeleri gibi Transkafkasya için 1917 Şubat İhtilali çok ansız oldu. Kafkasya genel valisi kralın amcası Nikola Romanov bölgede genel asayişin muhafaza etmek ve askerler arasında ihtilalin yayılmasını önleyip cephenin dağılmaması için 28 Şubat'ta Petersburg'da ihtilalin başladığına dair aldığı telgrafı halktan birkaç gün sakladı. Bu günler içerisinde Kafkasya bölgesinin tüm valileri ihtilalden haberdar oldular ve hükümete karşı başlayan gösterilerin bastırılması için talimat verdiler. Genel asayişin bozulmasını engellemek için tedbirler alındıktan sonra, Nikola Romanov bölgede yayınlanan gazetelerin temsilcilerini toplayıp ihtilal ile ilgili bilgi verdikten sonra, bu haberlerin yayımlanmasına izin verdi. 4 Mart'ta yayımlanan gazetelerde ihtilal hakkında sadece eski hükümetin indirildiği ve yeni hükümetin kurulduğu yazılıyordu. Sansürden dolayı bazı haberlerin yayınlanmasına izin verilmiyordu. Kafkasya gazetelerinde Kral II. Nikola'nın istifası hakkında haberler ise basılmamıştı. Genel Vali Nikola Romanov ve Çarlığın diğer idarecileri ihtilalin yenileceğine ve eski hükümetin yeniden geri döneceğine inanıyorlardı. Aynı zamanda Rusya'daki durum hakkında bilgiler farklı yollarla Kafkasya'ya ulaşıyordu.¹⁵⁵ Bu zamana kadar yeraltında çalışan Bolşevikler de aktif faaliyetlere başladılar. Fakat, onlara karşı alınan tedbirlerden sonra Bolşevik örgütleri dağıtılarak güçsüz bırakıldı. Kafkasya'da popüler olan Menşevikler, Müsavat ve

¹⁵⁵ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 6.cilt, s.401

Taşnak partileri yardımıyla yerli hükümet Bolşeviklerin büyük gösterilere ve kargaşalara karışmasını engellediler. Buna rağmen Şubat İhtilalinden hemen sonra Bolşevikler toplanmayı ve yeniden güçlenmeyi başardılar. İşçiler ve askerler arasında propaganda ve konsey kurmaya başladılar. Yerli ihtilalciler ve Rusya geçici hükümeti kurulmasından sonra Kafkasya Genel Valisi ve diğer valiler istifa etmek zorunda kaldılar. Yerli idarenin hakları 9 (22) Mart 1917 tarihli kararıyla Rusya geçici hükümeti tarafından Rusya Devlet Duması için seçilen Kafkasya milletvekillerinden oluşturulan Transkafkasya Geçici İdare Komitesinin (OZAKOM) eline geçti. Komite tarafından yerli idare teşkilatları da kuruldu. Rus ordusu işgali altında olan doğu Anadolu illerini yönetmek için genel komiserlik kuruldu. OZAKOM genelde Menşevikler ve Bolşevik olmayan diğer partilerden oluşturulduğundan dolayı bölgedeki durumu kendi kontrolü altına almayı başardılar.¹⁵⁶

Bolşevikler savaşın devam etmesine karşı olmalarına rağmen, Rusya geçici hükümeti Dörtlü İttifak devletleri ile mücadeleye devam etti. Geçici hükümet ve Kafkasya'daki temsilcisi olan OZAKOM, devletin siyasi ve ekonomik hayatını iyileştirmek için büyük değişimler yapmadılar. Üstelik OZAKOM ve ona bağlı yerli yönetim çok güçsüzdü. Uyguladıkları politikadan dolayı hem Bolşevikler, hem de Menşevikler memnun değildiler. Fakat, buna rağmen Menşevikler OZAKOM'la anlaşıp işbirliği yapmayı tercih ettiler. OZAKOM tarafından düzenlenen kurultayda Sosyal-Demokrat Menşevikler, Sosyal-Federal, Sosyal-İhtilalci ve Anayasal-Demokrat partilerinden "İdare Komitesi" seçildi.

Bu arada, Bolşevikler Gürcistan'ın bütün bölge ve şehirlerinde işçiler ve askerlerden yerli konseyler kurdular. Bu konseyler, OZAKOM'un evleri olarak çalışıyordu ve bazen onunla işbirliği de yapıyordu. Böylece, Gürcistan'da çift iktidar dönemi başlamış oldu. Bundan dolayı partiler kendi aralarında anlaşarak işbirliği kurmaya çalışıyorlardı. Fakat, Bolşevikler ve diğer partiler arasında ideoloji çatışması yaşanmasından dolayı, aralarındaki ilişkiler tamamen koptu. Zaman ilerledikçe bu konseylerde idare güçleri Menşeviklerin eline geçti.

Ekim İhtilalinden sonra Bolşevikler Kafkasya'da hükümete geçmek için daha aktif faaliyetlere başladılar. Fakat diğer partiler daha düzenliydi ve Bolşeviklerin bunu başarmasına izin vermediler. 15 (28) Kasım 1917'de OZAKOM

¹⁵⁶ Голоян, а.г.е. s. 412

kendini lağvederek yetkilerini Bolşeviklerin yardımıyla kurulan işçi ve erler konseyi tarafından seçilen Transkafkasya Komiserliği'ne devrettiğini ilan etti. Bu yeni kurum çoğu sağcı partilerden oluştuğundan Komiserlikte OZAKOM'un uyguladığı politika devam etti. Komiserliğin başkanı olarak Sosyalist Demokrat Menşevik A.Çhkenkeli seçildi. İlk deklarasyonda Transkafkasya Komiserliği, yeni hükümetin geçici olduğunu ve onun görevinin Rusya Genel Kurucular Meclisinin kurulmasına kadar süreceği bildiriliyordu. Deklarasyona göre Komiserlik, sadece savaşın bitirilmesi, asayişin sağlanması ve işçilerin haklarının savunulması gibi ve beklenmedik problemlerin çözümünü amaçlıyordu. Aynı zamanda, Komiserlik Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılmasını ve bağımsızlık ilan edebileceğini planlamıyordu. Transkafkasya hükümetine gelenler Bolşeviklerin yenilmesini ve iktidara yine eski hükümetin döneceğini düşünüyorlardı.

Transkafkasya ya da ayrı ayrı Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan devletlerinin kurulması görüşülmüyordu. Bunun birkaç sebebi vardı: Rusya Kafkasya'dan çıktıktan sonra Osmanlı Devleti ve İran bölgeyi ellerine geçirmeye çalışacaktı. Dünya politikasında önemli aktör olmayan İran, Rus İmparatorluğu'ndan ayrılan devlet için tehlikeli olacaktı. Kafkasya cephesinde Rusya'ya karşı savaşan Osmanlı Devleti ise bölgeyi eline geçirmek için ciddi bir niyeti olduğunu gösterdi. Fakat, Rusya'nın Kafkasya'dan çekilmesinden sonra bölgenin Osmanlı Devleti ya da İran tarafından ele geçirilmemesi halinde de bölgede egemen olmak için burada yaşayan halklar ve dinler arasında çarpışmalar başlayabilecekti.¹⁵⁷

Ayrıca, 8 Aralık 1917'de Tiflis'e gelen Üçlü İtilaf devletleri temsilcileri Gürcü siyasetçilerle görüşürken, Rus İmparatorluğu'nun dağıtılmasını tanımadılar ve Transkafkasya Komiserliğine Ukrayna ve Sibirya'da kurulmuş Bolşeviklerden bağımsız hükümetlerle ilişkiler kurup Bolşeviklere karşı onlarla beraber çıkmasını tavsiye ettiler. Bununla beraber, Osmanlılara karşı savaş devam etmesi için Gürcüler ve Ermenilerden gönüllü birliklerin oluşturulmasını istediler, fakat zorluklardan dolayı asker ve silah yardımı yapmaktan vazgeçiyorlardı.¹⁵⁸

Transkafkasya Komiserliği, Rusya Milli Komiserler Konseyinin iktidarın tanıımıyordu. Bolşeviklerin bölgenin idaresini ele geçirmemeleri için Transkafkasya

¹⁵⁷ V.Guruli, "Gürcistan Dış Politik Yönelimi", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 4, Tiflis 1996, s. 6

¹⁵⁸ A.g.m., s. 21

Komiserliği emriyle bölgede askeri yönetim ilan edildi. Silah depolarına kendilerine bağlı birlikler gönderildi. Bolşeviklerin tarafını tutan cepheden dönen askerlere Kafkasya’da anarşinin devam etmesine imkan vermediler.

Bolşeviklerin faaliyetlerinin aktif hale gelmesinin ardından Transkafkasya Komiserliği, Kafkasya’da ikili iktidarlığın iptal edilmesi için harekete geçti. Bolşevik kurumları yasaklandı. Ancak, Bolşevikler kabuklarına çekilip hükümete karşı faaliyetlerine devam ettiler.

2. Erzincan Mütarekesi

25 Ekim (7 Kasım) 1917’de yapılan Bolşevik ihtilalinden sonra yeni kurulmuş olan Sovyet Rusya Komiserler Konseyi 8 Kasım’da Barış kararnamesini ilan ederek, 22 Kasım 1917’de “Dörtlü İttifak” devletleri ile barış yapmak için müzakerelere başladı. 2 (15) Aralık 1917 tarihinde Almanlar tarafından işgal edilen Brest-Litovsk şehrinde Almanya, Avusturya-Macaristan, Türkiye, Bulgaristan ve Rusya arasında 28 günlük mütareke imzalandı.

Rus-Alman cephesinde ateşkes için görüşmelerinin başladığından haberdar olmayan 3. ordu kumandanı Vehip Paşa tarafından 21 Kasım (4 Aralık) 1917’de Kafkas ordusu Başkumandanı General Prjevalskiy’e gönderilen mektupta Kafkas cephesinde ateşkes anlaşması için müzakereler başlatılmasını teklif ediyordu.¹⁵⁹ General Prjevalskiy’den aldığı haberdan sonra Transkafkasya Komiserliği, müttefiklerin bu hareketten zarar görmemesi şartıyla Osmanlı ordu komutanlığı ile savaşı durdurmak için görüşmelerin başlaması ve bu hareket hakkında İngiltere ve Fransa’da bulunan Tiflis temsilcilerine ve özellikle Musul cephesindeki İngiliz ordu komutanlığına haber verilmesi kararını aldı. Bununla beraber Türk tarafıyla görüşmelere gidecek heyetin kadrosu onaylandı.¹⁶⁰

Müzakereler için seçilen Erzincan şehrine Kafkas ordusu Kurmay Başkanı Tuğgeneral Vişinskiy başkanlığında Transkafkasya heyetinde 156. Elizavetpol (Gence) Piyade Alayı kumandanı Berzenguri, Kafkas ordusu Karargahı temsilcisi Albay Esadze, Kafkas ordusu Karargahı tercümanı ve askeri tarihçi Yüzbaşı

¹⁵⁹ M.Svanidze, “18 Aralık 1917 Erzincan Mütarekesi”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 4, Tiflis 1996, s.172

¹⁶⁰ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 8, s.11

Verdinskiy, Privat Doçent B.Tevzaia, Askerler Konseyi temsilcisi Al.Smirnov ve İşçileri konseyi temsilci A.Cemalyan bulunuyorlardı. Son üç kişinin heyete dahil edilmesi Rus İmparatorluğu'nda ihtilalin etkisini gösteriyordu.¹⁶¹ Rus işgalinde olan Erzincan'a gelen Türk heyeti ise, 3. ordu Kurmay başkanı Albay (Miralay) Ömer Lütü Bey başkanlığında 3. ordu hareket şubesi müdürü Binbaşı Hüsrev Bey ve 3. ordu tercümanı Yüzbaşı Yakup Bey'den teşekkürdü.¹⁶²

2 (15) Aralık - 5 (18) Aralık 1917 tarihleri arasında süren Erzincan müzakerelerinde taraflar arasında bazı konular üzerinde tartışmalar yapıldı. Taraflar, Transkafkaya heyeti tarafından talep edilen askeri birliklerin yer değiştirmesi hakkındaki talebi de uzun uzadıya tartıştılar. Kafkasyalılar, Musul ya da Suriye cephelerinde müttefik İngiltere ve Fransa askerlerine karşı olan Osmanlı güçlerinin Türk 3. ordusu ile güçlendirilmemesini istediler ve Türk tarafına karşı olmalarına rağmen, bu birliğin Kafkas cephesinde kalmasında ısrar ettiler.¹⁶³ Nihayet, Transkafkasya heyetinin ısrar ettiği maddenin doğru olmadığı ortaya çıktı. Çünkü 3. ordu yerinde kalmasını kendi lehine değerlendirerek toparlanıp takviye aldıktan sonra bağımsızlığını ilan eden Transkafkasya Federasyonu'na karşı çıktı.¹⁶⁴

Ağır geçen müzakereler sonucunda taraflar arasında imzalanan 14 maddeli anlaşma şöyleydi:

5 (18) Aralık 1917 tarihinde başlanan ateşkes Türkiye ve Rusya arasında genel barış anlaşması varılana kadar sürecekti. Taraflardan herhangi birisi savaşa devam etme kararını alması durumunda, askeri faaliyetleri başlamadan 14 gün önce karşı tarafa haber vermeliydi (uluslararası pratiğe göre ateşkes anlaşmasının başlama ve bitirme tarihleri belli olmalıydı, fakat Transkafkasya heyeti talebiyle taraflar süre konusunda anlaşılardı);

1. Karşılıklı olarak bütün düşmanca hareketler durdurulmalıydı;
2. Kurmay haritası üzerinde Karadeniz'den Van Gölüne kadar uzanan Demarkasyon hattı tesbit edilmeliydi;
3. Herhangi bir askeri-stratejik değiştirmeler yapılmamalıydı;
4. Mevcut askeri birlikler bulundukları bölgede kalabilir ve yerlerinde hareket yapabilir, fakat takviye alınmamalıydı.

¹⁶¹ Svanidze, a.g.m. s.174

¹⁶² Kurat, a.g.e. s.332

¹⁶³ B.Tevzaia, "Osmanlılarla Mütarekenin Sağlanması", *Ertoba Gazetesi*, 17 Aralık 1917

¹⁶⁴ Svanidze, a.g.m.s.177

5. Taarruz hazırlığı yapılmamalı, fakat talim yapılırken tüfek ve top ateşleri belirtilen mesafede yapılabilecekti.
6. Keşif ve muhafaza hareketlerinde bulunulmamalıydı;
7. Demarkasyon hattı arasındaki tarafsız sahada her iki tarafın askeri ve sivil vatandaşlarının giriş ve çıkışları yasak edildi;
8. Anlaşmazlıkların ortaya çıkması durumunda, her iki tarafın müzakerecilerinin bir araya gelmeleri ile halledilmeliydi;
9. Tarafsız sahada işlenen cinayetler, iki tarafın ortak inceleme yaparak gereği gibi cezalandırılmalıydı;
10. Türk Kumandanlığı, Kürtlerin varılan antlaşmalarına uymalarını sağlamalıydılar. Kürtler tarafından düşmanca hareketler yapıldığı takdirde Rus kuvvetleri, kendi sınır hattı içindeki hiçbir yasa tanımayan eşkıya Kürtlere karşı gereğini yapacaklardı;
11. Her iki tarafında bu ateşkes anlaşmasını tamamlayıcı veya değiştirici mahiyette teklifte bulunma hakları vardı;
12. Harp halindeki devletler arasında Karadeniz’de ateşkes akdedilecekti. Savaş gemileri, karşı devlet sahillerine 10 verstten (10,5 km.) daha yakın bir mesafeye yaklaşmamalıydılar;
13. Bu uzlaşmanın Türk ve Rus dillerinde kaleme alınmış olduğu ve her iki dilde yazılan ve murahhasların imzasını taşıyan nüshalardan birer tanesi teati edilecekti.¹⁶⁵

Mütarekeyi Türk tarafından 3. ordu Kurmay başkanı Albay (Miralay) Ömer Lütfi Bey, 3. ordu hareket şubesi müdürü Binbaşı Hüsrev Bey ve 3. ordu tercümanı Yüzbaşı Yakup Bey, Rus tarafından ise Kafkas ordusu Kurmay Başkanı Tuğgeneral Vişinskiy, 156. Elizavetpol (Gence) Piyade Alayı kumandanı Albay Berzenguri, Askerler Konseyi temsilcisi er Al.Smironov, Privat Doçent B.Tevzaia ve Kafkas ordusu Karargahı tercümanı ve askeri tarihçi Yüzbaşı Verdinskiy imzaladılar.

Bununla beraber taraflar genel barış anlaşmasına varmak için görüşmelere devam edeceklerine dair anlaştılar.

¹⁶⁵ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии, Документ № 14, s.19-21*

Erzincan Mütarekesi savaştan büyük zarar gören her iki taraf için de önemliydi. Diğer cephelerde zor durumda olan Türkiye için Kafkas cephesinde varılan barış anlaşması durumu hafifletecekti. Böylece, Kafkasya bölgesinde de Bolşeviklere yerel idare teşkilatları kurma imkanı verecekti. Aynı zamanda Erzincan Mütarekesi, Transkafkasya Komiserliği tarafından imzalanan ilk uluslararası antlaşma olduğundan dolayı da önemlidir.

Erzincan Mütarekesi imzalandıktan sonra Tiflis'e Dörtlü İttifak devletleri ve Sovyet Rusya arasında Brest-Litovsk Mütarekesi'nin imzalandığı haberi geldi. Fakat, Bolşevik hükümetini tanımayan Transkafkasya Komiserliği, bu antlaşmayı kabul etmediğini ve dış politikasını Erzincan'da varılan anlaşmaya göre sürdüreceğini ilan etti.¹⁶⁶

3. Brest-Litovsk Anlaşması

Transkafkasya Komiserliğinin bu ilanına rağmen Brest-Litovsk'ta süren müzakerelerde Kafkasya konusu gündeme geldi. Ateşkes anlaşması imzalandıktan sonra 9 (22) Aralık 1917'de Brest-Litovsk'ta Dörtlü İttifak devletleri ve Sovyet Rusya arasında bir barış antlaşması imzalanması için görüşmeler başladı. Çarlık Rusya'nın müttefikleri olan İngiltere ve Fransa, Sovyetlerin barış davetini bu rejimi resmen tanımadığından dolayı kabul etmeyerek, hem Dörtlü İttifak devletleri, hem de Bolşeviklere karşı savaşın devam edeceğini ilan ettiler.

Almanlar, 1914 tarihindeki sınırların iade edilmesi fikrini savunan Lenin tarafından kaleme alınan tazminatsız ve ilhaksız Barış kararnamesini kabul etmediler ve Sovyet Rusya'ya 18 Ocak tarihinde ağır şartları taşıyan bir ültimatoma verdiler. Bu ültimatomla Almanlar, Polonya, Baltık devletleri, Beyaz Rusya'nın boşaltmasını ve Ukrayna'nın bağımsızlığını kabul etmesini Ruslardan kalma istediler.¹⁶⁷ Çarlık taraftarlarıyla mücadele eden ve eski müttefikleri tarafından saldırıya tehlikesi gören ihtilalciler, Almanya ile savaşın çabuk bitirilmesi için büyük çaba gösteriyorlardı. Bu nedenlerden dolayı Lenin, Alman heyeti tarafından sunulan anlaşma tasarısını kabul etmek istedi. Almanlarla beraber Osmanlı

¹⁶⁶ M.Svanidze, "Brest-Litovsk Barışı ve Gürcistan", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 3, Tiflis 1995, s.287

¹⁶⁷ Kurat, a.g.e. s.145

diplomatları da kendi şartlarını sundular. Onlara göre Kafkas cephesinden geri çekilen Rus askerleri, kendilerine ait olan silahları Ermenilere satıyorlardı ve Ermeni milislerinin silahlandırılmasında Kafkasya'daki yaşayan Müslümanlar için büyük tehlike görüyorlardı. Türk heyeti Rus komutanlığından bu olayların durdurulmasını ve Müslüman vatandaşlarının korunmalarını istiyorlardı. Fakat Brest-Litovsk müzakerelerinde Bolşeviklerin heyet başkanı olan Sovyet Dışişleri komiseri Troçki, Ukrayna'nın Rusya'dan kopmaması için “ne barış ne savaş” fikrini savunuyordu ve anlaşmayı imzalamayarak savaşın durdurulmasını ve terhis ilan edilmesini istiyordu.¹⁶⁸ Troçki'nin bu sözleri görüşmelerin kesilerek Almanların yeni taarruza geçmesine sebep oldu.

Alman ordularının hızlı ilerlemesinden dolayı Bolşevikler görüşmelerin devam etmesini istediler. Almanların verdiği yeni ultiatomu kabul ettiler. Bu ultiatoma göre barışa varılmasından sonra, Ruslar Ukrayna ve Finlandiya'yı boşaltacak, Letonya ve Estonya'dan da çekilecekler ve bu ülkeler yerli hükümetler kuruluncaya kadar Almanlar tarafından yönetilecekti. Bununla beraber Rus ordusu, işgal ettiği Doğu Anadolu vilayetlerinden de çekilmeliydi. Osmanlılar, Rus askerlerinin Kars, Ardahan ve Batum sancaklarını boşaltmasını ve 1877 yılında kabul edilen sınıra kadar Rusların çekileceklerine dair bir maddeyi de ultiatoma eklemesini istiyorlardı. Fakat Türklerin bu isteği Berlin Büyükelçisi Hakkı Paşa'ya geç ulaştı.¹⁶⁹

Almanlar tarafından verilen ultiatomda eskisinden daha ağır şartlar olmasına rağmen Sovyet hükümeti Lenin'in ısrarından dolayı bu şartları kabul etti. Dörtlü İttifak devletleri ve Sovyet Rusya temsilcileri 4 Mart 1918'de Brest-Litovsk Anlaşmasını imzaladılar. 14 maddeli bu antlaşmaya göre, Almanya ve müttefikleri ile Rusya arasında savaş resmen bitmiş oluyordu. Rusya, Ukrayna'nın bağımsızlığını ve Baltık ülkelerinin Alman egemenliği altına girmesini tanıyordu. Bu antlaşma Rusya ve Dörtlü İttifak devletleri arasındaki siyasi, ekonomik ve diğer konulardaki ilişkileri de düzenliyordu. Antlaşmasının 4. maddesine göre Rus askerleri tarafından işgal edilen Doğu Anadolu vilayetlerinden çekilmesiyle beraber Elviye-i Selase yani Kars, Ardahan ve Batum sancaklarından da çekileceklerdi. Bu

¹⁶⁸ A.N.Kurat, “Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı (20Aralık 1917 – 3 Mart 1918)”, *Belleten Dergisi*, c.XXXI, sayı 121–124, Ankara 1967, s. 384

¹⁶⁹ H.Bayur, “Birinci Genel Savaşın Sonra Yapılan Barış ve Anlaşmalar” I, *Belleten Dergisi*, c.XXIX, sayı 113–116, Ankara 1966, s.514–515

bölgelerin yeni siyasi düzeni ve idare teşkilatları halk oylamasından sonra Türkiye dahil komşu devletlerin yardımıyla kurulacaktı. Böylece I. Dünya savaşının başından itibaren Rusya'ya karşı mağlup bir durumda olan Türkiye, Brest-Litovsk Anlaşması ile galip devletler arasına geçmiş oldu.¹⁷⁰

Brest-Litovsk Anlaşmasının 4. maddesi Transkafkasya için de çok önemliydi. Çünkü, Elviye-i Selase yani Kars, Ardahan ve Batum sancakları bu bölgenin içinde bulunuyordu. Sovyet hükümeti ve Bolşevikler tarafından imzalanan Brest-Litovsk Anlaşmasını tanımayan Transkafkasya Komiserliği, adı geçen sancakların ayrılmasını kabul etmiyorlardı. Bundan dolayı Osmanlılar ve Transkafkasya komiserliği arasında anlaşmazlık başladı. Taraflar Erzincan'da başladıkları müzakerelere devam ettiler.

1 (14) Ocak 1918 tarihinde 3. ordu kumandanı Vehip Paşa, Kafkas ordusu kumandanı General Odişelidze'ye bir mektup göndererek, Enver Paşa'nın adına bağımsız Transkafkasya hükümeti ile ilişkiler kurmak isteğini ve bu amaçla Tiflis'e bir heyet gönderileceğini bildiriyordu.¹⁷¹

4 (17) Ocak'ta Erler ve İşçiler Konseyinde, ertesi gün ise Transkafkasya Komiserliği toplantısında Enver Paşa'nın teklifi görüşüldü. Her iki kurul, yakında Petersburg'da çalışmalarını başlayacak Bütün Rusya Kurucular Konseyi'nden onay ve talimat aldıktan sonra Osmanlılarla müzakerelere başlama kararı aldılar. Bununla beraber, konferansın Tiflis yerine hala Transkafkasya Komiserliği yönetimi altında olan Trabzon'da olacağını ve bu konferansa Kuzey Kafkasya ve Ukrayna hükümetlerinin de katılacağını planladılar.¹⁷² Fakat, 12 (25) Ocak'ta Tiflis'e Bolşevikler tarafından Kurucular Konseyinin dağıtılması haberi gelince, Transkafkasya Komiserliği Sovyet hükümetinden ayrı bağımsız politika uygulamak zorunda kaldı ve görüşmelerin Türklerle tek başına başlaması kararı alındı.

Transkafkasya Komiserliği, Sovyet hükümeti ve Osmanlılar tarafından imzalanan Brest-Litovsk Anlaşmasını tanımadığı halde, Transkafkasya'nın bağımsızlığını resmen ilan etmeleri gerekiyordu. Fakat, hükümetin çoğunluğunu oluşturan Menşevikler bunun için hazır olmadıklarını düşünerek büyük hata

¹⁷⁰ Kurat, a.g.m. s.397

¹⁷¹ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 15, s.24

¹⁷² M.Svanidze, "Brest-Litovsk Barışı ve Gürcistan", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 3, Tiflis 1995, s. 288

yaptılar. Bu anda 3 (16) Ocak 1918 tarihinde Vehip Paşa tarafından bir mektup gönderilerek, Brest-Litovsk'te Sovyet Rusya ve Dörtlü İttifak devletleri arasında başlayan müzakerelere davet edilmesine rağmen, Transkafkasya Komiserliği Sovyet hükümetini tanımadığı gerekçesi ile kendi heyetlerini göndermekten vazgeçtiler (mektup Tiflis'e geç gelmişti ve artık Brest-Litovsk konferansı başlamıştı). Mektupta Türkiye, Transkafkasya Komiserliğine ülkesinin diğer devletler tarafından tanınmasında yardımcı olacağını bildiriyordu.¹⁷³ Bununla birlikte, Sovyet hükümeti de Transkafkasya Komiserliği tanımaktan vazgeçiyordu. Brest-Litovsk'ta görüşmelerin başlarında Sovyet heyeti başkanı Troçki Transkafkasya'nın Bolşeviklerin yönetimi altında olduğunu ve bu konseyin temsilcilerin konferansa davet edilmesine gerek olmadığını belirtti.¹⁷⁴

Transkafkasya Komiserliği, Brest-Litovsk konferansına kendi heyetini göndermemekle büyük hata yapmıştı. Aynı durumda olan Ukrayna, Rada hükümetini resmen davet etmesine rağmen Brest-Litovsk'a heyetini gönderip Almanya ile antlaşmasını imzaladı. Bunun üzerine, Sovyet Rusya'da bu yeni devleti tanımak zorunda kaldı. Bağımsızlığını ilan etme konusundaki kararsızlığından dolayı Transkafkasya Komiserliği zor durumda düştü. Resmen Transkafkasya, Sovyet Rusya'nın bir kısmıydı. Fakat, bu devletin hükümeti olan Komiserler Kuruluna tabi olmuyordu.

Moskova ile Tiflis arasındaki gerginliklerden yararlanmaya çalışan Jön Türkler hükümeti hem Bolşeviklerle Kars, Ardahan ve Batum sancaklarının Osmanlılara verilmesi hakkında müzakereleri devam ettirmenin yanında Transkafkasya Komiserliğine bağımsızlığını ilan etmesini telkin ediyorlardı. Aynı zamanda Brest-Litovsk'ta Rus temsilcilerle görüşürken Hakki Paşa Osmanlı hükümeti ve Transkafkasya Komiserliği arasında müzakereler olduğunu reddediyordu. Jön Türkler, Kafkas bölgesinin Rusya'dan ayrılmasından sonra burayı Osmanlı Devletinin egemenliği altına almayı düşünüyorlardı.¹⁷⁵

Planlarını gerçekleştirmek için en yakın zamanda Batum'a Türk birliklerinin gönderilmesi gerekmekteydi. Bununla ilgili Brest-Litovsk'ta bulunan Sadrazam Talat Paşa, Enver Paşa'ya gönderdiği 17 Ocak 1918 tarihli mektubunda,

¹⁷³ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии, Документ № 35, s.52*

¹⁷⁴ Svanidze, a.g.m. s. 289

¹⁷⁵ Svanidze, a.g.m. s.295

Almanlardan gerekli kuvvetleri isteyerek Karadeniz yoluyla Batum'a asker çıkarması ve burada Müslüman bir devletin kurulması için hazırlıklar başlatması gerektiğini bildiriyordu. Ona göre Ruslar, kendilerine baş kaldıran Kafkasya Cumhuriyetine karşı yapılacak bu harekete itiraz etmeyeceklerdi.¹⁷⁶ Fakat Talat Paşa'nın teklifi Kafkas bölgesinde Türklerin nüfuzunun artmasını istemeyen Almanlar tarafından desteklenmedi.

Brest-Litovsk Konferansı sırasında *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* aktif faaliyetleri başladı. Transkafkasya Komiserliği tarafından Brest-Litovsk'a heyetin gönderilmemesi kararı Komite tarafından olumsuz karşılandı. Gürcistan'ın haklarının savunulması için Almanya'da olan Komite üyeleri, Dörtlü İttifak devletleri siyasetçileri ile görüşmeler düzenleyerek dünyaya Gürcistan'ın probleminin duyurulması için faaliyetlere başladılar. 29 Ocak 1918'de Komitenin teşebbüsüyle İngiltere'de *Morning Post* gazetesinde 1914'de Osmanlı hükümeti ve *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* arasında imzalanan antlaşma yayınlandı. Bu antlaşmaya göre Türkler Batum ve Acara bölgesinin bağımsız Gürcistan toprakları içinde olduğunun kabul ettiklerini bildiriyorlardı.¹⁷⁷

Aynı zamanda, komite üyeleri Alman siyasetçileri ile görüşmelere devam ediyorlardı. Onlardan, Batum'un Gürcistan'a bırakılmasının desteklenmesini istiyorlardı. Talat Paşa'nın verdiği bilgilere göre, Gürcü heyeti Almanya'nın doğu cephesi Başkomutanı Baveryalı Prens Leopold'le görüştüktan sonra Prens, Talat Paşa'ya bildireceği bir yerde Gürcü heyetiyle buluşarak bir anlaşma imzalanması ve Batum'dan vazgeçilerek, Gürcü dilinin konuşulmadığı Kars ve Ardahan'ın Türkiye'ye bırakılması ile yetinilmesini ve bu şekilde oluşturulacak anlaşma ile Ermeniler aleyhine birlikte çalışacağını teklif ediyordu. Talat Paşa, Gürcülerle beraber Ermenilere karşı çıkılmasının uygun olduğunu ve Gürcü heyeti ile bu konularda görüşmelerin başlamasının önemli olduğunu düşünüyordu. Talat Paşa, *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* temsilcileri ile Varşova'da görüştüktan sonra Osmanlı hükümetiyle müzakerelere devam etmek için Hilmi ve Rıza Beyler ile Gürcü temsilcilerini İstanbul'a göndereceğini de bildirildi.¹⁷⁸

¹⁷⁶ T.Duran,"I.Dünya Savaşı Sonunda Türk Diplomasisinin İlk Başarısı Brest-Litovsk Hazırlıkları"
II, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c.12, sayı 69, Haziran 1973, s.26

¹⁷⁷ Svanidze, a.g.m. s.297

¹⁷⁸ Duran, a.g.m. s.32

Talat Paşa'nın tüm çabalarına rağmen, *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* üyeleri yine de Brest-Litovsk'a gittiler ve orada olan Alman ve Türk diplomatlarıyla müzakerelere başladılar. Komitenin en aktif üyelerden olan G.Maçabeli Kafkasya'da Türklerin nüfuzunun artmasını istemeyen Almanların yardımıyla Brest-Litovsk'a geldi ve resmen Gürcistan'ın temsilcisi olmasına rağmen, Türkler tarafından Batum'un Gürcistan'a bırakılacağına dair bir deklarasyon yazıp, Osmanlı heyetinin 3 üyesini bu deklarasyonu imzalamaya ikna etti. Fakat G.Maçabeli'yi destekleyen Alman siyasetçi Berlin'e gönderildi, onun yerine atanan diplomat ise yardım etmedi ve Gürcistan temsilcisinin izin belgesiyle gelmesini istedi. Çünkü, konferansın açıldığı günlerde Troçki, Sovyet Rusya tarafından Kafkasya'da kurulan her hangi bir hükümetin tanınmamasını açıkladı ve Transkafkasya Komiserliği adına konuşmak için bu hükümet tarafından resmen gönderilen temsilcinin olması gerekiyordu. *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* üyeleri Kafkasya'dan hükümet heyetini getirmek için İstanbul'u geçerek Tiflis'e gittiler. Fakat, Transkafkasya Komiserliği onların teklifini reddetti ve temsilci gönderilmesinden vazgeçti.¹⁷⁹

4. Trabzon Konferansı

Bolşevikler tarafından bütün Rusya Kurucular Konseyi'nin dağıtılmasından sonra Transkafkasya Komiserliği içinde Rusya'dan ayrılmak isteyen güçlerin aktifliği arttı. Hükümette bu harekete karşı kimse çıkmıyordu. Fakat, Transkafkasya'nın bağımsızlığının ilan edilmesi için uluslar arası durumun uygun olmadığını düşünüyorlardı. Bazıları, Rusya'dan ayrıldıktan sonra savunmasız kalacak Kafkasya'ya Osmanlılar tarafından saldırılmasından korktuklarından dolayı vazgeçiyorlardı. Bunun yanında iç durum da çok karıştı. Bolşevikler, hükümete karşı yürüttükleri propagandaları artırdılar ve buna Baku'deki Sovyet hükümeti de yardımcı oluyordu. Bolşevikler bu olayı askerler arasında propaganda için kullandılar ve evlerine dönerlerken Tiflis'ten geçecek olan birlikler yardımıyla Transkafkasya Komiserliği'ne karşı planlarını gerçekleştirmeye çalıştılar. Fakat, komployu önceden haber alan Menşevikler isyan liderlerini tutukladılar ve hükümete karşı silahlı mücadelenin başlamasına izin vermediler.

¹⁷⁹ Svanidze, a.g.m. s.299

Kendi milis birlikleri için silah gereksinimi olan Transkafkasya Komiserliğinin yanında mevcut olan Gürcü, Ermeni ve Azeri Milli Komiteleri, Anadolu'dan eve dönen Rus askeri birliklerini silahsızlandırıyor.¹⁸⁰ Genelde, savaştan yorulmuş Rus erleri silahlarını milislere kendi istekleri ile teslim ediyorlar ya da satıyorlardı. Bazen, Bolşeviklerin tarafını tutan askerler silahlarını vermek istemiyorlar ve milislerle çatışmaya giriyorlardı. Bolşevik Şaumyan tarafından yapılan planlara göre, Bolşevikler cepheden geri dönen askerleri kullanarak, Transkafkasya'da yönetimi eline geçirmeliydiler. Fakat bu planı öğrenen Gürcistan Milli Komitesi, Tiflis'e trenlerle gelen askerlere, şehre girme izni vermedi ve direkt Baku'ye doğru yolladı.¹⁸¹

Bolşevikler ile onların tarafını tutan işçiler ve askerler arasındaki çarpışmalar, kendi içlerindeki anlaşmazlıklardan dolayı Transkafkasya Komiserliği her geçen gün gücünü kaybediyordu. Durumu düzeltmek için, 10 (23) Şubat 1918 tarihinde Komiserlik kendisini lağvettiğini ve yetkisini Rusya Kurucular Meclisi için seçilen temsilcilerden oluşan Transkafkasya Seymi'ne devrettiğini ilan etti. Seym, genelde Gürcü Sosyal-Demokrat Menşevikler, Azeri Müsavatlar ve Ermeni Taşnaklardan oluşuyordu. Bolşevikler, Seym'in çalışmalarına katılma davetini kabul etmediler. Aynı zamanda, ülkede ekonomik durumu iyileştirmek ve Bolşevikler'den korunmak için, İngiltere'yle kredi verilmesi ile ilgili müzakerelere başlandı.¹⁸²

Seym, iç problemlerin yanı sıra dış problemlerle de karşı karşıyaydı. 2 Mart'ta Trabzon konferansına katılmak üzere olan Transkafkasya heyetine Sovyet Rusya ve Dörtlü İttifak devletleri arasında Brest-Litovsk Antlaşmasının imzalanacağı haberi geldi. Kafkasya'da özellikle 4. madde protesto edildi. Gürcü ve Ermeni partiler Batum, Ardahan ve Kars bölgelerinden askerlerin çıkartılıp bu bölgelerin ayrılmasına karşı çıkıyorlardı.¹⁸³

Bununla beraber, 10 Mart'ta Osmanlı 3. ordusu kumandanı Vehip Paşa'dan Kafkas ordusu karargahına Brest-Litovsk Anlaşmasına istinaden Kars,

¹⁸⁰ ЦИИАГ. Ф. 1838, о. 1, д. 715, л. 25

¹⁸¹ Guruli, a.g.m. s.22

¹⁸² *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, cilt 6. s.554

¹⁸³ G.Kikodze, "Barış Müzakereleri", *Sakartvelo Gazetesi*, 7 Mart 1918

Batum ve Ardahan sancaklarının en kısa zamanda boşaltması istendi.¹⁸⁴ Osmanlılar Brest-Litovsk Anlaşmasının gerçekleştirilmesi için acele ediyorlardı. Türk ordusu, Doğu Anadolu illerinde Ermeniler tarafından Müslüman halka karşı yapılmış tecavüzler sebebiyle, Rus askerlerinden boşaltılmış bölgelere ilerlemeye Şubat ayında başladı. Ermenilerin faaliyetlerini ve Türk ordusunun hareketini Vehip Paşa Kafkas orduları komutasına mektupla bildirdi.¹⁸⁵

7 Mart'ta Tiflis'ten ayrılan Transkafkasya heyeti seferi başarısız başladı. 10 Mart'ta Trabzon'a gelindiği gün, Rus askerleri tarafından boşaltılan şehre Osmanlı ordusu girdi ve konferansın ev sahibi Türkler oldu. Kafkasyalılar bundan rahatsızlık ve baskı altında olduklarını hissediyorlardı. Aynı zamanda, Transkafkasya Seymi içinde de birlik yoktu. Hükümete giren Sosyal-Demokrat Menşevikler, Milli Demokrat, Anayasal Demokratlar (kadetler), Müsavat ve Taşnaksütyün partileri her biri kendi halkının ve parti çıkarlarını korumaya çalışıyorlardı, birbirlerine güvenmiyorlardı. Ortak hareket etmek yerine, bazen birbirlerine karşı da çıkıyorlardı. Transkafkasya hükümetine bütün partilerden temsilci katıldığından Trabzon'a giden Transkafkasya heyeti çok kalabalıktı. 50 kişilik muhafız grubu ve 43 heyet üyesinden oluşuyordu.¹⁸⁶ Transkafkasya heyeti üyeleri arasında G.Abaşidze, G.B.Gvazava, A.İ.Hatisov (Hatisyan), İ.Kaçaznuni, M.H.Hacinski, İ.Haidarov, H.Hasmemedov, M.Mehdiyev, G.Laşişvili, ve Şeyhülislamov vardı. Heyetin başkanı Sosyal-Demokrat Menşevik A.Çkhenkeli idi. Bunlarla beraber, General Levandovski askeri müşavir, Ahmet Bey Pepirov da katip olarak heyet üyeleri arasında bulunuyordu.¹⁸⁷

Trabzon Konferansı Türk heyetinin gelişi ile 14 Mart'ta açıldı. Bahriye Bakanlığı Karargahı Başkanı Rauf Bey'in başkanlığınla, Osmanlı heyetinde Dışişleri Bakanlığı'ndan Muhammed Nusret Bey, ihtiyat subayı Yusuf Rıza Bey (heyetin katibi), Tevfik Sami Bey ve 3. ordu karargahından Hüseyin Bey'de yer alıyorlardı.

Türk heyetinin genel amacı, yeni kurulan Kafkas hükümetinin genel durumu ve idare şeklini öğrenmektir. Türk temsilcileri Transkafkasya heyeti ile

¹⁸⁴ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 49, s.86

¹⁸⁵ A.g.e., Документ № 31, s.47

¹⁸⁶ M.Svanidze, "Trabzon Konferansı (14 Mart – 14 Nisan 1918)", *Gürcü Diploması Dergisi*, c. 5, Tiflis 1997, s.23

¹⁸⁷ Sakhalkho Sakme Gazetesi, 7 Mart 1918

müzakerelerin başlamasına ve yeni bir antlaşma imzalanması hakkında karar almadılar. Trabzon konferansının açılış gününde Türk heyeti başkanı Rauf Bey Transkafkasya heyetinden merak ettiği bazı konular hakkında bilgi aldı.¹⁸⁸

Taraflar arasındaki görüşmeler, genel olarak Brest-Litovsk'taki Dörtlü İttifak devletleri ve Sovyet Rusya arasında imzalanan anlaşma üzerine devam ediyordu. Transkafkasya heyeti, ne Sovyet hükümeti ne de onlar tarafından imzalanan anlaşmaları tanımadıklarını belirttiler. Transkafkasya Seymi'nden aldığı talimatlardan dolayı heyetin amacı, Osmanlıların Batum, Kars ve Ardahan sancaklarının Transkafkasya'ya bırakılmasına ve Transkafkasya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1914 yılındaki sınırın geçerli olacağı hakkında bir anlaşma imzalanmasını kabul ettirmesiydi. Seym, Transkafkasya'yı Rusya Federal Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak sayıyordu. Ancak, bu devletin iktidarında olan Bolşevik hükümeti ve onlar tarafından imzalanan antlaşmaları da tanıımıyordu. Heyet, Gürcü ve Ermeni nüfusunun yaşadığı Ardahan bölgesinin kuzeyi ve Kars bölgesinin doğu kısımlarını ve Batum'un Transkafkasya'ya dahil etmeye çalışıyordu. Transkafkasya Seymi, özellikle Batum limanının alınmasını istiyordu. Heyet başkanı A.Çkhenkeli'ye göre Batum, hem ekonomik hem de siyasi açıdan bütün Kafkasya için çok önemliydi. Batum limanı Kafkasya ekonomisinin dünya ticaretine bağlanmasını sağlayarak bölgenin siyasi önemi artıracaktı. Batum'suz kalacak olan Kafkasya yine Bolşevik Rusya'ya bağlanmak zorunda kalacaktı. Türkiye için İzmir, Rusya için Petersburg nasılsa Kafkasya için de Batum aynı önemi taşımaktadır.¹⁸⁹ Bununla beraber heyet, Seym'in Ermeni mensupları tarafından sunulan Doğu Anadolu'da Türk idaresi altında Ermeni özerkliğinin kurulmasını da talep ediyorlardı. Fakat bu şart Türk heyeti tarafından devletin içişlerine müdahale olarak değerlendirildi ve derhal reddedildi.

Türk tarafı ise Brest-Litovsk Anlaşmasını kabul etmelerini talep ediyordu. Heyet, başkanı Rauf Beye göre Rusya'dan ayrılmadığından ve bağımsızlığını ilan etmediğinden dolayı, Kafkasya resmen Rusya'ya bağlı bir parçaydı ve Transkafkasya Seymi, Rusya hükümeti tarafından imzalanan Brest-Litovsk Anlaşmasını tanımalıydı. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti yeni kurulmakta olan bir devletin uluslararası nitelikteki bir anlaşmayı kabul etmemesinin, hiçbir hukuki

¹⁸⁸ S.Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara 2001, s.71

¹⁸⁹ Svanidze, a.g.m. s.22

gücü olmayacağını bildirdi. Türk heyetinin bu görüşmelerde bulunma amacı sadece ekonomik ve ticari ilişkiler için temellerin hazırlanması ve Brest-Litovsk Anlaşması'nda belirtilmeyen konuları ve teknik teferruatları belirtmesiydi.¹⁹⁰ Transkafkasya heyeti ise, kendi yetkinliğini ispatlamaya çalışıyordu.

Bununla beraber, Transkafkasya heyeti üyeleri arasında her türlü konuda tartışma yaşıyordu. Üyelerin farklı partilerden olması ve birbirlerine güvenmemeleri heyet içinde büyük anlaşmazlıklar oluşturunuyordu. Aynı zamanda, heyeti üyelerinin çoğu tecrübesizdi ve Trabzon Konferansı, onların diplomatik kariyerlerinde ilk adımıydı. Bununla beraber, Transkafkasya Seymi ve heyeti Brest-Litovsk Anlaşması hakkında bilgi sahibi değildi. Adı geçen anlaşma etrafında görüşmeler yapılırken heyet üyeleri bu anlaşmanın metnini görmüş değildiler ve gösterilmesini Türk meslektaşlarından da istemediler.¹⁹¹

21 Mart'ta konferansta ara verildi. Bunu fırsat bilen Transkafkasya heyetinin bazı üyeleri yeni talimatlar alınmak için Tiflis'e döndü. 25 Mart'taki Transkafkasya Seymi'nin olağanüstü toplantısında Trabzon Konferansı tartışıldı ve heyet başkanı A.Çkhenkeli'ye sınırsız yetki verilmesi yönünde karar alındı. Fakat, A.Çkhenkeli Seymle anlaşmalı hareket etmek zorundaydı.¹⁹² 5 Nisan'da yeniden açılan konferansta Transkafkasya heyeti Türk meslektaşlarına bir nota verdi. Buna notaya göre, Transkafkasya Seymi Brest-Litovsk Anlaşmasını tanımamakta ısrar ediyordu. Kendince Türklere kayda değer toprakları bırakıyordu. Bu topraklar Oltu, Ardahan'ın güneyi, Kars'ın güneyi ve batısı ile Kağızman'ın batı kısımlarından ibaretti.¹⁹³

Bu nota üzerine Türk heyeti 6 Nisan'da Transkafkasya heyetine Brest-Litovsk Anlaşmasını tanıması hakkında bir ultimatoma vererek cevap için 48 saatlik bir süre tanıdı. Aynı zamanda Tiflis'ten telgrafla Brest-Litovsk Anlaşmasının 4. maddesinin metni geldi. Heyet üyeleri telgrafi okuduktan sonra düşüncelerini değiştirip Türklerin ultimatoma kabul etme kararı aldılar. Onlara göre Brest-Litovsk Anlaşmasının tanınması Batum, Ardahan ve Kars bölgelerinin Osmanlılara verilmesi anlamına gelmiyordu. Heyet üyeleri yapılacak referandumda bu bölgelerin nüfusunun çoğunun Ermeni ve Gürcülerden oluştuğunu

¹⁹⁰ Sürmeli, a.g.e. s.71

¹⁹¹ Svanidze, a.g.m. s.23

¹⁹² A.g.m., s.27

¹⁹³ Sürmeli, a.g.e. s.72

düşündüklerinden dolayı yapılacak oylamada halkın Transkafkasya içerisinde kalmak isteyeceklerinden emindi. Fakat bunun için hükümetten gerekli emir lazımdı. Tiflis'ten cevap gelmedi. Bundan dolayı heyet başkanı A.Çkhenkeli, Türk meslektaşı Rauf Bey'den ultimatının süresinin 48 saat uzatılmasını istedi ve olumlu cevap aldı.¹⁹⁴

Trabzon Konferansı sırasında Türk ordusu ilerlemeye devam ediyordu ve Doğu Anadolu illeri kontrol altına alınıyordu. Düzensiz ve birbirlerinden ayrı olarak hareket eden Ermeni ve Gürcü birlikleri, Osmanlı 3. orduya direnemiyordu. Böylece, 12 Mart'ta Erzurum ve 19 Mart'ta Ardahan bölgelerini ele geçirerek Kars ve Batum istikametinde ilerlemeye devam ettiler.¹⁹⁵ Bu ilerlemenin yanı sıra 3. ordu karargahının desteğiyle Osmanlı'nın tarafını tutan Acar ve Ahıskalılardan askeri birlikler oluşturulmaya başlandı. Bu birlikler genelde istihbarat faaliyetlerini yürütüyorlardı.¹⁹⁶

Türk askerlerinin Kafkasya'ya doğru ilerlemesinden dolayı, Sovyet Rusya hükümeti de endişelenmeye başladı. 12 Nisan'da Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin Berlin'e bir nota gönderip Türklerin Transkafkasya'daki hücumlarının durdurulmasını istemişti. Notada, I. Dünya savaşı sırasında Kafkas cephesindeki üstünlüğün Rusya'da olduğunu, buna rağmen kendilerinin Batum, Ardahan ve Kars bölgelerini Türkiye'ye bırakmasının asıl sebebinin, Almanya'nın müttefiki olmasından kaynaklandığını belirtiyorlardı.¹⁹⁷

Bu arada, Trabzon'da olan Transkafkasya heyeti, Tiflis hükümetinden cevap bekliyordu. 8 Nisan'da gönderilen telgrafta A.Çkhenkeli, Transkafkasya Seymi'nden Brest-Litovsk Anlaşmasının tanınması hakkında cevabın gönderilmesini istiyordu. 10 Nisan saat 7'ye kadar Tiflis'ten cevap gelmemesi durumunda Transkafkasya heyeti, Seym'in heyeti tarafından verilen kararın onaylandığını sayarak, Brest-Litovsk Anlaşmasını tanıyacaktı.¹⁹⁸ Tiflis'ten cevap gelmediği için A.Çkhenkeli Brest-Litovsk Anlaşmasını resmen tanımak zorunda kaldı.

13 Nisan'da Türk heyeti başkanı Rauf Bey, Osmanlı hükümetinin Brest-Litovsk Anlaşmasını Transkafkasya heyetinin kabul ettiklerine dair haberini

¹⁹⁴ M.Svanidze, "Trabzon Konferansı (14 Mart – 14 Nisan 1918)", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 5, Tiflis 1997, s.28

¹⁹⁵ G.Muşişvili, "Suç kimde?", *Sakhalkho Sakme Gazetesi*, 23 Mart 1918

¹⁹⁶ Sürmeli, a.g.e. s.82

¹⁹⁷ S.Pirtskhalava, "Trabzon Barış Konferansı", *Sakhalkho Sakme Gazetesi*, 27 Mart 1918

¹⁹⁸ ЦГИАГ. Ф. 1836, о. 1, д. 5, л. 81

aldıklarını ve müttefiklerinin dostluk anlaşması hususunda görüşmelere katılabilmeleri için Transkafkasya'nın kendi bağımsızlığını ilan etmesi gerekli gördüğünü bildirdi.¹⁹⁹ Böylece, Trabzon Konferansı herhangi bir antlaşma imzalanmadan sona eriyordu. Transkafkasya heyeti başkanı A.Çkhenkeli, Trabzon'dan ayrılırken barışın kurulması için Türk meslektaşlarına Tiflis'e dönüşünün gerçek nedenini açıklamadı ve müzakerelere devam etmek üzere vedalaştılar. Fakat Osmanlı heyeti Transkafkasya Seymi tarafından kendilerine ilan edilen savaştan haberdar oldu ve bunu Kafkasya'ya karşı savaşın devam etmesi için kullandı.²⁰⁰ Transkafkasya hükümeti tarafından bağımsızlığın ilan edilmesini de kendi çıkarları için kullanarak bütün Kafkasya'yı ele geçirmeyi düşünüyorlardı. Bağımsızlık ilan eden Transkafkasya'ya karşı savaş açılması Brest-Litovsk Anlaşmasının ihlal edilmedi sayılmayacaktı.²⁰¹ Konferans sırasında Trabzon Rum Patriği, Transkafkasya heyetinin Gürcü üyelerini ziyaret edip Türklerin bütün Kafkasya'yı ele geçirmek niyetinde olduğunu bildirdi. Ona göre Transkafkasya Seyminin bir güç sahibi olmasına rağmen, böylece savunma için hazırlanmalıydılar. Ayrıca, barışın sağlanması için ellerinden geleni yapmalıydılar ve Türkler tarafından sunulan şartları kabul etmeliydiler.²⁰²

14 Nisan'da Tiflis'ten gelen telgrafa göre Transkafkasya Seymi, Müslüman milletvekilleri tarafından desteklenmemesine rağmen Brest-Litovsk Anlaşmasını tanımadığını ve Batum limanının bölge için çok önemli olmasından dolayı Türklere teslim etmeyerek savaşa devam edileceği kararı alındı. Başarısız sonuçlanan müzakerelerden dolayı Seym, heyete Trabzon'dan ayrılmalarını ve acele olarak Tiflis'e dönmelerin emretti.

Transkafkasya ve Osmanlı Devleti arasında başlayan müzakerelerde Müslüman Gürcüler farklı pozisyonlar tuttular. Bazıları Müslüman Gürcülerin yaşadığı bölgelerin Osmanlı Devleti içinde kalmasını istiyorlardı, bazıları ise bu bölgelerin Gürcistan'dan koparılmasına karşı çıkıyorlardı. Transkafkasya heyeti üyesi olan Acar Haydar Bey Abaşidze, Gürcistan'ın bütünlüğünün korunması ve farklı yerlerde yaşayan Gürcüler arasında ilişkilerin kesilmemesi için Trabzon'da

¹⁹⁹ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 81, s.162

²⁰⁰ ЦГИАГ. Ф. 1836, о. 1, д. 5, л. 83

²⁰¹ O.Gigineşvili, *Türkizm ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Dış Politikası*, Tiflis 1963, s. 182

²⁰² *Sakhalkho Sakme Gazetesi*, 28 Mart (9 Nisan) 1918, № 206

yaşayan Gürcüler ve diğer Müslümanlardan destek bulmaya çalışıyordu. Bu faaliyetlerinden dolayı Haydar Bey Abaşıdze yerli Müslümanlar arasında büyük bir saygı kazandı.²⁰³

Bu arada, Transkafkasya heyeti üyelerinden S.Phirtskhalava'nın hükümetine gönderdiği mektupta, Gence ve Akhalatsikhe'den (Ahıska) Trabzon'a birkaç temsilci geldiğini ve Osmanlı hükümetine tüm Kafkasya'nın ele geçirilmesini ya da mandası altına almasını rica ettiklerini bildirdi. Mektupta, Akhalatsikhe'den (Ahıska) olan temsilcinin daha önce Gürcistan'a karşı çalıştıklarını da yazıyordu. S.Phirtskhalava'ya göre bu olaylar Osmanlılar tarafından zaman kazanılmak için yapılmaktaydı.²⁰⁴

5. Batum Konferansı

Bir ay süren Trabzon Konferansı Transkafkasya'ya istenilen barışı ve istikrarı getiremedi. Türk ordusu ilerlemeye devam ediyordu. 15 Nisan'da Batum ele geçirildi. Brest-Litovsk Anlaşmasıyla Rusya'dan ayrılan bölgelerin ele geçirilmesine rağmen Osmanlılar, Transkafkasya Seymi tarafından savaşın ilan edilmesini henüz kurulmamış devlete karşı mücadeleye devam etme sebebi olarak kullandılar ve ilerlemeyi sürdürdüler. 17 Nisan'da Gürcü Milis birliklerin direnişine rağmen, Ozurgeti şehri ve Guria bölgesi de Osmanlıların eline geçti.²⁰⁵ Aynı zamanda, Türkler Ahıska ve Ahılkelek'yi ele geçirdiler. Borjomi şehrine doğru ilerlemeye devam ettiler.

Gürcistan Kurtuluş Komitesi, Almanlardan müttefikleri Osmanlı Devletine baskı yaparak hücumun durdurulmasını istediler. Fakat Transkafkasya'nın bağımsızlığı ile yakından ilgilenen Almanlar, Gürcistan'a aktif olarak yardım faaliyetlerinde bulunamayacaklarını gösterdiler. Onlara göre Osmanlılar, Kafkasya'ya eski düşmanları olan Rusya'nın bir parçası olarak bakıyorlardı ve saldırılarını bu sebeple gerçekleştiriyorlardı. Ancak Almanya

²⁰³ M.Svanidze, "Trabzon Konferansı (14 Mart – 14 Nisan 1918)", *Gürcü Diploması Dergisi*, c. 5, Tiflis 1997, s.26

²⁰⁴ a.g.g.

²⁰⁵ A.Vadaçkoria, "Muharebe Meydanında (Guria'dan mektup)", *Ertoba Gazetesi*, 15 Nisan 1918

hükümeti, Türkler tarafından Brest-Litovsk Antlaşmasının bozulmayacağından emindiler.²⁰⁶

Bu durumda, 22 Nisan'da Transkafkasya Seymi olağanüstü toplanarak Transkafkasya'nın bağımsızlığını ve Transkafkasya Federasyonunun kurulmasını ilan etti. Aynı toplantıda yeni devletin anayasasının hazırlanması²⁰⁷ ve Osmanlı Devleti ile barış anlaşmasına varmak için müzakerelerin devam etmesi kararını aldılar.²⁰⁸ Ertesi gün Transkafkasya Federasyonu Dışişleri bakanı A.Çkhenkeli, 3. ordu kumandanı Vehip Paşa'ya Transkafkasya Cumhuriyeti hükümetinin bağımsızlığının ilan edilmesi ve iki devlet arasında barış anlaşması yapmak üzere görüşmelerin başlatılması hakkında karar verdiklerini bildirdi. A.Çkhenkeli 23 Nisan saat 17'den itibaren ateşkesin yapılmasını teklif etti. Bununla beraber, A.Çkhenkeli, hücumların durdurulmasıyla beraber Guria (Ozurgeti) ve Meskheti (Ahıska) bölgelerinden Türk birliklerinin çıkartılmasını istedi. Çünkü, Brest-Litovsk Antlaşmasına göre bu bölgelere Türk ordularının girmemesi gerekiyordu.²⁰⁹

Vehip Paşa tarafından bu tekliflerin kabul edilmesine rağmen, Osmanlılar hücumu devam edip Kars'ı ele geçirerek Transkafkasya Federasyonu hükümetinin protestosunu dikkate almayıp Gümrü (Aleksandropol) istikametinde ilerlemeye devam ettiler. Türk orduları kumandanı Vehip Paşa Tiflis'e gönderdiği telgrafta, karşı taraftan ateşin kesilmediğini ve Ermeni askerleri tarafından Kars'ta ve bu bölgede yaşayan Müslümanlara karşı zulüm yapıldığını, bu nedenle hücumun devam ettirilerek Kars'ın alınması gerektiğini bildirdi.²¹⁰

Tarafların ateşkes anlaşmasına rağmen, çarpışmalar tüm cephede devam ediyordu. Osmanlıların bu başarısından Almanlar hoşnut olmadılar. Almanlar Kafkasya'nın Türk nüfuzunda kalmasını istemiyorlardı. Müttefikinden orduların ilerlemesinin durdurulmasını istediler. Türk hükümeti, Almanların bu hareketlerinden memnun olmadılar. Fakat, bu taleplerini kabul etmek zorunda kaldılar. Müttefikler arasında ileride bu tür olası anlaşmazlıkların bertaraf edilmesi amacı ile 27 Nisan 1918 tarihinde İstanbul'da Osmanlı Devleti ve Almanya

²⁰⁶ G.Pipia, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Gürcistan'ın Dış ilişkileri (1917 – 1918)", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 5, Tiflis 1997, s.357

²⁰⁷ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 99, s.200

²⁰⁸ A.g.e., Документ № 100, 90, s.222

²⁰⁹ A.g.e., Документ № 102, s.224

²¹⁰ A.g.e., Документ № 121, s.251

arasında Transkafkasya'nın egemen bölgelere dağıtılması hakkında gizli bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre, Türkler tarafından ele geçirilen bölgeler ve Kars-Aleksandropol-Karakilis demiryolunun geçtiği bölge, Osmanlı Devletine katılacaktı. Kafkasya'nın diğer bölümü ise Almanya'nın nüfuz bölgesi olarak tanınacaktı. Osmanlı komutanlığı, Kuzey İran'da bulunan İngilizlere karşı savaşmak için ordusunu bu bölgeye taşımak amacıyla Transkafkasya'nın demiryollarını kullanabilecekti. Böylece, Türklere Azerbaycan'a girme imkanı da verilmiş olacaktı. Osmanlı hükümeti bu gizli antlaşmayı imzalandıktan sonra Transkafkasya Federasyonu ile müzakerelere başlamayı kabul etti.²¹¹

3 Mayıs'ta 3. ordu kumandanı Vehip Paşa, A.Çkhenkeli'ye gönderdiği telgrafta Osmanlı hükümetinin Transkafkasya Federasyonu'nun bağımsızlığını tanımayı ve barış konferansı teklifini kabul etmeyi bildiriyordu.²¹² Osmanlı Devletinin müttefikleriyle beraber, bağımsızlığını ilan eden Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti de katılacaktı. Vehip Paşa, Ozurgeti'nin Türk askerleri tarafından boşaltılması konusunu Türk askerlerinin bu bölgeden ancak Batum Konferansında iyi bir netice almaları halinde geri çekileceklerini bildirdi.²¹³

Konferansın başlamadan önce Osmanlı hükümeti Transkafkasya heyeti ile yapılacak barış şartlarını Mayıs ayı başlarında tespit etti. 3. ordu kumandanı Vehip Paşa'ya gönderilen bir telgraftan da anlaşıldığı üzere Türkiye, Batum'da yapılacak barış görüşmelerinde, barış şartlarının itirazsız kabul edilmediği takdirde, isteklerinin silah gücüyle elde edilmesi yoluna gidecekti.²¹⁴

Batum Konferansı 11 Mayıs 1918'de açıldı. Konferansta Osmanlı Devleti ve Transkafkasya Federasyonu heyetleriyle beraber Almanya ve Kuzey Kafkasya heyetleri de bulunuyordu. Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan temsilcileri Batum'a gelmediler.

Adalet Bakanı Halil Bey'in başkanlığında olan Osmanlı heyetindeki tek üniformalı delege 3. ordu komutanı Vehip Paşa idi. Bununla beraber, Berlin elçiliğinde görevli memur Orhan Bey ve Hariciye Bakanlığı Şifre Kalemi memurlarından Nizameddin Bey katip sıfatıyla heyette bulunuyorlardı. İstanbul'dan

²¹¹ Pipia, a.g.m. s.358

²¹² *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 122, s.253

²¹³ A.g.e., Документ № 129, s.261

²¹⁴ Sürmeli, a.g.e. s.97

Türk heyetiyle beraber Batum'a gitmek üzere yola çıkan Alman heyeti Almanya'nın eski Tiflis Konsolosu kont Schulenberg, Gürcü literatürünün alimi ve çevirmeni Artur Leist ve Almanya'nın Tiflis'teki son Baş Konsolosu O.Wesendonk'tan oluşuyordu. Heyet başkanı İstanbul'da askeri yetkili olarak bulunan General Fon Lassov idi. Böylece, Almanya Kafkaslarda istediği gibi ilerlemek isteyen ve bu yüzden menfaatlerine ters düşen müttefikleri Türkiye'nin karşısına güçlü bir Alman heyeti çıkarmış oluyordu.²¹⁵

Transkafkasya heyeti Trabzon Konferansı'nda olduğu gibi kalabalık bir temsilci grubuyla Batum'a geldi. 45 kişiden oluşan heyette 6 temsilcinin dışında, çeşitli askeri ve sivil danışmanlar ile katipler de bulunuyordu. Gürcülerden Akaki Çkhenkeli ve Nikolai Nikoladze, Ermenilerden Aleksandr Hatisyan (Hatisov) ve Hovanes Kaçaznuri, Azerbaycanlılardan Mehmed Emin Rasulzade ve Mehmed Hasan Hacinski Transkafkasya heyetini temsil ediyorlardı. Bunlarla beraber, heyette Gürcü siyasetçi Z.Avalişvili (Avalov) ve General I.Odişelidze'de bulunuyordu.²¹⁶

Türk heyeti, Batum'a müzakereleri kısa ve kesin tutmak kaydıyla önceden hazırlanan barış şartlarını kabul ettirmek amacıyla gelmişti. Talat Paşa tarafından heyet başkanı Halil Bey'e gönderilen talimata göre Gürcü ve Ermenilerin güçlü devlet kurmalarını engellemeleri bildiriliyordu. Türkiye, Transkafkasya sınırları dahilinde güçlü bir Gürcistan olmasını istemiyordu. Bu Türkiye'nin Kafkaslarda belirlediği siyasetini gerçekleştirmesi bakımından oldukça önemliydi.²¹⁷

Türk heyetinin talebiyle Batum Konferansına 11 Mayıs 1918 tarihinde bağımsızlığını ilan eden, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin (Dağıstan) heyeti de katıldı. Osmanlı hükümeti, Kuzey Kafkasya Cumhuriyetinin Transkafkasya Federasyonu'na katılarak bu sayede Müslümanların dolayısıyla kendi nüfuzunun artmasını planlıyordu. Kuzey Kafkasya'nın Rusya'dan kopacağı tehlikesini gören Sovyet hükümeti ise Dağıstanlı heyetinin Batum Konferansına katılmasından dolayı Moskova'daki Türk elçiliğine protesto notası gönderdi.²¹⁸

²¹⁵ A.g.e. s.101-102

²¹⁶ M.Svanidze, "Batum Konferansı ve Bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti'nin kurulması (11 Mayıs – 4 Haziran 1918)", *Gürcü Diploması Dergisi*, c. 6, Tiflis 1998, s.185

²¹⁷ Sürmeli, a.g.e. s.103

²¹⁸ Kurat, a.g.e. s.487

Bununla beraber Sovyet Rusya Dışışleri Komiseri Çiçerin'in, Almanya'nın Moskova Büyükelçisi Kont Mirbach'a gönderdiği bir notada Transkafkasya'nın bağımsızlığını ilan etmesini Sovyet hükümetinin hiçbir zaman kabul etmediğini, Brest-Litovsk Anlaşması hakkında Türkiye sınırlarında yapılan görüşmelerin Sovyet Rusya hükümetinden başka hiçbir hükümetle yapılmaması gerektiğini dile getirirken, bu konuda kesin tavrını ortaya koyuyordu. Ancak Moskova'daki Almanya büyükelçiliği, Transkafkasya'yı Rusya ile barıştırmaya kararlıydı. Bu amaçla arabuluculuk teklifinde bulundu. Kont Mirbach tarafından verilen bu teklife cevap olarak Çiçerin, Batum'da Almanya, Türkiye ve Transkafkasya arasında yapılan görüşmelere Rusya'nın yetkili temsilcisi ile katılmasının şart olduğunu belirtti. Fakat, Bolşeviklerin bu isteği Türkiye'nin kesin red cevabı vermesi üzerine başarılı olamadı.²¹⁹ Bununla beraber, Çiçerin'in bu isteğini A.Çkhenkeli de protesto etti. Çünkü, Sovyet Rusya'nın bağımsız Transkafkasya Federasyonu'nun iç işlerine karışması kabul edilir değildi.²²⁰

Batum Konferansının ilk gününde Transkafkasya heyeti başkanı A.Çkhenkeli, Brest-Litovsk Anlaşmasının metnini görmek istediğini belirtti. Fakat Halil Bey Trabzon Konferansında görüşmelerin kesildikten sonra Transkafkasya ile Osmanlı Devleti arasında savaşın devam ettiğini, şartların da değiştiğini, dolayısıyla Brest-Litovsk Anlaşması'nda kabul edilen şartların görüşmelerde kabul edilmeyeceğini söyledi. Önceden hazırlanmış barış anlaşması tasarısını, yapılacak müzakereler için teklif etti.²²¹

Türk heyeti tarafından sunulan barış anlaşmasına göre, Tiflis'e bağlı Ahıska ve Ahılkelek kazaları, Erivan'a bağlı Gümrü (Aleksandropol) ve Eçmiadzin kazaları ile Kars-Gümrü-Culfa demiryolu hattı bölgesi Osmanlıların kalıyordu. Ayrıca, tasarıya göre Osmanlı ordusuna Kafkasya demiryollarını kullanma hakkı veriliyordu. Diğer taraftan Osmanlı hükümeti, Transkafkasya'daki asayişin sağlanmasında silahı kuvvetleriyle destek çıkacağını öneriyordu. Osmanlılar, Bolşevikler ve İngilizlerle mücadele etmek için Kafkasya demiryollarıyla Türk kuvvetlerinin Azerbaycan'a ve Kuzey İran'a taşınmasını talep ediyordu.²²²

²¹⁹ Sürmeli, a.g.e. s.104

²²⁰ Svanidze, a.g.m. s.191

²²¹ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 131, s.313-314

²²² Svanidze, a.g.m. s.187

A.Çkhenkeli Türk heyeti tarafından sunulan barış şartlarını Tiflis'e bildirdi çünkü, hükümete karşı ayaklanmaların başlamaması için bu anlaşma tasarısının gazetelerde yayınlanmasını istedi. Gazetelerde yayınlayan makaleler Osmanlılar ve Almanlarla başlayan görüşmeleri engelleyebilirdi. A.Çkhenkeli'ye göre, Brest-Litovsk Anlaşmasının esas olarak alınması ancak Almanların yardımıyla mümkündü. Çünkü Berlin bu anlaşmanın bozulmasını istemiyordu. Tiflis'e gönderdiği mektubunda A.Çkhenkeli konferansta izleyeceği planlarını da yazıyordu. Planına göre Transkafkasya heyeti başkanı, Brest-Litovsk Anlaşmasını esas olarak alması yanında, Osmanlı heyetini anlaşmanın Dörtlü İttifak Devletleri tarafından imzalanmasına ve demiryollarının kullanılması hakkının Osmanlılarla beraber Almanlara, Bulgarlara ve Avusturyalılara da verilmesinin kabul edilmesi için çalışacaktı. Bu planın Almanlar tarafından desteklenmemesi durumunda, Transkafkasya Federasyonu dağıtılabilir ve Türklerle yeniden savaş başlayabilirdi. Bu durumda, Gürcistan'ın savaşa katılması ülke için oldukça kötü olacaktı. A.Çkhenkeli'ye göre, Osmanlı Devleti ile Gürcülerin anlaşması aslında çok kolaydı. Fakat kendisini tüm Transkafkasya heyeti başkanı olduğu için Ermenilerin menfaatlerini de savunmaya çalışıyordu.²²³ Bu nedenle zorluklarla karşılaşlıyordu.

Transkafkasya heyeti Türk meslektaşları tarafından sunulan teklifleri kabul etmeyip, Brest-Litovsk Anlaşmasını yeni bir barış anlaşmasının esası olarak almaya çalışıyorlardı. Ancak, Transkafkasya heyeti kendi haklarını savunmak için ellerinde tek silah olarak memorandum ve notalar kalıyordu. Bunun üzerine, Gürcü siyasetçi Z.Avalişvili'ye göre Brest-Litovsk Anlaşmasının 4. maddesinin gerçekleştirilmesi için Transkafkasya heyeti "kayıt savaşı" başlattı. Ona göre Transkafkasya Seymi, Brest-Litovsk'a kendi temsilcisini göndermekle büyük bir hata yapmıştı. Aynı zamanda, Trabzon Konferansında Sovyet Rusya ve Dörtlü İttifak Devletleri arasında imzalanan anlaşma hakkında yeteri kadar bilgileri olmamasından dolayı, Transkafkasya heyeti istediği sonucu varamamıştı.²²⁴

Heyet üyeleri, Osmanlılar tarafından teklif edilen Batum, Ardahan ve Kars bölgelerinin Osmanlılara katılma isteğini haksız olduğunu düşünüyorlardı. Çünkü Brest-Litovsk Anlaşmasına göre bu bölgeler Osmanlı Devletine kalmıyordu.

²²³ ЦГИАГ. Ф. 1861, о. 2, д. 23, л. 3–4

²²⁴ Z.Avalişvili, *1918–1921 Dış Politikasında Gürcistan'ın Bağımsızlığı (Hatıralar – Paris 1924)*, Tiflis 1991, s.42

Anlaşmanın 4. maddesinde belirtilen halk oylamasından sonra ise bu bölgelerin yeni siyasi düzeni ve idare teşkilatlarının kurulmasında Türkiye ile Transkafkasya katılmalıydı. Böylece, Transkafkasya heyeti, Trabzon Konferansından farklı olarak Brest-Litovsk Anlaşmasını savunuyordu.²²⁵ Fakat, Trabzon’da olduğu gibi heyet üyeleri arasında birlik yoktu. Gürcü, Azeri ve Ermeni temsilciler birbirlerini desteklemiyordu. Bazı Ermeni siyasetçiler bu zor duruma rağmen hala savaşın devam etmesini istiyordu. Azeriler ise genelde Türklerin tarafını tutup kendi devletinin menfaatlerine karşı çıkıyorlardı.

Batum Konferansı sırasında Osmanlı ordusu Transkafkasya’ya karşı hücumu hazırlanıyordu. Diğer cephelerden Kafkasya sınırına yeni kuvvetler gönderildi. 15 Mayıs’ta Türk heyeti başkanı Halil Bey, Brest-Litovsk Anlaşmasının yeni bir barış anlaşmasına esas olamayacağını talep etti. Aynı gün, Türk kolorduları kumandanı Yakup Şevki Paşa imzasıyla Gümrü (Aleksandropol) Kale kumandanı General Nazarbekov’a gönderilen bir mektupta Gümrü’nün teslim edilmesi ve 3 saat içinde Transkafkasya kuvvetlerinin Gümrü-Culfa demiryolu hattından 25 km. mesafeye çekilmelerini bildirilmekteydi. Transkafkasya hükümeti tarafından protesto edilmesine rağmen, şehir Osmanlılar tarafından alındı. Bu başarının ardından Türk orduları bölgenin stratejik noktaları olan Karakilis ve Hamamlı’ya doğru ilerlemeye devam ederek Tiflis ile Erivan’a tehlike olmaya başladılar.²²⁶

Batum Konferansı başlamadan önce Ahıska ve Ahılkelek halkı, Transkafkasya hükümeti kuvvetleri ve Ermeni çeteleriyle çarpışmalara başladılar. Enver Paşa’nın emri ile Müslümanlara silah dağıtılmış, başlarına Albay Halit geçirilerek birkaç Osmanlı birliği de Ahıska-Ahılkelek Müslümanlarına katılmıştı.²²⁷

Osmanlı ordusu ilerlemeye devam ederken Ahıska-Ahılkelek halkı temsilcileri tarafından Batum Konferansına bir mektup gönderildi. Bu bölgelerin Osmanlı Devletine katılmasını istediler. Mektuba göre üç yüzyıl Osmanlı Devleti bünyesinde yaşadktan sonra 1828’de Ruslar bölgeyi fethedip Türkiye’den koparmıştı. Müslüman temsilciler, Sovyet Rusya hükümeti tarafından ilan edilen 8 Kasım 1917 tarihli memorandumda kabul edilen her ulusun kendi kendini

²²⁵ Svanidze, a.g.m. s.190

²²⁶ Sürmeli, a.g.e. s.108

²²⁷ A.Arslan, “I Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Ahıska-Ahılkelek (1914–1921)”, *Kafkas Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, İstanbul 1997, s.100

yönetmek ve istediği devletle birleşmek hakkını, bu yönde kullanılmasını istiyorlardı. Onların belirttiği gibi I. Dünya Savaşı başladıktan sonra bölgede farklı millet ve dinler arasında kanlı çarpışmalar yapılmıştı. Bölgenin Transkafkasya Federasyonu içinde kalması halinde, burada yaşayan Müslümanlar büyük tehlikeye düşeceklerdi. Bu sebeplerle Ahıska-Ahılkelek bölgesinin temsilcileri Osmanlı hükümetine kendilerini kurtarmaları için halkın Türkiye'ye katılması hakkında aldıkları kararlarının acelece gerçekleştirilmesini istiyorlardı.²²⁸

18 Mayıs 1918'de Türk heyeti başkanı Halil Bey, Transkafkasya heyetine verdiği memorandumda, Osmanlı hükümetinin Transkafkasya Federasyonu'nun bağımsızlığını tanımadığını; Trabzon Konferansının dağılmasından sonra Osmanlı Devleti ve Transkafkasya arasında silahlı mücadelenin devam ettiği gerekçesiyle, Türk tarafı Kafkasya'da yeni toprakları ele geçirmekten vazgeçmediğini, Transkafkasya Brest-Litovsk Anlaşmasını imzalayan taraf olmadığından, bu anlaşmanın imzalandığı sırada Transkafkasya bağımsızlığını ilan etmediğinden dolayı, bu devlette Brest-Litovsk Anlaşmasının gerçekleştirilmesi hakkının olmadığını belirtiyordu.²²⁹

Böylece Türk tarafı, Transkafkasya'nın bağımsızlığının tanınmasını içeren ve Vehip Paşa tarafından gönderilen 28 Nisan 1918 tarihli mektuptan vazgeçiyordu. Ayrıca, Trabzon Konferansında Transkafkasya heyetine sunduğu şartlar, bağımsızlığının ilanı ve Brest-Litovsk Anlaşmasının tanınması Tiflis tarafından yerine getirilmesine rağmen, Osmanlı heyeti yeni, daha ağır şartlar ortaya koydu. Öte yandan, Türk kolorduları yeni bölgelerin zapt edilmesini devam ettirmekteydi.²³⁰

Durumun ağırlaşması üzerine 19 Mayıs tarihinde Almanya heyet başkanı General Fon Lassov, Transkafkasya heyeti ile görüşürken Osmanlı-Transkafkasya müzakerelerinden bir sonuç elde edilemediğini belirterek, her iki tarafın çıkarlarına uygun bir sonuca varılabilmesi için arabuluculuk teklif etti. Bölgede Osmanlıların nüfuzunun artmasını istemeyen Almanlar, Batum Konferansının açılış günü Ukrayna'nın Kırım ve Rostov bölgesini ele geçirerek, Kafkasya'ya yaklaşmaya devam ediyordu. Almanya hükümeti, Kafkaslarda Türklerin hareketlerini kontrol altına almaya ve böylece kendi çıkarlarını korumayı amaçlıyordu. Batıda da savaşa

²²⁸ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 160, s.310-312

²²⁹ A.g.e., Документ № 145, s.288

²³⁰ A.g.e., s.289

devam etmekte olan Almanya'nın, doğuda barışı sağlaması gerekiyordu. Brest-Litovsk ve Bükreş Anlaşmaları ve Rus İmparatorluğu topraklarında oluşturan küçük devletlerde izlediği siyasetle kendi doğu sınırlarını güvence altına almayı amaçlıyordu. Dolayısıyla, Almanlar Kafkasya'da da barışın sağlanmasından yanaydı. Hem Osmanlı Devletinin hem de Transkafkasya Cumhuriyeti'nin çıkarlarını korumaya çalışıyordu.²³¹ Bununla beraber General Fon Lassov, Almanya'nın Moskova Büyükelçisi Kont Mirbach ile Sovyet Rusya Dış İşleri Komiseri Çiçerin'in görüşmesini bildirdi. Çiçerin, Transkafkasya ve Sovyet Rusya'nın birbirlerini tanıması ve saldırıların durdurulması için Kiev'de ya da her iki taraf için uygun olan Kafkasya'ya yakın ama Sovyet Rusya hükümeti kontrolü altında olan bir yerde görüşmelerin başlamasını ve bu görüşmelerde Alman tarafının arabulucu olarak katılmasını kabul ettiğini açıkladı. Fakat, siyasi durumların değişmesi sonucu bu görüşmelere başlanamadı.²³²

Transkafkasya heyeti kendi aralarında Osmanlı-Transkafkasya müzakerelerinde Almanların arabuluculuğunu isteyen General Fon Lassov'un teklifiyle ilgili olarak görüşmelere başladılar. Gürcü ve Ermeni temsilcileri Almanların yardımını isterken Azerbaycan temsilcileri buna karşı çıktılar. Batum Konferansı sırasında Transkafkasya heyetinin Gürcü, Ermeni ve Azeri temsilcileri arasındaki anlaşmazlık daha da arttı. Bazen Azerbaycan temsilcileri Osmanlıların tarafını tutup Türk heyeti tarafından sunulan ultiatomun şartsız kabul edilmesini istiyorlardı. Böylece, Transkafkasya heyetinin birlik ve düzeni tamamen çöktü ve Transkafkasya Federasyonu dağılma aşamasına gelmiş oldu. A.Çkhenkeli'nin davetiyle 21 Mayıs'ta Batum'a gelen Gürcistan Sosyal-Demokrat Menşevik Partisi ve Gürcistan Milli Konseyi başkanı N.Jordania durumu değerlendirdikten sonra, Transkafkasya Federasyonu hükümetinin birlik ve düzenini kaybettiğini anlayarak, Gürcistan'ın bağımsızlığının ilan edilmesi için gerekli hazırlıklara başladı.²³³

Ayrıca, Almanların arabuluculuk teklifi Türk heyeti tarafından da reddedildi. Kafkasya'da yeni bölgeler ele geçiren Türkler, İstanbul'da Almanya ile yapılan gizli anlaşmadan çıkmak istiyorlardı. Bu arada, Transkafkasya heyeti Azerbaycan temsilcileriyle gizli görüşmelerde bulunuyordu. Almanlar, Kafkas

²³¹ D.Paiçadze, "İlk Gürcistan Cumhuriyeti Kurulması için Siyasi ve Diplomatik Hazırlıklar", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 7, Tiflis 1999, s.71

²³² Svanidze, a.g.m. s.192

²³³ A.g.m., s.194

bölgesinde Türklerin nüfuzunun artmasına pek sıcak bakmıyorlardı. Özellikle, Baku bölgesinin ve oradaki petrol zenginliğinin Osmanlıların eline geçmesini istemiyorlardı. Üstelik, Türk güçlerinin Kafkasya’da toplanması İran ve Irak’ta bulunan İngiliz birliklerine savunmasız bırakılan Doğu Anadolu’yu istila etmeleri imkanı veriyordu. Almanlar, Türk komutanlara İngiliz tehlikesine karşı tedbir almaları yönünde çağrıda bulunuyorlardı. Kafkasya’dan Musul cephesine bazı birliklerin gönderilmesini teklif ediyorlardı. Ayrıca Almanya, Türklerin kazançlarından yararlanarak bölgede kendi nüfuzunu arttırmaya çalışıyordu. Berlin, Osmanlı Devleti tarafından Brest-Litovsk Anlaşmasının ihlal etmiş sayıyordu. Bundan dolayı, Transkafkasya heyetinin Gürcü temsilcileriyle anlaşıp onlara yardım etmek istiyordu.²³⁴

Almanya hükümetinin planlarına göre Transkafkasya Federasyonu yerine Gürcü-Ermeni devletin kurulmasını istiyordu. Bu planın gerçekleştirilmesiyle Almanlar, Ermenileri kontrolleri altına almak istiyorlardı. Almanlara göre, Rusların Kafkasya’dan çıkarılmasından sonra Ermeniler, bölgede İngilizlerin kontrolü altına girecek ve hem Türklerin, hem de Almanların çıkarlarını tehdit edecekti. Ayrıca, iç savaşların bitmesinin ardından Rusya’nın yeniden Kafkasya bölgesine ilgisi artacaktı. Dolayısıyla Almanlara Kafkasya’da dayanacak gücü gerekiyordu. İşte bu güç olarak Gürcistan’ı seçti.²³⁵

Almanya heyeti ile görüşmeler esnasında Gürcü temsilciler Transkafkasya Federasyonu’nun dağıtılarak Bağımsız Gürcistan Cumhuriyetinin kurulması ihtimali hakkında haber verdiler. Alman heyeti başkanı General Fon Lassov bu kararı destekledi.²³⁶ General Fon Lassov’un sadece Transkafkasya Federasyonu hükümeti ile müzakereler yapma yetkisi vardı. Fakat, Gürcistan konusu hakkında Almanya hükümetinin pozisyonunu bildiğinden inisiyatifi ele alıp Gürcistan Cumhuriyeti bağımsızlığını resmen ilan ettikten sonra Almanya’nın İmparatorluğu himayesi altına alınması sözünü verdi.²³⁷

Osmanlı heyeti tarafından General Fon Lassov’un arabuluculuğu reddedildikten sonra Alman heyeti Batum’u terk etme kararı aldı. Onlar Kafkasya

²³⁴ Pipia, a.g.m. s.358

²³⁵ G.Askhiaşvili, “Gürcistan-Almanya İlişkileri Tarihinden”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 3, Tiflis 1995, s.315

²³⁶ ЦГИАГ. Ф. 1836, о. 1, д. 132, л. 14–15

²³⁷ Paıçadze, a.g.m. s.71

konusunu Berlin ve İstanbul'da görüşmeyi planlıyorlardı. General Fon Lassov'a göre Osmanlılar, Transkafkasya heyetine verilmek üzere ağır şartları olan ultimatoma hazırlıyordu. Bu ultimatoma verilmesinden sonra isteklerinin silahla elde etmeye çalışacaklardı. Dolayısıyla General, Gürcü temsilcilere acele etmelerini tavsiye ediyordu.²³⁸

6. Transkafkasya Federasyonu'nun Dağıtılması ve Gürcistan Cumhuriyeti'nin Kurulması

22 Mayıs'ta Tiflis'e dönen N.Jordania Gürcistan'ın bağımsızlığı için Gürcistan Milli Kurulunu toplayıp konu görüşülmeye açıldı. Fakat, bazı sebeplerden dolayı bu kararın verilmesi erteleniyordu. Transkafkasya Federasyonu hükümeti Başkanı aynı zamanda Dışişleri Bakanı olan A.Çkhenkeli, N.Jordania ve diğerlerini acele ettiriyordu. Ona göre, Transkafkasya içinde bulunduğu karışıklıktan dolayı, Osmanlıların durdurulması için Almanya'dan yardım almak mümkün değildi. Osmanlılardan kendilerini savunmak için en kısa zamanda bağımsızlığın ilan edilmesi gerekiyordu. Bağımsız Gürcistan'ın Almanya'nın himayesi altına girmesi daha kolay olacaktı. Üstelik, Gürcistan Cumhuriyeti için Osmanlı Devleti ile anlaşmak artık zor olmayacaktı. Çünkü, Azeriler ve Ermeniler tarafından engellenemeyeceğinden Alman desteğiyle bu iki devlet anlaşmaya varması kolaylaşacaktı.²³⁹

N.Jordania, Transkafkasya Federasyonu'nun dağıtılmasının ilan edilmesi için Seym'in olağanüstü toplantıya çağırılmasına çalışıyordu. Fakat, Müsavat Partisinden hükümet üyeleri bu konuda parti içinde görüşmeler yapılmadığı gerekçesiyle toplanmaya karşı çıktılar. 25 Mayıs 1918 tarihinde Gürcistan Milli Kurulu toplantısında birkaç saat süren tartışmanın ardından Seym'in toplanması, bu toplantıda Transkafkasya Federasyonu'nun dağıtılmasına karar verildikten sonra, Gürcistan Milli Konseyi toplantısında Gürcistan'ın bağımsızlığının ilan edileceği kararı alındı.²⁴⁰

²³⁸ Svanidze, a.g.m. s.195

²³⁹ A.g.m., s.197

²⁴⁰ A.g.m., s.200

Aynı gün başkente ilerleyen ve şehirden 60 km mesafe uzaklıkta olan Osmanlı ordusundan savunmaya hazırlanma konusunda Tiflis şehri belediyesinde yapılmış görüşmelerde, Tiflis için sonuna kadar savaşılacağı kararı aldılar. Tiflis halkına yapılan duyuruda Tiflis Belediyesi, şehirde halkın panik yapmaması ve savunmaya katılmaya çağırdı.²⁴¹

26 Mayıs tarihinde Transkafkasya Seymi olağanüstü toplantısında, Seym başkanı K.Çkheidze, Batum Konferansında Osmanlılarla anlaşmaya varılamama sebeplerini ve Transkafkasya heyetinin karşılaştığı engelleri anlattı. Ona göre, mevcut olan durumda Transkafkasya Federasyonu birliğinin korunması mümkün değildi. Konferansta Transkafkasya'nın dağıtılması ve Gürcistan'ın bağımsızlığının kabul edilmesi konularında diğer milletvekilleri de konuştular. Konferansta yapılan oylama sonucu Seym, Transkafkasya Federasyonu'nun dağıtılmasını ve Seym'in yetkilerinin lağvedilmesini onayladı.²⁴²

Aynı gün aynı binada Gürcistan Milli Konseyi toplanarak Gürcistan Cumhuriyeti'nin kurulması için çalışmalara başlandı. Konsey toplantısına Almanya eski Büyükelçisi ve Alman orduları Kafkasya komutanı Kont Schulenburg'de katıldı. Toplantıda konsey başkanı N.Jordania kurulacak olan yeni devletin hiç bir devlet ya da millete karşı çıkmayacağını Gürcülerle beraber bu ülkede yaşayan diğer milletlerin çıkarlarını da koruyacaklarını söyledi. Bundan sonra N.Jordania Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Bağımsızlık kararını okudu. Kararda Gürcistan'ın yüzyıllar boyunca bağımsız bir devlet olduğu, fakat XVIII. yüzyılda dış tehlikelerden dolayı düşmandan korunmak amacıyla kendi isteğiyle Rus İmparatorluğu himayesine girdiğini, yalnız başına kalan Gürcistan ve onunla beraber Transkafkasya'nın diğer ülkeleri kendi gücüyle devlet kurulmasına çalıştıklarını, ama yine dış etkilerden dolayı Transkafkasya milletler birliğinin bozulduğunu ve mevcut olan durumda Gürcistan'ın özgürlüğünü ilan etmesini uygun görüldüğü söyleniyordu.²⁴³ Gürcistan Milli Konseyinin tüm üyeleri tarafından Gürcistan'ın Bağımsızlık kararı imzalandıktan sonra hükümet binasının önünde toplanmış olan halka Gürcistan'ın bağımsızlığının haberi verildi. N.Ramişvili başkanlığında yeni Gürcistan hükümeti kuruldu.

²⁴¹ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии, Документ № 158, s.308*

²⁴² Svanidze, a.g.m. s.203

²⁴³ *Sakhalkho Sakme Gazetesi, 28 Mayıs 1918,*

Gürcistan bağımsızlığını ilan etmesinden sonra iki gün sonra 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan ve Ermenistan'da bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Bununla beraber, 25 Mayıs'ta Batum'da Gürcü heyeti üyesi Z. Avalişvili (Avalov) ile Alman heyeti başkanı General Fon Lassov arasında yapılan gizli görüşmenin ardından, Gürcistan ve Almanya İmparatorluğu arasında imzalanacak anlaşmanın metni akdedildi. Bu anlaşma tasarısının Almanya hükümeti tarafından onaylanması için General Fon Lassov ve Alman heyeti Batum'dan ayrılarak Poti Limanında Almanya hükümetinin cevabını beklediler. Almanlar, Osmanlıların Kafkasya bölgesini ele geçirmesine karşıydılar. Ancak, Berlin'den resmi bir talimat alamadıklarından dolayı konferansı terk etmeyi tercih ettiler. Aynı gün Poti limanına General Fon Kress komutasında 3 bin Alman askeri çıkarma yaptılar. Böylece Kafkasya bölgesi Almanya İmparatorluğu himayesine girmiş oldu.²⁴⁴

Alman askerlerinin Gürcistan'a gelmesine rağmen Tiflis'in halen Osmanlı ordusu tarafından işgal edilmesi tehlikesi vardı. Poti'de olan General Fon Kress ordusunun Tiflis'e yetişemeyeceği aşıkardı. Osmanlılar, Tiflis istikametine ilerlerken Müslümanların oturduğu Borçalı bölgesini de ele geçirmeye çalıştılar. Yeni kurulmuş Gürcü devletinin Türklerin ilerlemesini durdurabilecek gücü yoktu. Başkenti kurtaracak tek yol Z.Avalişvili ile General Fon Lassov arasında yapılan gizli anlaşmaya göre buraların Alman İmparatorluğu himayesine girmesiydi. Bunun için Gürcü siyasetçiler yardım için Tiflis'te buluna eski konsolos Kont Schulenburg'ı çağırdılar. Gürcistan'ın bağımsızlığının ilan edilmesi ve Berlin'den bu devletin Almanya'nın himayesi altına girme haberi alındıktan sonra, Kont Schulenburg Kafkasya'da kalan Alman esirlerinden oluşan iki bölük ve Gürcülerden oluşan 1200 kişilik müfrezesiyle Tiflis'e ilerleyen Türk birlikleriyle buluşup Gürcistan'ın Almanya himayesi altında olduğunu ve Türklerin bu ülkeye girmeye hakkı olmadığını açıkladı.²⁴⁵ Türkler, müttefikine karşı çıkmadılar ve geri çekilmek zorunda kaldılar. Fakat, bazı bölgelerde müttefikler arasında çarpışmalar da oldu. Bu çarpışmalar sırasında 2 Alman subayı ve 14 er hayatını kaybetti, 50 asker ise Türklere esir düştü. Osmanlıların da kayıplar da vardı.²⁴⁶

²⁴⁴ Sürmeli, a.g.e.s.118

²⁴⁵ R.Dauşvili, "Gürcü Politikasında Kont Schulenburg'un Rolü", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.10, Tiflis 2003, s.195

²⁴⁶ D.Cavakhişvili, a.g.m. s.167

25 Mayıs'ta Alman heyetinin Batum'dan ayrılmasının ardından Trankafkasya heyeti Osmanlılara karşı tek başına kaldı. Ertesi gün Türk heyeti, Trankafkasya temsilcilerine ültimatom vererek şartlarına 72 saat içersinde yanıt verilmesini istedi. Ancak,  ltimatom verildiğinde artık Transkafkasya Federasyonu kalmamıştı. Aynı ak am Batum'a Transkafkasya Federasyonu'nun da ıtıldı ına dair haber geldi. Bundan sonra konferansa bir süre ara verildi. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan temsilcileri hükümetleriyle görüşmek için Batum'dan ayrıldılar.

Ba ımsızlı a kavu an Gürcistan Cumhuriyeti hükümeti ilk olarak 28 Mayıs 1918 tarihinde Poti  hrinde kendi hamisi olan Almanya ile bir anla ma imzaladı. Gürcistan hükümeti başkanı N.Rami vili ve Almanya heyeti başkanı General Fon Lasso  tarafından imzalanan anla maya göre Almanya, Gürcistan'ın ba ımsızlı ını ve toprak bütünlüğünün korunması karşılığında, Gürcistan hükümeti, Dörtlü İttifak Devletleri askerlerinin ve silahlarının taşınması için Gürcistan demiryolu sistemini serbest ve sınırsız kullanmasına, stratejik noktaların (istasyonlar, limanlar vb.) Alman askerleri tarafından tutulmasına, ülkenin doğal madenlerinin kullanılmasına izin verecekti. Ayrıca, bu anla ma diplomatik temsilcilerinin karşılıklı değişimini de sağlıyordu.²⁴⁷ Almanya ve Gürcistan arasında akdedilmi  olan anla ma, Türklerin Kafkasya politikasının durdurulması için bir mesajdı.

Almanya'dan destek sa lanması ndan sonra Gürcistan hükümeti, Osmanlılarla barış müzakerelerinin devam etmesi için yeni bir heyet kurdu. Heyet başkanı N.Rami vili oldu, diğer temsilciler ise General Odi elidze, G.Rtskhiladze ve G.Gvazava idiler. 31 Mayıs'ta Batum'a gelen Gürcistan heyeti, Halil Bey'e Transkafkasya hükümetine verildiği  ltimatom Gürcistan hükümeti içinde geçerli olup olmadığını sordular. Olumlu cevap alındıktan sonra Gürcü heyeti şartların hafifletilmesi için müzakerelere başladı. Gürcülerin teklifi iki ülke arasında barış anlaşması için esas olarak Brest-Litovsk Anla masını istiyordu. Fakat, bu teklif Osmanlılar tarafından reddedildi. Dolayısıyla, Gürcü heyeti ültimatomu kabul etmek zorunda kaldı. Fakat, Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinde sınır çizgisi ge erilirken Gürcistan'ın hayatı menfaatlerinin de unutmamasını istediler.²⁴⁸

²⁴⁷ V.Gurgenadze, "Poti Anlaşması 1918", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.10, Tiflis 2003, s.497

²⁴⁸ Svanidze, a.g.m. s.205

Müzakerelerden sonra 4 Haziran 1918'de Batum'da Osmanlı Devleti ve Kafkasya'nın üç yeni cumhuriyetiyle ayrı ayrı Barış ve Dostluk Anlaşması imzalandı. Osmanlılar, Gürcü tarafına şartları sunarken Almanya'yı kızdırmamak için Gürcistan ve Almanya arasında 28 Mayıs 1918 tarihinde varılan Poti Anlaşmasına karşı çıkmamak zorundaydı. Bu anlaşmalarla Batum Konferansı bitmiş oluyordu. Gürcistan adına N.Ramişvili, Odişelidze, ve G.Gvazava, Osmanlı Devleti adına Halil Bey ile Vehip Paşa tarafından imzalanan anlaşma ile beraber 3 ek ve ayrı ilave bir anlaşması da imzalandı. Anlaşma 12 maddeden oluşuyordu:

1. Osmanlı Devleti ve Gürcistan Cumhuriyeti arasında barış ve dostluk olacak;
2. Batum bölgesi, Ahıska ve Ahılkelek kazaları Osmanlı Devletine katılıyordu. Ahıska bölgesinden Abastumani ve Atskuri (Ahçur) Gürcistan'a bırakılıyordu. Bu madde ile iki devlet arasında sınır çizgisi de bu şekilde belirleniyordu;
3. Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri arasında imzalanacak sınır anlaşması daha sonra Osmanlı Devletine bildirilecek ve sonradan bu anlaşmanın metnine dahil olacaktı;
4. Her iki tarafın arazisinde silahlı çete teşkiline izin verilmeyecekti ve eğer varsa bunları dağıtılmalıydı;
5. Gürcistan Cumhuriyeti hükümeti kontrolü altında bulunan tüm Rus gemileri silahsızlandırılıp limanlara götürülecek ve genel bir barış yapıncaya kadar orada tutulacaktı. Dörtlü İttifak devletlerine karşı savaşan ülkelere ait olan gemileri de aynı uygulamaya tabi olacaktı;
6. Gürcistan'da yaşayan Müslümanlara, bu devletin diğer vatandaşları gibi siyasi ve dini haklar verilecek, kendi dinlerine göre ve kendi dilinde eğitim görecektlerdi. Kendi dinsel ihtiyaçları için (camilerin, medreselerin, hastanelerin inşaatı, hayırlı işleri) cemiyetleri kurabileceklerdi;
7. Gürcistan ve Osmanlı Devleti arasında diplomatik ve ticari ilişkileri belirtmeyen anlaşmalar genel barıştan sonra akdedilmeliydi;
8. Demiryolu nakliyatında karşılıklı olarak birbirlerine yardım edeceklerdi;
9. Gürcistan Cumhuriyeti'nin Dünya Posta-Telgraf Birliği'ne katılmasına kadar Gürcistan ve Osmanlı Devleti arasında posta ve telgraf ilişkileri yeniden kurulacaktı;

10. İki devlet vatandaşları diğer ülkede kalan malları ve araziye sahip olma hakları vardı;
11. Gürcistan Cumhuriyeti Brest-Litovsk Anlaşmasını tanıyordu;
12. Anlaşmanın ve suretlerin tasdikinden sonra bir ay ve hatta daha kısa bir sürede İstanbul'da değişim yapılmalıydı.²⁴⁹

Birinci ek anlaşma iki devlet arasında ticari ve denizcilik dallarında işbirliği konularını belirtiyordu.²⁵⁰ İkinci ek anlaşma sınır bölgelerinde ticari faaliyetlerin kolaylaştırılmasıyla ilgili maddeleri içeriyordu.²⁵¹ Üçüncü ek anlaşma ise Barış ve Dostluk Anlaşmasının 6. maddesini açıklıyordu ve Osmanlı Devletindeki Şeyh-ul İslam ve Gürcistan Müftüleri arasındaki ilişkilerde arabulucu olarak Tiflis'te kurulan başmüftüyü tanıyordu. Bu makam yerli Müslümanların işlerini de görecekti.²⁵²

Osmanlı 3. ordu kumandanı Vehip Paşa ve Gürcistan Silahlı Kuvvetleri kumandanı General İ.Odişelidze tarafından imzalanan ilave anlaşmada, Gürcistan kıtalarındaki askerlerin derhal terhis edilmesi, esirlerin karşılıklı değişimi ve Azerbaycan'a Türk ordularının ve askeri mallarının taşınması için Osmanlılar tarafından Gürcistan demiryollarının sınırsız kullanılmasını içeriyordu. Bununla beraber Gürcistan hükümeti, ülkeden Dörtlü İttifak Devletlerine karşı savaşan devletlerin vatandaşlarını da çıkartmak zorundaydı.²⁵³

Batum Konferansı sırasında Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan arasında Baku-Batum petrol boru hattının çalıştırılmasını sağlayan memorandum, Kafkasya cumhuriyetleri arasında demiryolları ile malların dağıtılmasını içeren anlaşması ve Osmanlı İmparatorluğu-Azerbaycan ve Osmanlı İmparatorluğu-Ermenistan arasında barış anlaşmaları da imzalandı. Böylece Gürcistan'a özgürlük sağlayan ve barışı getiren Batum Konferansı bitmiş oluyordu.

Batum Barış ve Dostluk Anlaşması, Gürcistan için çok ağır olduğundan dolayı Gürcistan hükümeti bu anlaşmayı onaylamakta acele etmiyordu. İki gün sonra, 6 Haziran'da Gürcistan Berlin temsilcisi Almanya Dışişleri bakanlığında yaptığı görüşmeler sırasında, Batum Anlaşmasının Türk silahları altında

²⁴⁹ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 172, s.343-249

²⁵⁰ A.g.e., Документ №173, s. 349

²⁵¹ A.g.e., Документ №174, s. 351

²⁵² A.g.e., Документ №175, s.353

²⁵³ A.g.e., Документ № 176, s.360

imzalandığını açıkladı. Bu anlaşmanın değiştirilmesi için Berlin'den yardım istedi. Almanya hükümeti bu fikrini destekledi ve Osmanlıların kabul etmeleri için faaliyetlere başladı.²⁵⁴ Almanya, Osmanlı Devleti ve diğer müttefikleri ile İstanbul'da bir konferansın toplanması konusunda anlaştı. Bu konferansta, Batum Anlaşmasının değiştirilmesinin yanısıra Rusya ile Kafkasya'da kurulan devletler arasındaki ilişkiler, Sovyet Rusya hükümeti tarafından bu devletlerin tanınması hakkındaki konular görüşülmek üzere Almanya, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Sovyet Rusya, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti heyetleri İstanbul'a davet edildi. Bazı delegelerin İstanbul'a erken gelmesine rağmen, farklı cephelerde durumun ağırlaşmasından dolayı, konferansın başlaması birkaç defa ertelendi. 1918 yılının Kasımında Dörtlülük İttifak Devletlerinin I. Dünya Savaşında yenilmesinden dolayı konferans konusu gündemden kaldırıldı. Osmanlı Devletinin yenilmesiyle Batum Anlaşması da iptal edildi.

7. I. Dünya Savaşının Sonlarına Doğru Gürcistan

Yeni kurulmuş cumhuriyetin siyasi, ekonomik, askeri ve sosyal alanlarda yapılacak çok iş vardı. Hükümette olan Menşevikler, Almanların yardımıyla problemleri çözmeyi düşünüyorlardı. Onlardan ülkenin dış düşmanlardan ve ülke içindeki Bolşeviklerden korunmasını istediler. Almanlar müttefik hükümete yardım etmesine karşılık Gürcistan'ı nüfuzu altına aldılar ve İran'daki İngilizlerle savaşmak için üs olarak kullandılar. Gürcistan'daki demiryolu, limanlar, posta, telgraf ve diğer stratejik daireler Almanların kontrolü altındaydı. Alman danışmanları Gürcü bakanlıklarda çalışıyorlardı. Orduda Alman subayları Gürcü askerlerini eğitiyorlardı. Alman askerleri, Gürcistan'ın önemli şehirlerinde ve kasabalarda kamplar kurdular. Gürcistan'ın doğal madenlerinin çoğu da Alman işadamlarının eline düştü.²⁵⁵ 11 Haziran 1918 tarihinde Tiflis'in ana caddelerinde Gürcü-Alman ordularının ortak askeri töreni düzenlendi. Askeri törene Savunma Bakanı G.Giorgadze, Gürcü ve Alman yüksek rütbeli subaylarıyla beraber katılan Gürcistan Cumhuriyeti hükümet Başkanı N.Ramişvili ve Almanya'nın Tiflis Büyükelçisi

²⁵⁴ Nozadze, a.g.e. s.27

²⁵⁵ Pipia, a.g.e. s.360

Kont Schulenburg, bu tarihten sonra Gürcistan Cumhuriyeti ve Almanya İmparatorluğunun birbirlerine yardım edeceğini ve ülkede asayişinin beraber korunacağını beyan ettiler.²⁵⁶

Batum'da barış anlaşmasının imzalamasına ve Almanya'dan yardım alınmasına rağmen Gürcistan halen çok zor durumdaydı. Savaştan zarar gören bölgeler kısmen imha edilmiş, burada yaşayan halk ise daha güvenli iç bölgelere taşınmış durumdaydı. Bununla beraber, Bolşevik ve Osmanlı ajanlar hükümete karşı ajitasyona devam ediyorlardı. Bunu özellikle Bolşevikler yapıyorlardı. Onların desteğiyle Gürcistan'ın birkaç gelişmemiş bölgesinde isyanlar düzenlendi.²⁵⁷

Kuzey Kafkasya'dan geçen Bolşevikler Doğu Gürcistan'da, dağlık bölgeleri olan Duşeti Kazası halkı ile Gori Kazasının kuzey dağlık kısmında oturan Osetleri hükümete karşı ayaklandırdılar. Batum'da Osmanlılarla Barış Anlaşması imzalandıktan sonra cepheden dönen Gürcü hassası ve milis birlikleri, isyancılara karşı çıkıp onları bastırdılar.²⁵⁸

Bununla beraber Gürcistan hükümeti, Borçalı bölgesinde de problemlerle karşılaştı. Bu bölgede yaşayan Müslüman halkı Gürcülerden kurtarmak için Osmanlılar faaliyetlere başladılar. Osmanlı komutanlığı Batum Barış Anlaşmasını imzalayana kadar, burada yaşayan Azerilere güvenerek Borçalı'da nüfuzunun artırılmasına çalıştı. Aynı zamanda XIX. yüzyılda Çarlık tarafından nüfuzun arttırması ve yerli ziraat alanının geliştirmesi için bölgeye yerleştirilmiş Alman kolonistler de soydaş askerlerin yardımıyla Gürcü ve Azerileri sıkıştırıyorlardı. Bu sebeplerden dolayı Alman askerleriyle çatışmalar oluyordu. Fakat, Gürcistan hükümeti Almanlarla ilişkilerin bozulmasından çekiniyordu. Bu nedenle yerli yasalar Alman subaylarına karşı işlemiyordu.²⁵⁹

Ayrıca, gerginlikler Abazya bölgesinde de boy gösterdi. Batum Konferansı sırasında Gürcü birlikleri Abazya'ya saldıran Bolşeviklere karşı da savaşıyordu. Bolşevik denizcilerin kontrolü altında olan Karadeniz filosundan Dakia ve Karol Karl kruvazörleri tarafından gemilerden ateş edilerek şehirde Sovyet hükümetinin kurulduğunu ilan ettiler. Bu sırada Sohumi'deki Bolşevik

²⁵⁶ L.Cavakhişvili, "1918 yılında Gürcistan Devlet Diplomathğı ve Gürcü Gazeteler", *Gürcü Diploması Dergisi*, c. 5, Tiflis 1997, s.300

²⁵⁷ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, c.6, s.613

²⁵⁸ A.g.e., s.603

²⁵⁹ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 6.cilt, s.612

örgütleri kendilerine yardımcı oldular. Mayıs ortasından itibaren Gürcü birlikleri Bolşeviklerin yenilmesini ve kuzeye çekilmesini sağladılar. Fakat, 28 Haziran'da Abazya'nın büyük feodallerden olan A.Şervaşidze'nin davetiyle Osmanlılar Kodori nehri kıyılarına 800 asker çıkararak, Abazaların bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti hükümetine karşı isyan ettirmeye çalıştılar.²⁶⁰ Ancak, Gürcü birlikleri Türkleri durdurmayı başardılar. Fakat, çarpışmalar devam ediyordu.²⁶¹ Osmanlı ordusu kumandanı Vehip Paşa ile müzakereler için yapmak Alman General Fon Kress Batum'a gitti. Görüşmeler sırasında General Fon Kress, Vehip Paşa'nın emriyle Abazya'ya Türk askerinin çıkarma yaptığına dair İstanbul'un habersiz olduğunu öğrendi. Buna rağmen Vehip Paşa, askerlerin bölgeden çıkmasını ve Osmanlıların elinde olan Alman esirlerinin serbest bırakılmasını kabul etmiyordu. Olayın savaşız bir şekilde bitirilme umudunu kaybeden General Fon Kress Poti'ye gitmek üzere ayrıldı. Fakat, yolda Osmanlı ordusu yeni kumandanı Esad Paşa'nın telgrafını aldı. Bu telgrafa göre, Osmanlılar Alman esirlerini serbest bırakmayı kabul ediyorlardı. Bununla beraber gelen habere göre Türk askerler Abazya'dan ayrılmışlardı.²⁶²

Gürcistan Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti arasında ki anlaşmazlık Batum ve Acara bölgelerinde de devam etti. Brest-Litovsk Anlaşmasının 4. maddesine dayanarak Osmanlılar 14 Temmuz 1918 tarihinde Batum, Ardahan ve Kars bölgelerinde halk oylaması yaptılar. Ağustos ayında ilan edilen sonuçlara göre oylamaya katılanların çoğu yaşadıkları bölgelerin Türkiye'ye katılmasına evet dediler. Bu sonuçlardan dolayı Elviye-i Selase'nin Osmanlı Devletine katılması resmen ilan edildi.²⁶³

Fakat Gürcistan hükümeti halk oylaması sonuçlarını tanımadı. Onlara göre Osmanlılar tarafından gerçekleştirilmiş olan referandum Brest-Litovsk Anlaşmasına ve uluslararası hukuka aykırıydı. Çünkü bu anlaşmaya göre halk oylamasında komşu devletlerin temsilcileri de gözlemci olarak bulunmalıydılar. Gürcistan hükümetine göre, Brest-Litovsk Anlaşması Türk ordularının Elviye-i Selase'ye girmesiyle bozuldu. Çünkü bu anlaşmanın 4. maddesine göre, bölgenin geleceği

²⁶⁰ M.Rekhviaşvili, N.Rekhviaşvili, a.g.e. s.967

²⁶¹ Ertoba Gazetesi, 6 Haziran 1918

²⁶² N.Cavakhişvili, "Gürcü ve Alman Diplomatlar Gözüyle Türk Siyasetçi ve Askeriler (1918–1921)", *Gürcü Diploması Dergisi*, c.12, Tiflis 2005, s.130–131

²⁶³ Sürmeli, a.g.e. s.230

Rus askerlerinin buradan ayrılmasından sonra yapılacak halk oylamasında belirlenecekti. Doğuda Sovyet Rusya ile anlaşmazlığa düşmek istemeyen Almanya Batum, Ardahan ve Kars bölgelerinde Türk askerlerinin bulunmalarına tepki gösteriyordu. Durumu öğrenen Gürcistan hükümeti, Osmanlılar tarafından yapılan halk oylamasının, müttefik Almanya'yı yatıştırmak için yapıldığını değerlendirdi.²⁶⁴ Gürcistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan Gvarcaladze, Batum'daki Osmanlı ordusu kumandanı Esad Paşa'ya gönderdiği mektubunda, Gürcü hükümetinin protestosunu ve bu protestonun sebeplerini bildiriyordu. Mektubunda referandumun örfi idare durumunda yapıldığını belirtiyordu. Hazırlıklar kötü şartlarda yürütülmüştü. Halk oylaması sadece iki dilde, Türkçe ve Rusça ilan edildi. Bu dilleri bilmeyenlerin haberdar olmaları sağlanamadı, halk oylaması sırasında Batum'da yaşayanların büyük bir kısmı burada yoktu. Türk yetkililerinin yasaklarından dolayı geriye dönemediler. Ayrıca, oylamanın gizlilik kurallarına uygun olamadığını bildirdi. Türk memurları oy verenleri etkilediler, hatta gözdağı verdiler, birçok vatandaşın oy kullanmasına izin vermediler, geçici olarak ikamet eden İranlıların oy kullanmalarına izin verdiler, oy pusulaları din esasına göre tasnif edildi ve Müslüman Gürcüler diğer Gürcülerden ayrıldı, böylece oy verenlerin özgürlüğü kısıtlandı.²⁶⁵ Aynı zamanda Dışişleri Bakanı Gvarcaladze, Türk memurları tarafından referandum günü Batum'da Gürcistan diplomatik temsilcisine bölgeye girme izni verilmediğinden dolayı da protesto ediyordu.²⁶⁶

Osmanlı ordusu kumandanı Esad Paşa, Gürcü Dışişleri Bakanına yanıt vererek tüm soruları cevapladı. Ona göre örfi idare sadece gece çalışıyordu ve insanları pek fazla etkilemiyordu, referandumu hazırlayan komisyon etkili şahıslardan oluşuyordu, yıllar boyunca bölgede kullanılan resmi dil Rusça olduğundan dolayı, şimdi de ilanlar için bu dil kullanıldı, oy masalarında hiçbir memur bulunmamış ve oylarını gizli vermek isteyenlere gerekli salahiyet verilmişti. Norveç ve İsveç hariç olmak üzere hiçbir devlette kadınlar seçme hakkına sahip olmadığından dolayı Batum'da da kadınlara oy verdirilmemişti. Müslümanlar için

²⁶⁴ D.Paiçadze, "İlk Gürcistan Cumhuriyetinin Dış Politikasının İncelemesi için Birkaç Belge", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.9, Tiflis 2002, s.144

²⁶⁵ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 185, s.370-371

²⁶⁶ Paiçadze, a.g.m. s.147

ayrı ayrı sandıklar kullanılmamıştır, oyları toplamak işini çabuklaştırmak için 4 sandık kurulmuştur.²⁶⁷

Bu cevaplara rağmen hem Gürcistan hem de Almanya, ayrıca Osmanlı Devletinin diğer müttefikleri Elviye-i Selase’de yapılmış olan halk oylamasını tanımadılar. Batum’da olan Alman Yüzbaşı Gerlah, Berlin’e gönderdiği raporda referandum sırasında yapılan aksaklıklar hakkında bilgi vermekteydi.²⁶⁸ Batum’da gerçekleştirilmiş olan plebisiti Almanya İstanbul Büyükelçiliği, protesto etti.

Bununla beraber Gürcistan Dışişleri bakanlığı, Almanya’nın Tiflis temsilcisine Acara ve Ahıska bölgesinde Osmanlı Jandarması tarafından Müslüman Gürcülerden aydınların tutuklanıp Anadolu’ya sürgüne gönderilmesi konusunda bilgiler verdi ve Türkleri, Ahıska bölgesinde Hristiyan ve Gürcistan hükümeti taraftarları olan Müslümanların sıkıştırılmasıyla suçladı.²⁶⁹ Fakat İstanbul’da yeni bir konferansın toplanmasının Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmesinden sonra, taraflar arasında ilişkiler düzeltilmeye başladı.

Osmanlılar Acara’ya girdiğinde Batum’da ve civar bölgelerde Müslüman Gürcülerden oluşturan birkaç kurum bulunuyordu. Bunların bazıları Gürcistan tarafını tutuyordu, bazıları ise bölgenin Osmanlı Devletine katılmasını destekliyordu. Osmanlıların tarafını tutanlar arasında Saday-ı Milleti ve Baku Hayır Kurumunun Batum Şubesi de bulunuyordu. Bunlar resmen Batum’un Türklerin eline geçmesinden sonra kurulmuşlardı. Bölgede çalışan Gürcistan İslam Kurtuluş Komitesi ve Gürcistan İslam Hayır Kurumu Gürcü hükümetini destekleyerek bölgenin Gürcistan Cumhuriyetine katılması için ajitasyon ve benzer faaliyetlerde bulunuyordu. Faaliyetler referandumdan sonra daha aktif oldu. Bu kurumlar Acara’nın Osmanlı Devletinin egemenliğine altına girmesini fakat Gürcistan Cumhuriyeti içinde özerk olarak kalması için çalışıyorlardı. Fakat, Türk hükümeti bu teklif üzerinde görüşmelerin başlamasından vazgeçti.²⁷⁰

Gürcistan İslam Kurtuluş Komitesinin radikal kolu Hasan Tkhilaisvili bakanlığında Türklere karşı bildiri dağıtmaya başladı. Bunlar bazen Türk polislerle çatışmalara da giriyorlardı. Referandum günü, 14 Haziran’da Kobuleti’nin

²⁶⁷ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 186, s.372-373

²⁶⁸ Païçadze, a.g.m. s.148

²⁶⁹ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 187, s.376

²⁷⁰ Sürmeli, a.g.e. s.238

(Çürüksu) bir mahallesinde oy vermeye gelen halkı Gürcistan'ı desteklemeye çağırdılar. Bu davranıştan dolayı bölge Valisi H.Tkhilaişvili'yi tutuklattırıp idamla cezalandırılması emrini verdi. Fakat olaya Alman subayların karışmasından sonra serbest bırakıldı ve H.Tkhilaişvili Ozurgeti'ye kaçtı. Referandum yeri ise kapatıldı.²⁷¹ Batum bölgesi Gürcistan temsilcisi D.Topurisdze'ye göre Acara'nın farklı yerlerinde Gürcistan Cumhuriyeti tarafını tutan 50 kadar Müslüman Gürcü idam edildi.²⁷² Halk oylaması sonuçlarına ve bölgede Osmanlı Devletinin pozisyonlarına rağmen Batum ve çevre bölgelerin Gürcistan'a katılmasını destekleyenler hala güç sahibiydiler.

Osmanlılar ve Kafkasya cumhuriyetleri arasında ilişkilerin düzeltilmesiyle beraber Türk-Rus ilişkileri bozulmaya başladı. Türk ordusu tarafından 15 Eylül 1918'de Baku'ye girilmesinden fethedilmesinden sonra Sovyet Rusya sert tepki gösterdi. 27 Ağustos 1918 tarihinde Sovyet Rusya ve Almanya arasında Brest-Litovsk Anlaşmasına ek olarak akdedilmiş olan bir anlaşmaya göre Sovyet hükümeti Gürcistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyordu. Buna karşılık olarak Baku Bolşeviklerin elinde kalıyordu. Ak Hareketine karşı savaşan Bolşevikler için Baku petrolü çok önemliydi. Çünkü ihtilal ve savaştan çıktıktan sonra eski müttefikleri İngiltere ve Fransa, Rusya'ya gönderdikleri tüm ithalatı durdurdular. Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin 20 Eylül 1918 tarihli notasında, Türkler tarafından Baku'nün ele geçirilmesinive Elviye-i Selase'de halk oylamasının tek taraflı olarak gerçekleştirilmesini Brest-Litovsk Anlaşmasının bozulması olarak değerlendirdi. Bu sebeplerden dolayı İstanbul'la ilişkilerin kesileceğini bildirdi.²⁷³

Ayrıca, Türkler tarafından Baku'nün ele geçirilmesinden ve bölgedeki nüfuzunun artmasından sonra Almanlar Kafkasya'daki çıkarlarında tehlike gördüler. Ayrıca, batı cephesinde de sıkıntı çeken Almanya, Sovyet Rusya ile ilişkilerin bozulmasını istemiyordu. Bu sebeplerden dolayı başlayan anlaşmazlıkların düzeltilmesi ve Ruslarla ilişkilerin yenilenmesi için Sadrazam Talat Paşa Berlin'e gitti. Berlin'de Almanya Dışişleri bakanlığı dışında Sovyet Rusya'nın Berlin elçisi Joffe ile görüştü. Almanya ile yapılan müzakerelerden sonra taraflar bir protokol imzalayarak anlaştılar. Bu anlaşmaya göre Gürcistan,

²⁷¹ Ş.Marusidze, "Türk İşgalinde Olan Batum Bölgesi Hakkındaki Belgeler", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.11, Tiflis 2004, s.545

²⁷² ЦГИАГ. Ф. 1834, о. 1, д. 5, л. 13

²⁷³ Sürmeli, a.g.e. s.300

Azerbaycan, Ermenistan ve Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinin bağımsızlığı Osmanlı Devleti tarafından tanınırken, Rusya ile imzalanan anlaşmanın bozulmaması için Almanya sadece Gürcistan'ı tanıyordu. Sovyet Rusya ve Türkiye arasında ilişkilerin düzelmesi için Berlin arabulucu olacaktı. Osmanlılar, Kuzey Kafkasya ve Türkistan'da bağımsız devletlerin oluşturulmasına ve onlardan yeni güçler çıkarmaya çalışmaya devam edecekti. Fakat, Almanya buna katılmayacaktı. Almanya ve Türkiye, Kafkasya'nın doğal madenlerini, demiryolunu ve boru hatlarını beraber kullanılacaktı. Berlin, Rusya'da olduğu gibi, Kırım Müslümanlarının da milliyetlerinin, dinlerinin ve kültürlerin korunmasının Osmanlı Devletinin özel önem gösterdiğini kabul ediyordu. Almanya, Osmanlı'nın Karadeniz'deki Rus donanmasının zayıflatılmasına ve Türk donanmasının güçlendirilmesine yardımcı olacaktı. Ayrıca, Kuzey İran'daki Osmanlı ordusu, İngilizlere karşı savaş bittikten sonra İran ve Kafkasya Cumhuriyetlerinden çıkacaktı. Anlaşmaya rağmen, taraflar arasında olan anlaşmazlık tamamen giderilemedi. Çünkü, Almanya hükümeti bu protokolü imzalamadı.²⁷⁴

Sovyet Rusya'nın Berlin elçisi Joffe, Türk heyeti ve Talat Paşa ile görüşürken Kafkasya'dan ve özellikle Baku bölgesinden tüm Türk birliklerinin çıkartılmasını istedi. Fakat Talat Paşa, meydana gelen zarar ve ziyanın ödenmesi gerektiğini söylemesi üzerine, Türklerin herhangi bir sahayı Sovyet Rusya'ya teslim etmeyeceklerini çünkü, Kafkaslardaki milletlerin içişlerine asla karışmayacaklarını kesin bir şekilde ifade etti.²⁷⁵ Müzakereler belli bir sonuca varamadığından dolayı Talat Paşa Berlin'den ayrıldı ve görüşmelere Osmanlı Devleti ve Sovyet Rusya Büyükelçileri devam ettiler.

Berlin'de süren Osmanlı-Alman müzakerelerinin yanı sıra, Gürcü diplomatlar da Almanlardan destek almak için görüşmelere devam etmekteydiler. Batum Anlaşmasının değiştirilmesi ile beraber Gürcü ve Alman diplomatlar, Gürcü-Alman genel anlaşmasının metni üzerine çalışıyorlardı. 8 maddeden oluşan Gürcü-Alman Anlaşması Ekim ayında imzalanmak için hazırды. Fakat, Almanya İmparatorluğu hükümet krizinden ve batı cephesinde durumun ağırlaşmasından

²⁷⁴ A.g.e., s.272-273

²⁷⁵ A.g.e., s.301

dolayı, bu anlaşmanın imzalanması önce erteledi, sonra Almanya'nın I. Dünya Savaşında yenilmesinden ve yaşanan ihtilalden dolayı imzalanmadı.²⁷⁶

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. I.Dünya Savaşının Sona Ermesi ve Kafkasya'daki Gelişmeler

1918 yılının Ekim ayında Dörtlü İttifak devletlerinin yenildikleri belli oldu. Almanların batı cephesinde geri çekilmesi, Balkanlarda ve Filistin'de Antanta devletlerinin başarılarından sonra Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ve Almanya, tarafsız devletlerle barış için müzakerelere başladılar.

²⁷⁶ Pipia, a.g.m. s.362

Konferans için İstanbul'a gelen Gürcü heyeti, Osmanlı Devletinin zor durumundan yararlanmayı planlayıp Batum Anlaşmasının değiştirilmesi konusunda görüşmelere başladı. 30 Eylül 1918'de Bulgaristan Üçlü İtilaf Devletleriyle Selanik'te ateşkes anlaşması imzalayarak Türkiye'yi oldukça güç duruma düşürdü. Gürcü heyeti Türk diplomat ve askeri temsilcileriyle görüştüler. 16 Ekim 1918'de Gürcü heyeti başkanı Z.Avalişvili yeni Sadrazam İzzet Paşa ile görüşürken Türklerin elinde olan Samtskhe (Ahıska bölgesi) konusunu gündeme getirdi. Sadrazam İzzet Paşa'nın söylediğine göre Osmanlılar, Brest-Litovsk Anlaşması hakkıyla kendilerine verilen bölgelerin dışında ele geçirilen toprakları boşaltmaya hazırdılar. Bununla beraber İzzet Paşa, Brest-Litovsk Anlaşmasına göre Osmanlı Devletine katılan Batum, Ardahan ve Kars bölgelerinden Türk ordularını çıkartmak zorunda kalırsa Babıali Acara bölgesinin Gürcistan Cumhuriyetine verilmesini kabul edebileceklerdi.²⁷⁷ Ertesi gün Dışişleri bakanlığında aynı konularda görüşmelere devam eden Gürcü heyeti, dışişleri temsilcisi Reşit Hikmet Bey'den Ahıska bölgesinin Türk askerleri tarafından problemsiz boşaltılacağı konusunda olumlu cevap aldı. Reşit Hikmet Bey'e göre tüm zorluklara, yerli halkın isteğine ve Türklerin bu bölgede olan hayatı çıkarlarına rağmen bölge Gürcülere bırakmaya razı oldular. Fakat Reşit Hikmet Bey, Batum ve Acara'nın boşaltılması karşıydı.²⁷⁸

I. Dünya Savaşının yakın bir zamanda biteceğini ve Almanlar ile Türklerin bölgeyi terk edeceğini anlayan Gürcistan hükümeti Azerbaycan, Ermenistan ve Kuzey Kafkasya hükümetlerinin katılımlarıyla Tiflis'te bir konferansı yapılmasını teklif etti. Bu konferansta Gürcü siyasetçiler, Kafkasya cumhuriyetleri arasında sınır problemlerinin çözülmesini, birbirlerini resmen tanımayı ve barışın sağlanmasının ardından, Avrupa'nın büyük devletleriyle ilişkiler için ortak bir politika planlanmasını düşünüyorlardı.²⁷⁹ Fakat, bu konuların hazırlanması için bir süre gerektiği için Ermenistan konferansa katılmaktan vazgeçti. Tiflis'te toplanan Gürcistan, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya temsilcileri ülkeleri arasında olan anlaşmazlıklardan dolayı istenilen sonuca varamadılar. Taraflar Ermenistan'ın da

²⁷⁷ N.Cavakhişvili, "Gürcü ve Alman Diplomatlar Gözüyle Türk Siyasetçi ve Subaylar (1918–1921)", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.12, Tiflis 2005, s.128

²⁷⁸ A.g.m., s.129

²⁷⁹ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 211, s.428

katılımıyla yeni bir konferans yapılması konusunda anlaştılar. Fakat farklı sebeplerden dolayı yeni konferansın düzenlenmesi gerçekleştirilemedi.

Bununla beraber I. Dünya Savaşının sonu yaklaşıyordu. Bulgaristan'dan sonra savaşta Dörtlü İttifak devletlerinin mutlak yenileceğini anlayan Osmanlı hükümeti 30 Ekim 1918 tarihinde Üçlü İtilaf devletleriyle Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayarak savaştan çekildi.

Mondros Ateşkes Anlaşması Türkiye için ağır olmakla beraber Rusya için de tehlikeli oldu. Çünkü Antanta devletleri için Boğazların açılmasından sonra İngiltere ve Fransa Bolşeviklere karşı olan Ak Hareketine cephane, erzak ve para ile yardım edebilirlerdi. Bu güçlerin başarısızlığı halinde ise Sovyet Rusya'ya karşı savaş açabileceklerdi.²⁸⁰

Ayrıca Mondros Ateşkes Anlaşması ile Osmanlılar, Kuzey İran ve Kafkasya'da fethettikleri tüm bölgeleri, Brest-Litovsk Anlaşmasıyla kendilerine verilen Batum, Ardahan ve Kars bölgelerini boşaltmak zorundaydılar. Askerleriyle beraber Osmanlı ordu komutanlığı, tüm silahları ve askeri malzemeleri Anadolu'ya taşımaya karar verdiler. Aynı zamanda Türk askerleri çekildikten sonra bölgede yaşayan Müslüman nüfuzunun korunması için planlar yapıyorlardı. Anadolu'ya taşınmak isteyen Müslümanlar, ordu ile beraber yola çıkacaktı, yerlerinde kalanlara ise kendilerini ve ailelerini korumak için silahlar dağıtılacaktı. Bununla beraber Osmanlı ajanları Kafkasya'da kalarak Müslümanlar arasında Gürcistan ve Ermenistan hükümetlerine karşı ajitasyona başladılar.²⁸¹ Gürcü ve Ermeni hükümetleri arasında anlaşmazlığın sürdürülmesi için Osmanlı hükümeti Ahıska'nın Gürcülere, Ahılkelek'in Ermenilere bırakacağını ilan etti. Türkiye her iki hükümeti de kazanmak arzusunda olmasıyla birlikte en fazla Ermenileri elinde tutmayı kendi menfaatleri açısından gerekli gördü. Bunun için Ahılkelek'i Gürcülerden önce Ermenilere bırakmayı istedi ve bu konuda gizlice Erivan'a da bildirdi.²⁸² Bununla birlikte Osmanlı komutanlığı, Kafkasya'dan asker ve savaş malzemelerini taşımak için Gürcistan demiryollarını kullanırken Gürcüler tarafından engellediğinden dolayı Tiflis'in cezalandırması istendi. Üstelik Gürcü-

²⁸⁰ M.Svanidze, *Türkiye Tarihi*, Tiflis 2005, s.9

²⁸¹ Nozadze, a.g.e. s.43

²⁸² Sürmeli, a.g.e. s.328

Ermeni mücadelesi halinde bölgede yaşayan Müslümanlar daha kazançlı kılacaklardı.

Osmanlı-Gürcü anlaşmazlığı Batum bölgesinde de başladı. Mondros Ateşkes Anlaşmasıyla Türk birliklerinin Elviye-i Selase'den çıkacağı hakkında haberi Tiflis'e gelir gelmez, Gürcü siyasetçiler Batum ve tüm Acara bölgesinin Gürcistan'a katılması için aktif faaliyetlere başladılar. Acara sınırında, Ozurgeti'de lejyon kurmaya başladılar. Bu arada bölgede Gürcistan Cumhuriyeti hükümetini destekleyici ajitasyon faaliyetleri devam etmekteydi.

Gürcülerin faaliyetlerine karşı Batum Osmanlı idare teşkilatları sert bir politika yürütüyordu. Gürcistan Cumhuriyeti temsilcisi D.Topuridze'ye göre, Batum valisinin emriyle bölgeden çıkmak üzere olan Osmanlı askerleriyle beraber Anadolu'ya Gürcü asıllı vatandaşları da gönderiyorlardı, Osmanlılar Batum'a girdiğinde şehirden kaçanlara ise evlerine dönme izini vermiyorlardı. Gönderilen Gürcülerin çoğu aydınlar arasından seçiliyordu. Gürcistan hükümeti temsilcilerine göre Osmanlılar, buraya gelecek olan İngilizlere Gürcülerin bir miktarını Batum'dan çıkararak, şehirde nüfusun çoğunluğunun Gürcü olmayan vatandaşlardan oluştuğunu göstermek istiyorlardı.²⁸³

D.Topuridze ve Batum belediye başkanı, Batum Valisi Cemal Paşa'dan Gürcü asıllı vatandaşların Anadolu'ya sürgüne gönderilmesinin nedenlerini sordular ve bu faaliyetlerinden dolayı protesto ettiler. Batum Valisi Cemal Paşa'ya gönderdiği mektupta D.Topuridze, Batum'da yaşayan Gürcü asıllı vatandaşların hak ve mallarının korunmasını talep ederken Gürcistan'da Osmanlı vatandaşlarının mal ve haklarına dokundurtmuyordu. D.Topuridze'ye göre Batum bölgesinde Gürcülerin tutuklanmasına devam edilmesi halinde Gürcistan hükümeti, Gürcistan Cumhuriyeti'nde bulunan Osmanlı vatandaşlarına karşı aynı tedbirleri alacağını ve Gürcistan demiryollarıyla Azerbaycan'dan taşınmakta olan Türk askerleri ve malzemelerin durdurulması zorunda kalınacaktı. Tiflis, gerektiğinde İstanbul'daki İngiltere ve Fransa temsilcilerine de başvurup Batum'daki durumu bildirecekti.²⁸⁴

Batum valisi kendisine gönderilen mektubu aldıktan sonra, Gürcülere karşı politikasını değiştirdi. Anadolu'ya sürgüne gönderilenlerin bir kısmının ve savaş sırasında şehirden kaçanların geri dönmesine izin verildi. Gürcistan hükümeti,

²⁸³ ЦГИАГ. Ф. 1864, о. 1, д. 5, л. 22

²⁸⁴ ЦГИАГ. Ф. 1834, о. 1, д. 5, л. 14-15

Acara'ya Gürcü nüfusun geri dönmesi için yardımcı olmaya çalışıyordu. Batum'a dönmek isteyen Gürcülere valilik, şehirde kalmaları için sadece 10 günlük süre veriyordu. Bu süreyi arttırmaya çalışan Tiflis, Osmanlılara Gürcistan'a gelmek isteyen Türk vatandaşlarının, bölgede verilecek olan uzun süreli kalma iznine karşılık olarak Gürcülerin Batum'a dönmesine ve burada daha uzun süre kalabilmeleri için izin istiyordu.²⁸⁵

Kafkasya'dan Türk ve Alman askerlerinin çıkarılması planlarını devam ediyordu. Gürcüler, Almanların desteğiyle Türklerin demiryollarını kullanmasını engelliyorlardı. Osmanlı Devletinin 3. ordusuna ait olan Azerbaycan'dan gelen askeri eşyalar, malzemeler, cephane ve mazot yüklü birkaç tren, Gürcü yetkilileri tarafından alıkonuldu. Hükümet temsilcisine göre Türk trenlerinin alıkonulmasının sebebi bu silahların Ermenilerin eline geçme ihtimalini engellemektir.²⁸⁶ Alman askerleri ise Gürcüler tarafından Poti Limanına kadar uğurlananrak tüm bu silah ve malzemelerin gemilere yüklenmesine yardımcı olundu. Almanlar, Gürcistan'dan ordusunu daha çabuk ve kayıpsız çıkarmak için Türklere ait olan mazotu ve trenleri ele geçirip Alman asker ve silahlarının nakliyatı için kullandılar. Buna rağmen, Almanların Kafkasya'dan çekilmesi çok yavaş yürüyordu. Poti Limanından son Alman birliği 26 Aralık 1918'de ayrıldı. Son Osmanlı birlikleri ise 1919 yılı Ocak ayının sonunda Batum'dan ayrılırken, bir kısmı gemilerle, diğerler ise İngilizlerin engel olması nedeniyle kara yoluyla Trabzon'a doğru gittiler.²⁸⁷

Kafkasya'dan Alman ve Türk askerlerinin çıkmasının ardından bölgeye İngilizler ve müttefikleri girmeye başladı. 17 Kasım 1918 tarihinde İngiliz askerleri General Thomson komutasında Bakü'yü işgal ettiler. Gürcüler, Azeriler ve Ermeniler, Kafkasya'ya İngilizlerin girmesinden hemen sonra, yeni Cumhuriyetlerin ve bunların hükümetlerinin tanınmasına ilişkin müzakereler başlattılar. Gürcistan hükümeti, Almanların yardımıyla ele geçirilen kazançlarının korunmasını istiyordu. Aynı zamanda Türkler tarafından boşaltılan bölgeleri ele geçirmek için Gürcistan ve Ermenistan birbiri ile adeta yarışa başlamıştı.²⁸⁸

General Thomson'a göre İngiltere hükümeti Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıımıyordu. Çünkü Londra, Azerbaycan Müsavat hükümetini

²⁸⁵ Marusidze, a.g.m. s.552

²⁸⁶ Sürmeli, a.g.e. s.351

²⁸⁷ A.g.e., s.360

²⁸⁸ S.Kedia, "Yeni Hata Yapmıyalım", Sakartvelo Gazetesi, 8 Kasım 1918

Osmanlılar tarafından kurulmuş bir hükümet olarak, Gürcistan Cumhuriyeti Menşevik hükümetini ise Almanların müttefiki olarak değerlendirmiyorlardı. Dolayısıyla, İngiltere tüm Kafkasya bölgesini yeni sömürgesi olarak görüyordu. Onlar için en önemli olan Baku petrolü ve bu petrolü Britanya'ya yollayabilmek için Batum limanıydı. Fakat, Ermenilere Türkler tarafından ezilen millet olarak bakıyorlardı ve Taşnak hükümeti bölgede dayanak bir güç olarak seçildiğinden dolayı, onları Gürcülere ve Azerilere karşı destekliyorlardı.²⁸⁹ Buna rağmen, Gürcistan hükümeti Thomson'la görüşme kararı aldı ve İngilizlerle anlaşmaya çalıştı.

18 Aralık 1918 tarihinde, İngilizlerin Baku'ye girişinin ertesi günü, burada bulunan Gürcistan Cumhuriyeti temsilcisi Kartsivadze General Thomson'la görüştü. Kartsivadze, Gürcistan'da mevcut olan durum hakkında kısaca bilgi verdi. Gürcü diplomatına göre Gürcistan hükümeti, Osmanlı ve Bolşevikler tarafından olası tehlikelerden korunmasını, önce Antanta devletlerinden istedi. Fakat, bu devletlerden destek alamayınca, Gürcistan hükümeti Almanya'ya başvurmak zorunda kaldı. Gürcüler İngilizlerle ortak düşman Bolşeviklere karşı yardım edeceklerine dair söz veriyorlardı.²⁹⁰

Buna rağmen General Thomson, İngiltere tarafından Rus İmparatorluğunun dağıtılmasını ve Kafkasya Cumhuriyetlerinin özgürlüğünü tanımadığını ilan etti. Ona göre İngilizlerin yardımıyla bölgede yeniden teşkilatlanma olacak, o zamana kadar Baku-Batum petrol boru hattı çalışmaları yeniden başlayacaktı, Üçlü İtilaf devletleri Kafkasya demiryollarını serbest olarak kullanacak, ayrıca Alman ve Türk askerlerinin bölgeden çıkmalarına yardımcı olacaktı. İngiltere ordusu ise ülkeyi Bolşeviklerden koruyacaktı.²⁹¹

Gürcistan Cumhuriyetine karşı açık düşmanca politikasına rağmen, hükümetin İngilizlerle işbirliği kurmaktan başka çaresi yoktu. Nitekim sunulan şartları kabul etmek zorunda kaldılar. 26 Aralık 1918'de Alman birlikleri Poti limanından tahliye edildi. Alman ve Türk askerlerinin çekilmesi üzerine, İngilizler Kafkasya'ya girmeye başladılar. 22 Aralık'ta Batum'a çıkarma yapan General Walker komutasındaki 20 bin İngiliz askerleri birkaç gün sonra Ardahan ve Kars'ı

²⁸⁹ Nozadze, a.g.e., s.46

²⁹⁰ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 6.cilt, s.616

²⁹¹ A.g.e., s.617

da işgal ettiler. General Walker'e göre bu bölgeler İngilizlerin elinde barış konferansına kadar kalacak ve sonra konferansta alınacak karara göre Elviye-i Selase'nin statüsü belirlenecekti.²⁹² Aralık sonunda bir kaç İngiliz birliği Tiflis'e gelerek stratejik yerleri ele aldı. Onların genel amacı bölgede Büyük Britanya'nın konumunun güçlendirilmesi, Baku-Batum petrol boru hattı ve Kafkasya demiryollarının emniyetini alacak üslerin Bolşeviklere karşı hazırlanmasıydı. İngilizlerin, Kafkasya cumhuriyetlerini tanınamasına rağmen bu hükümetlerle işbirliği kurdular. Fakat, onlara karşı faaliyetlerini açık olarak yürütmüyorlardı.

Türk ve Alman ordularının çekilmesinden sonra boşaltılan Ahıska, Ahılkelek ve Borçalı bölgelerinde Gürcüler, yerli Müslümanlar ve Ermeniler arasında anlaşmazlık başladı. Kafkasya'da nüfuzunu artırmaya çalışan İngilizler, gizlice bu anlaşmazlıkların yayılmasına yardımcı oluyorlardı.

Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sınır problemleri, bu devletler tarafından bağımsızlığın ilan edilmesinden hemen sonra başladı. İki yüzyıl boyunca Rus İmparatorluğu'nun birer parçası olmalarından dolayı, Gürcü, Azeri, Ermeni ve diğer milletlerin karışık bir şekilde yaşaması ve daha önce belli çizilmiş bir sınırın olmaması, nedeniyle bu devletler kendi aralarındaki sınır sorunlarından dolayı mücadeleye başladılar. Bu bölgelerin en karışığı eskiden Tiflis vilayetine ait olan Borçalı bölgesiydi. Burada Gürcüler, Azeriler ve Ermeniler yan yana yaşıyorlardı. Dolayısıyla her üç cumhuriyet bu bölgenin kendine ait olduğunu ileri sürüyordu.²⁹³

Ahılkelek bölgesinden dolayı Gürcistan ve Ermenistan arasında anlaşmazlık başladı. Bu bölgede Tiflis'in bir kısmıydı. Bölgede nüfusun büyük bir kısmı Ermenilerden oluşuyordu. Bölgede ayrıca Türkler, Müslümanlar ve Hristiyan Gürcüler de vardı.

Borçalı ve Ahılkelek bölgeleri sebebiyle Gürcü-Ermeni anlaşmazlığı Dörtlü İttifak devletlerinin yenilmesi üzerine gelen haberin ardından başladı. Gürcistan Cumhuriyetini destekleyen Almanların bölgeden çekilmesinden yararlanmak isteyen Erivan, İngilizler tarafından destek alacağı ümidiyle Borçalı'ya askerlerini gönderip 19 Ekim 1918'de bölgenin büyük bir kısmını ele geçirdi.

²⁹² Sürmeli, a.g.e. s.376

²⁹³ Nozadze, a.g.e. s.42

Gürcistan hükümeti, Ermenilerin bu hareketini protesto edip diplomatik yolla problemin çözülmesini istedi.²⁹⁴

Bununla beraber, Türklerin bölgeden çekilmesinden sonra 5 Aralık 1918’de Gürcü ordusu General Makaşvili (Makaev) komutasında Ahıska ve Ahılkelek bölgelerini ele geçirdi. Ahıska bölgesine Genel Vali göreviyle General Makaşvili (Makaev) atandı. Bölgede sıkı yönetim ilan edildi. Aynı zamanda Gürcü askerleri, Ermenilerin henüz girmediği Borçalı bölgesinin kuzey kısımlarını da ele aldılar.²⁹⁵

Ermeniler, birkaç günlük hazırlıkların ardından 13 Aralık’ta tüm Borçalı ve Ahılkelek bölgelerini ele geçirmek amacıyla Gürcistan’a karşı savaş açtı. Fakat Erivan’da planladığı gibi Ermeniler Tiflis ve Batum’u da almak istiyorlardı. Bu planların gerçekleştirilmesi durumunda ellerinde Kafkasya’nın en önemli merkezi ve denize çıkış yolları olacaktı.²⁹⁶

Fakat Ermeniler yenildiler. Ahılkelek bölgesinde General A. Makaşvili, Borçalı’da ise General Mazniaşvili orduları Ermenileri durdurarak geri çekilmelerini başlattılar. İngilizler ise onlara yardım etmeyerek diplomatik gücünü kullanarak sadece her iki taraftan münazaalı bölgelerin boşaltılmasını istediler. İngiliz ve Fransız askerleri arabuluculuk yaparak Gürcistan ve Ermenistan arasında barışın sağlanmasına çaba gösterdiler. Onların yardımıyla Gürcüler ve Ermeniler arasında 30 Aralık 1918 tarihinde imzalanan anlaşmaya göre Ermeni birlikleri işgal ettikleri topraklardan geri çekildiler. Bölgede belirli bir sayıda Gürcü askeri kalacak, Tiflis’e bağlı yerli idare teşkilatı Gürcü, Ermeni ve Müslüman vatandaşlardan oluşturulacaktı. Fakat, bu teşkilat Antanta devletleri temsilcilerinin kontrolü altında çalışacaktı. İki devlet arasında hudut hattının son şekli Paris Barış Konferansında onaylanacaktı. Gürcistan’ın tarihi topraklarının Gürcistan’a ait olduğu İngilizlerin gözünde münazaalı oldu. XIX yüzyılın ilk yarısında General Paskeviç tarafından Ermenilerin Gürcistan topraklarına yerleştirilmesi politikasının sonuçları, kendini XX. yüzyılın başlarında gösterdi.²⁹⁷

²⁹⁴ A.g.e., s.44

²⁹⁵ G.Şaitidze, “General Abel Makaşvili ve Meskheti Konusu”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.6, Tiflis 1999, s.308

²⁹⁶ Nozadze, a.g.e. s.45

²⁹⁷ A.g.e., s.46

Bununla beraber, problemler Gürcistan'ın Kuzey Batısında da başladı. Gürcistan'a Çarlığın taraftarları da karşı çıkmaya başlamıştı. Ak Hareketi'nin önemli liderlerinden biri Gönüllü Ordusu komutanı General Denikin, Rusya'nın güney bölgelerini ele geçirdikten sonra Bolşeviklere karşı harekete geçti. General Denikin, Rus İmparatorluğu'nun herhangi bir bölgesinin ayrılmasına karşıydı. Transkafkasya Federasyonu ve sonra korulan Kafkas Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını da tanımıyordu.

Denikin ve Gürcüler arasındaki anlaşmazlık savaşın bitmesinden önce başladı. Gürcistan hükümeti, Abazya'dan Bolşeviklerin kovduktan sonra Soçi şehir meclisinin 18 Eylül 1918 tarihli kararını²⁹⁸ kullanarak Bolşevikler tarafından saldırı tehlikesi altında olan Soçi bölgesinde yerli nüfusun korunması için Gürcü askerleri gönderdi. Bu karara göre, Rusya'da yapılan ihtilalden sonra ülkenin demokratik güçleri ile Bolşevikler arasında iç çatışmalar yaşanıyordu. Eski Rus İmparatorluğu'nun Kafkasya topraklarında kısmen demokratik bir hükümet olan Gürcistan Cumhuriyeti hükümeti ile Soçi Sosyalist Partisi, Sosyalist İhtilalci Partisi ve Soçi Şehri Vatandaşlar Komitesi bölgenin Gürcistan'a katılması konusunda uzlaştılar.²⁹⁹

Soçi bölgesine girerek Bolşeviklerle savaşan Gürcü birlikleri, ayrıca Çarlık taraftarlarından oluşturulan Gönüllü Ordusuyla karşılaştı. Kral II. Nikola'ya sadık olan bu ordu, güney Rusya'da Bolşeviklere karşı savaşıyordu ve monarşinin kaldırılmasına karşı çıkıyorlardı. Dolayısıyla, bağımsız ve demokratik Gürcistan hükümetine ve Rusya'nın topraklarını işgal eden Almanlara şüpheyle bakıyorlardı. Gürcü ve Alman askerlerinin Abazya ve Soçi bölgesine girmelerinin ardından Gönüllü Ordusu ile anlaşmazlık başladı. Soçililerin resmi davetine rağmen, Gönüllü Ordusu kumandanı General Denikin hem Alman hem de Gürcü askerlerinin bu bölgelerden çıkmasını talep ediyordu. Denikin'in, Gürcü hükümetine baskı yapmak için farklı sebepleri vardı. Tiflis'i, Transkafkasya'da Çarlık zamanında devlet memurluğu yapan Rus kökenli şahısların ve Bolşeviklerden kaçan Rus subaylarının sıkıştırılması, Rusya ve bölgede oturan halka ait olan malları ele geçirmekle suçladılar.³⁰⁰ Gürcistan Cumhuriyeti hükümeti, Kuban bölgesel hükümeti ve

²⁹⁸ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 193, s.388

²⁹⁹ A.g.e., s.390

³⁰⁰ A.g.e., Документ № 196, s.391-392

Gönüllü Ordu komutanlığı arasında bu konularla ilgili müzakerelere başlamak üzere 25–26 Eylül 1918’de Ekaterinodar şehrinde (bugünkü Krasnodar) toplandılar. Gürcü heyeti başkanı E.Gegeçkori Rus meslektaşlarının tüm suçlamalarına karşılık cevaplar verdi. Ona göre Abazya ve Soçi bölgelerinin Gürcü askerleri tarafından ele geçirilmesinin yerli halkın isteğiyle olduğunu ve devletin Bolşeviklerden koruması için bu bölgelerin Gürcülerin kontrolü altında kalması gerektiğini ifade etti. Aynı zamanda, E.Gegeçkori Gürcistan hükümetinin, Bolşeviklerden kaçan Çarlık ordusunun subayları ve askerlerine silah ve erzak dağıtılarak onlara Kuzey Batı Kafkasya’da olan Beyaz Hareket’e ulaşmalarına yardım ettiğini söyledi. Bunlarla beraber, Rus İmparatorluğu ve Tranksfkasya Federasyonu’nun dağıtılmasından sonra, işsiz kalan eski çarlık memurlarına bir miktar para verilerek onları da Rusya’ya gönderiyorlardı.³⁰¹

Ak Hareketi ve Gürcistan Cumhuriyeti arasında görüşmeler, Almanların faaliyetlerinden dolayı başarısızlıkla sonuçlandı. Ortak düşmanları Sovyet Rusya olmasına rağmen, taraflar bir anlaşmaya varamadılar. Gürcü askerleri kendi sınırlarının güvenliğinin ve yerli halkın Bolşeviklerden korunması için geçici olarak Soçi bölgesinde kaldılar. Rus İmparatorluğunun ortadan kaldırılmasını tanımayan General Denikin ise, bu bölgelerin ele geçirilmesi için planlar kurmaya devam ediyordu. 1918 yılının sonunda bölgeden Alman askerlerinin çekilmesi ve müttefik İngilizlerin bölgeye gelmesiyle beraber General Denikin, daha aktif faaliyetlere başladı. Aralık ayının başlarında General Denikin, Çarlık tarafını destekleyen bazı Abaza feodalleri ve Abazya’da yerleştirilmiş Rus halkı tarafından, tüm Abaza milleti adına gönderdiği, Abazya’nın Gürcistan’dan ayrılmasını ve Rus İmparatorluğu’na dönmesi için yardım etmesi hakkındaki mektubu sebep olarak kullandı. Gürcü-Ermeni savaşının başlamasından yararlanmaya çalışarak henüz hazır olmayan Gürcü ordularına ansızın saldırdı. Güneyde Ermenilerle savaşan Gürcüler kuzeyden saldırı beklemediklerinden dolayı geri çekildiler. Soçi ve Abazya’nın kuzeyinde kalan Gagra şehirleri ele geçirildikten sonra Gürcü askerleri ve Gönüllü Ordusu Bzipi Nehrinde karşılaştılar. Fakat Bolşeviklere karşı mücadele eden İngilizler, müttefikleri olan Gürcistan ve Ak Hareketi arasında gerginliklerin başlamasını istemiyordu. Bzipi Nehri üzerinde bulunan tek köprüyü kendi

³⁰¹ N.Cavakhişvili, “Bayaz Hareketi Hakkında Araştırmaları”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.8, Tiflis 2000, s.557

askerleriyle kapatarak savaşın başlamasına izin vermediler.³⁰² İngiltere'nin temsilcileri tarafından gösterilen çabalara rağmen taraflar anlaşmaya varamadılar ve aralarındaki anlaşmazlık devam etti. Yaşanan olaylara oldukça sinirlenen General Denikin, Gürcistan'a yapılan buğday ihracatını kestirdi. Gürcü hükümeti ise Kafkasya cephesinin ortadan kaldırılmasından sonra, bölgede kalan silah ve cephanenin Gönüllü Orduya verilmesinden vazgeçti.³⁰³

Bolşevizm'e karşı savaşan bu iki güç arasındaki anlaşmazlık, İngilizlerin amaçlarına karşıydı. Fakat, onların bu iki tarafı barıştırmak için harcadığı çaba boşa çıktı. İngilizler, sadece 1919 Haziran'ında Denikin tarafından Kuzey Kafkasya'nın ele geçirilmesinden sonra Gürcistan-Azerbaycan ortak orduları ve Ak Hareketi arasında savaş başlamasını engelledi. Bununla beraber, Gürcistanı korumak amacıyla ülkenin kuzey sınırını savunmak için Dariali vadisine 400 asker gönderdiler ve Gönüllü Ordusundan kaçan Bolşeviklerin Güney Kafkasya'ya geçmesini engellediler. Ayrıca, Kuzey Kafkasya'dan Transkafkasya'ya açılan geçitleri güvenlik altına almak için de tedbirler aldılar.³⁰⁴

İngilizlerin teşviki ve Gürcistan hükümetinin onayıyla Tiflis, Batum ve Kutaisi şehirlerinde Ak Hareketine yardım merkezleri açıldı. Buna rağmen, Denikin ve komutanları Gürcistan ve diğer Kafkas Cumhuriyetlerini kontrolü altına alma planları kuruyorlardı. Batum'daki Ak Hareketi temsilcisi Maslov, Denikin'e Batum'a bin kişilik birlik göndermesini ve bu stratejik şehrin çok acele ele geçirilmesini tavsiye ediyordu. Fakat, bu plan İngilizler tarafından desteklenmeyince gerçekleşemedi.³⁰⁵

Denikin'i Transkafkasya'da yaşayan eski Rus memurlar ve subaylardan oluşan Rus Milli Kurulu da destekliyordu. Kurul, Gönüllü Ordu için para, silah ve asker topluyordu. Rus Milli Kurulu da Denikin tarafından Gürcistan'ın ve tüm Kafkasya'nın ele geçirilmesini istiyordu. Onlar da Çarlık ordusunun ilk üssü olarak Batumu seçtiler. Kurumun temsilcilerine göre, Batum'dan Kafkasya'nın ele geçirilmesi ya da kontrol altına alınması daha kolay idi. Üstelik Batum'da olan müttefik İngilizlerden daha çabuk ve kolay yardımı alacaklardı. Fakat, Çarlık taraftarlarının bu planları gerçekleşemedi. 1919 Ekim'inden itibaren Kızıl Ordu,

³⁰² *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 6.cilt, s.624

³⁰³ A.g.e., s. 624

³⁰⁴ A.g.e., s.625

³⁰⁵ Nozadze, a.g.e. s.47

Gönüllü Ordusunu birkaç defa yenilgiye uğratarak Kuzey Kafkasya ile tüm güney Rusya'yı rakiplerinin elinden aldı. Denikin ordusunun bir kısmı Bolşeviklerden kaçarken önce Gürcistan'a sığındı. Daha sonra İngiliz gemileriyle Kırım'a gidip orada General Vrangler'in ordusuna katıldı.³⁰⁶

Bu arada, Gürcistan hükümeti ve Ahıska bölgesinde yaşayan Müslümanlar arasında da anlaşmazlık başladı. Bölgeyi tekrar ele geçirme ümidini yitirmemiş Osmanlı ajanları, Ermeni ve Müslümanlar arasındaki tarihi anlaşmazlığı ve bazı Gürcü siyasetçileri tarafından Ahıska'da yaşayan Müslümanlara karşı yapılmış söylentileri kullanarak, Müslümanların çoğunu Gürcistan hükümetine karşı çıkmayı kabul ettirdiler.³⁰⁷ 1917 Şubat ihtilalinden sonra Abastumani kasabasında Müslümanların bölgesel toplantısında aldıkları memorandumda Ahıska, Ahılkelek, Acara, Ardahan, Kağızman ve Kars bölgesinin birleştirilmesiyle oluşturan bölgeye özerklik verilmesini talep ediyorlardı. Ekim ihtilalinden ve savaştan dolayı bu plan gerçekleştirilemedi.³⁰⁸ Fakat Mondros Anlaşmasından sonra bölgeden Osmanlı orduları çıkarken Osmanlı Devleti tarafını destekleyenler Kars'ta bulunan Türk ordusu kumandanı Yakup Şevki Paşa desteğiyle Abastumani memorandumunu kullanarak 17 Ocak 1919 tarihinde Kars, Batum, Ardahan, Kağızman, Oltu, Nahçıvan, Artvin, Borçka, Ahıska, Ahılkelek, Çıldır, Sarıkamış, Horasan, Sürmeli, Iğdır ve Culfa'yı birleştiren bölgede, Güney Batı Kafkasya Cumhuriyetini (Cenubu Garbı Kafkasya Milli Şurası) kurdular. Hükümet başkanı Cihangiroğlu İbrahim oldu. Bölgedeki Müslümanlar arasından otoritesini artırmaya çalışan İngilizler, General Walker aracılığıyla Güney Batı Kafkasya hükümetini tanıyarak kendileri tarafından Kars'a vali olarak atanan Ermeni kökenli kişiyi görevden aldılar.³⁰⁹

Güney Batı Kafkasya hükümeti, Kars'ta Osmanlı ordusundan gönüllü olarak ayrılan 500 asker ve bölge halkının desteğiyle 3 bin kişilik milis teşkilatını kurdu. Bu güç Ahıskalı (Meskhi) eski feodal Cakeli hanedanından olan Osman Server Bey komutasında Ocak ayının sonundan itibaren Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinde bulunan Gürcü ordularına saldırmaya başladı. Gürcistan'ın yürüttüğü hükümet politikasından ve Gürcistan hükümetine karşı ajitasyon yapan Kars Milli

³⁰⁶ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 6.cilt, s.626

³⁰⁷ L.R-dze, "Osmanlı Ajanlar Bizde", Ertoba Gazetesi, 9 Şubat 1919

³⁰⁸ Nozadze, a.g.e. s.48

³⁰⁹ M.F.Kırzioğlu, "Cenubu-Garbı Kafkas Cumhuriyeti (Kars Milli-Şura Hükümeti)", *Türk Kültürü Dergisi*, sayı 72, İstanbul 1968, s.963

Şurası temsilcilerinin tutuklanmasından memnun olmayan halk Gürcü askerlerini desteklemiyordu. Bundan yararlanan Osman Server Bey hücumu geçip 2 Şubat 1919'da Ahıska ve Ahılkelek'i ele geçirdi.³¹⁰ General Ş.Maglakelidze'ye göre Osman Server Bey ve onun gibi Gürcü Müslümanlarının, Gürcistan Cumhuriyetine karşı olmasının sebeplerden biri de Gürcü hükümetinin yürüttüğü politikaydı. Tüm bu anlaşmazlık sırasında hükümet, ne Osman Server Bey ile ne de Güney Batı Kafkasya hükümeti ile müzakerelerin başlamasına çalıştı. Tam tersi Transkafkasya Komiserliği başkanı E.Gegeçkori'nin emriyle Osman Server Bey ve diğer feodallere ait olan topraklara ele koydular. Hükümete kızmış olan Server Bey, Kars'a gidip Gürcistan Cumhuriyetine karşı mücadeleye başladı.³¹¹

Mart ayında Gürcü ordusu ve Güney Batı Kafkasya Cumhuriyeti milis birlikleri arasında geçen mücadele sırasında, Ahıska taraflar arasında sürekli el değiştiriyordu. Sonuçta, Nisan ayının ortalarında General G.Kvinitadze komutasındaki Gürcü ordusu Ahıska ve Ahılkelek bölgelerini geri alarak, Osmanlılar tarafından dağıtılan silahların geri toplanmasına başladılar. Bununla beraber, ilerlemeye devam eden Gürcü ordusu, 12 Nisan'da Kars'ta İngilizler tarafından Güney Batı Kafkasya hükümetinin dağıtılmasından yararlanarak 20 Nisan'da Ardahan'ı da ele geçirdi.³¹²

Yaklaşık iki ay süren savaş sırasında en büyük zararı yerli halk gördü. Türk kaynaklarına göre Gürcü askerler Ahıska için savaşırken Müslümanlara ait olan 11 köyü imha ederek ve 7 camiye yıkmışlardı.³¹³ Aynı zamanda Gürcü kaynakları, Güney Batı Kafkasya hükümeti kontrolü altında olan milisler tarafından bölgede yaşayan Hristiyan vatandaşlarına zulmedip yağlamaladıkları da gösteriyor. Bu kaynaklara göre 30 Ocak 1919'da Osman Server Bey komutasındaki birlikler, bölgenin en büyük Katolik köyleri Ude ve Aralı'yi ele geçirerek tamamen imha ettiler.³¹⁴

Ahıska'da kendi egemenliğinin güçlendirmek için Gürcistan hükümeti, bölgede ziraat dalında reformlar gerçekleştirmeye başladı. Aynı zamanda, bazı bölge aydınları tarafından destek alan Ahıska Genel valisi, hükümette karşı

³¹⁰ Arslan, a.g.m. s.108

³¹¹ Saitidze, a.g.e s.309

³¹² Nozadze, a.g.e. s.52

³¹³ Arslan, a.g.m. s.109

³¹⁴ Saitidze, a.g.e. s.321

çıkanları kendi tarafına çekmeye çalıştı. Bununla beraber halktan silahların toplanması ve güvenli olmayan kişilerin tutuklanmasına başladı.³¹⁵ Hükümet tarafından gerçekleştirilen politikanın ardından Ahıska Köylüler Kurumu hükümette toprak arazilerinin dağıtılmasından dolayı teşekkür ettiler ve Acara, Kobuleti (Çürüksu) Ardahan ve Şavşat bölgelerinde yaşayan Müslüman Gürcülere, Gürcistan ile birleşmeye ve Hristiyan Gürcülerle beraber barış içinde yaşamaya çağırdılar.³¹⁶ Bunlara rağmen bölgede Osmanlıların tarafını tutan kurumlarda halen vardı. Bu kurumlar Gürcü askerlerinin bölgeden çıkması talebiyle birkaç defa Gürcistan hükümetine ve Kafkasya’da olan İngiliz ordusu komutanlığına başvurdular.

Müslümanların yaşadığı bölgede karışıklıklardan Çarlık Rusya taraftarları da yararlanmaya çalıştılar. Ak Hareketi’nin ajanları bölgeye geçip Gürcistan hükümetine karşı ajitasyona başladılar. Her hangi bir ayrılıkçılık hareketi hakkında haber alan ajanlar, bu bilgileri Paris Konferansına gönderiyorlardı. Orada bulunan Rusya eski Dışişleri bakanı Sazonov, bu haberleri kullanarak Rus İmparatorluğunun menfaatlerini savunmak için çalışıyordu. Ak Hareketinin temsilcileri en azından Batum bölgesinin kendilerine bırakılacağından ümitliydi. Acara’da gücünü toparlayan Çarlık yanlıları tüm Kafkasya, Rus İmparatorluğu ve diğer bölgeleri de ele geçirmeyi amaçlıyorlardı.³¹⁷

2. 1919–1920 Yıllarında Gürcistan’ın Batıyla İlişkisi

Gürcistan’ın ve Kafkasya’da yeni kurulan bazı devletlerin bağımsızlığının tanınmasını Avrupalı Büyük devletler kabul etmiyorlardı. İtilaf devletleri Sovyet hükümetinin iktidarda uzun süre kalacağına inanmıyorlardı. Çarlığın tekrar iktidarı ele geçireceğini düşünen bu devletler Rusya ile uygun ticari ve ekonomik ilişkileri kurmayı planlıyorlardı. ABD Devlet Başkanı Wilson tarafından yayınlanan hakların kendi kaderini tayin hakkını savunan 14. maddeye rağmen Washington, 4 Eylül 1920’de yayınladığı bir kararname ile Ermenistan, Finlandiya ve Polonya hariç Çarlık Rusya’sından ayrılan diğer ülkelerin bağımsızlığını tanımaktan vazgeçiyordu. Bununla beraber, Avrupalı büyük güçler gibi ABD de, Osmanlı

³¹⁵ ЦИИГ. Ф. 1946, о. 2, д. 3, л. 6

³¹⁶ *Документы и Материалы По Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Документ № 293, s.493

³¹⁷ Nozadze, a.g.e. s.54

Devletin doğu vilayetlerinden ve Kafkasya bölgesinin büyük bir kısmından oluşturulması planlanan Büyük Ermenistan'ın kurulmasını destekliyordu.³¹⁸ Washington'da, Türkiye, Ermenistan ve Kafkasya bölgesi'nin idaresinin ABD mandasına verilmesi gerektiği düşünülüyordu. Onlara göre aksı taktirde, bölgede ekonomik zorluklar ağırlaşacak ve burada yaşayan milletler ve dinler arasında çarpışmalar devam edecekti.³¹⁹ Fakat Devlet Başkanı tarafından sunulan manda projesi ABD Kongresi tarafından kabul edilmedi.

İngiltere için Kafkasya ve Gürcistan doğal kaynaklar açısından zengin bir sömürge ve Bolşeviklere karşı önemli bir üs olarak görünüyordu. Ayrıca, İngilizler için Gürcistan, Beyaz Hareketine karşı mücadele eden Bolşevikler ve Anadolu'da İtilaf devletlerine karşı mücadeleye başlamakta olan Milli güçler arasında tampon bir ülke olacaktı. Gürcistan hükümeti, Transkafkasya'da akıllı ve düzenli bir politika izlemekteydi. Bundan dolayı İngilizler, bölgede kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için Gürcistan Menşevik hükümetini desteklediler. Fakat, Gürcistan hükümetinin büyük çabalarına rağmen, devlet ekonomisinin kalkınması ve Gürcü ordusunun güçlendirilmesi ve silahlandırılması için, İngilizlerden kredi, erzak (özellikle buğday) ve modern silahlar alamadılar. I. Dünya savaşında büyük zarar gören İngiltere dahil bütün Avrupalı devletler, kendi ekonomilerin güçlendirmeye çalışıyorlardı. I. Dünya Savaşından sonraki yıllarda Avrupalı devletlerden kredi ya da başka bir yardım alınması kolay olmayacaktı. Dolayısıyla, Avrupalı devletlerin Gürcistan'a kredi sağlamalarına yönelik müzakereler başarısızlıkla sonuçlandı.³²⁰

Ayrıca, Londra Bolşeviklere karşı savaşan Beyaz Hareketini ve eski Rusya İmparatorluğu topraklarında bulunan İngiltere ordusu birliklerin finans etmek için büyük miktarlarla para harcıyordu.³²¹

Zaman ilerledikçe İngiliz hükümeti Kafkasya'da büyük miktarda İngiliz askerleri bulunmasının çok masraflı olduğunu görerek bölgenin mandasından vazgeçme ve Transkafkasya mandasını İtalya'ya devretme kararı aldı. Aynı zamanda, İngilizler bölgedeki siyasi, sosyal, dinsel ve milletlerarası anlaşmazlıklarla yüz yüze kaldılar. Dolayısıyla, Paris Konferansında

³¹⁸ M.Ninidze, "ABD ve Gürcistan İlişkileri 1917-1920", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.8, Tiflis 2001, s.353

³¹⁹ *Kartuli Gazeti Gazetesi*, 16 Şubat 1919

³²⁰ N.Cavakhişvili, "Gürcistan-İngiltere Ekonomik-Finans İlişkileri 1918-1921", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.6, Tiflis 1999, s.217

³²¹ A.g.m., s.219

Transkafkasya'nın İngiliz askerleri tarafından boşaltılması ve onun yerine bölgenin mandasının Gürcistan ile sıkı ekonomik ilişkileri olan İtalya'ya verilme karar verdiler.³²²

1919 Haziranında İngilizler Batum Limanından ayrılarak Trankafkasya'yı boşaltırken İtalya'da seçimlerden dolayı hükümet değişikliği oldu. Yeni hükümet Transkafkasya'ya asker göndererek Sovyet Rusya ile karşı karşıya gelmek istemediğini ve karmaşık bir bölgeye asker gönderilmesinden vazgeçtiğini açıkladı.³²³ Fakat İtalya, Gürcistan ve Kafkasya'daki diğer cumhuriyetlerle ekonomik ve ticari ilişkilerini kesmedi.

İtalya hükümeti Transkafkasya mandasından vazgeçtikten sonra İngilizler Kafkasya'dan asker tahliyesini durdurmadılar. Fakat yeni gelişmeler üzerine İngiltere bölgesinden ayrılmama kararı aldı. Ayrıca, Batum'da bir üs kurularak, Baku'den gelen petrolün kontrol edilmesi ve İngilizlerin elinde kalması sağlanacaktı. Bu üs Güney Rusya'da bulunan Gönüllü Ordusuna yardım etmek için de kullanılabilirdi.

Bölgesel problemlerin çözülmesine başlanmasıyla birlikte, Gürcistan hükümeti, yeni kurulmuş devletlerinin dünya tarafından resmen tanınması için büyük çaba gösteriyordu. Bu maksatla Tiflis'e gelen Avrupalı Devletler ve ABD temsilcileriyle müzakereler yapıyorlardı. Londra, Roma, Madrid ve Paris'e kendi heyetlerini gönderiyorlardı. Gürcistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının resmen tanınması için en önemli adım Paris Konferansına Gürcü heyetinin gönderilmesiyle atıldı. Gürcülerle beraber Paris'e Ermenistan ve Azerbaycan heyetleri de geldiler ve diğer devletler tarafından Kafkasya cumhuriyetlerinin özgürlüklerinin tanınması için başlayan faaliyetlerle beraber bu heyetler arasında sınır sorunlarından dolayı müzakereler yapıldı.

Ermeni heyeti Osmanlı Devletinden Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum, Trabzon vilayetlerinden başka Mersin ve İskenderun limanlarıyla birlikte bütün Kilikya'yı talep etti.³²⁴ Ayrıca, Gürcistan'dan Borçalı, Ahıska, Ahılkelek ve Batum'u, Azerbaycan'dan ise Karabağ, Nahçıvan ve Zengezur'u istiyordu.

³²² Sürmeli, a.g.e. s.460

³²³ A.g.e., s.464

³²⁴ Sürmeli, a.g.e. s.406

Azerbaycan heyeti Karabağ, Nahçıvan ve Zengezur bölgelerinin Azerbaycan'a bırakılmasını, Müslümanların yaşadığı Borçalı, Ahıska, Ahılkelek ve Batum bölgelerinin de kendilerine verilmesini talep ettiler.³²⁵

Ermeni ve Azeri heyetlerinden sonra 1919 Mart'ta Paris'e gelen Gürcü heyeti, İngiltere ve ABD tarafından Ermenistan'ın desteklendiğini gördü. Trabzon dahil Doğu Anadolu vilayetlerinin Ermenilere verileceğinin planlandığını anlayan Gürcü diplomatlar, Gürcistan'ın bağımsızlığının tanınmasını ve Batum ile Rize bölgelerinin Tiflis'e bırakılması için görüşmelere başladılar.³²⁶

Paris Konferansında İtilaf Devletleri Yüksek Kurumu Kafkasya cumhuriyetleri arasında sınırların belirlenmesi konusunda Osmanlı Devleti ile barış sağlanması için görüşme kararı aldılar. Bu amaçla İngiltere, Fransa, İtalya ve Japon temsilcilerinden olağan bir komisyon kuruldu.³²⁷

Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasında bir anlaşmaya varılamadığından dolayı çalışmalar 1920 Nisan sonuna kadar sürdü. Gürcü ve Azeri temsilciler arasında yürütülen müzakerelerden sonra Azerbaycan, Gürcistan'dan toprak talebinden vazgeçti.³²⁸ Bunun sebebi kuzeyden gelen tehlikelere karşı bu iki cumhuriyetin birlikte ittifak etmesiydi. Bir yandan, Kuzey Kafkasya'da Denikin ve Gönüllü Ordusu, diğer taraftan Kızıl Ordu Kafkasya cumhuriyetlerinin özgürlüklerini tehdit ediyorlardı.³²⁹ Kuzey Kafkasya'da Beyaz Hareketine karşı son bir hücum için hazırlanan Bolşevikler 2 Ocak 1920'de Azerbaycan Müsavat ve Gürcistan Menşevik hükümetlerine, Denikin'e karşı Sovyet Rusya ile bir askeri ittifak kurmayı teklif etti.³³⁰ Fakat Güney Kafkasya cumhuriyetleri ne Denikin'e, ne de Bolşeviklere güveniyorlardı. Dolayısıyla teklifi kabul etmediler. Bu arada, kuzeyden gelen tehlikeye karşı Gürcistan ve Azerbaycan, İngilizlerin desteğiyle ittifak kurmaya çalıştılar. Fakat, bazı anlaşmazlıklardan dolayı ittifak sağlanamadı.

Bununla beraber, Gürcistan heyeti Gürcistan'ın Milletler Cemiyeti'ne katılması için aktif faaliyetlere başladı. Fakat gelecekte Gürcistan'ın güvenliğine önemli bir katkı sağlayacak olan örgüte katılması için gösterdiği çabalar

³²⁵ Nozadze, a.g.e. s. 13

³²⁶ A.g.e., s. 68

³²⁷ M.Svanidze, "Batum ve Batum Bölgesi İçin Diplomatik Mücadele", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 10. Tiflis 2003, s.158

³²⁸ A.g.m., s.163

³²⁹ Sürmeli, a.g.e. s.458

³³⁰ Aralov, a.g.e. s.31

başarısızlıkla sonuçlandı. 16 Aralık 1920 tarihinde gerçekleştirilen oylamada Gürcistan Milletler Cemiyeti'ne alınmadı. Büyük bir krizde olan Fransa ve İngiltere kendi ekonomilerini kurtarmak için, Sovyet Rusya ile yakınlaşmaya çalışıyorlardı. Bu nedenle Rus İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan devletlerden dolayı, Bolşeviklerle yeni kurduğu ilişkilerinin bozulmasını istemiyorlardı. Ayrıca, Milletler Cemiyeti kurallarına göre örgüte üye olmayan bir devletin tarafından üye devlete saldırması haline, Cemiyetin diğer üyeleri, mağdur olan devlete yardım etmeleri gerekiyordu. Gürcistan, İtilaf Devletlerine karşı olan Sovyet Rusya ve Kemalist Türkiye arasında olduğundan dolayı, tehlike bölgesindeydi. Dolayısıyla, Büyük Devletler Gürcistan'ı Milletler Cemiyeti'ne katarak kendi askerlerini risk altına atmak istemiyorlardı. Fakat Gürcistan, Milletler Cemiyeti ve bu örgüt üyeleri tarafından resmen tanındı, Gürcistan temsilcilerine örgütünün bazı komitelerinin çalışmalarına katılma hakkı verildi.³³¹

3. I. Dünya Savaşından Sonra Sovyet Rusya ve Türkiye Arasında Yakınlaşmanın Başlaması

Gürcistan hükümetinin kendini tanıtmak için Avrupa'da yaptığı faaliyetlerin yanısıra, Rusya ve Anadolu'da İtilaf devletlerine ve onların müttefiklerine karşı savaş devam ediyordu. Mütarekenin hemen ardından İtilaf devletlerinin İstanbul'a gelerek mütareke koşullarını kendi lehlerinde yerine getirilmesini denetlemeleri ve mütarekenin 7. maddesine dayanarak Anadolu'yu resmen işgale başlamaları Anadolu'nun birçok yerinde yöresel hareketlenmelere yol açtı. Belirli bir merkezi otoriteden yoksun olan bu kuruluşlar seslerini propaganda ve yayın yoluyla Avrupalı hükümet ve parlamentolarına duyurmayı amaç edinmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçişiyle başlayan Milli Kurtuluş Savaşı ruhu, aslında Türklük duygusuyla oluşan bu yöresel dağınık tabanı biraraya getirmeyi başaracak ve tam anlamıyla kuvvetlendirecekti.

19 Mayıs 1919 tarihinde Anadolu'ya geçmeyi başararak Milli Teşkilatlanmanın ilk adımını atan Mustafa Kemal Paşa, bu teşkilatlanmanın ilk

³³¹ M.Svanidze, "Milletler Cemiyeti ve Gürcistan (Gürcistan'ın Milletler Cemiyetine Alınmamasının Nedenleri)", *Gürcü Diploması Dergisi*, cilt 12. Tiflis 2005, s.109-110

tarihi dokümanını da Amasya’da hazırladı. 21/22 Haziran 1919’de yayınladığı Amasya Genelgesi, Türk Milletini milli bağımsızlık ve egemenlik savaşına çağıran, ona milli mücadele fikrini aşılayan bir ihtilal beyannamesiydi.

Amasya’da milli mücadele yolunda kararlar alınırken, Doğu Anadolu’da bir Ermenistan Devleti kurulması düşüncesi ve tehlikesine karşı Erzurum’da kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 17 Haziran 1919’da ilk kongresini toplamış ve Doğu Anadolu’nun parçalanmaması esasına dayanan kararlar almıştı.

1918 Kasım’ından sonra Güney Rusya’ya girmiş olan Fransız ve İngiliz askerleri tüm Rusya topraklarında Bolşeviklere karşı mücadele eden güçlere yardım etmeye çalışıyorlardı. Bolşevikler farklı cephelerde başarıya ulaşmaya başladılar ve düşmanlarını yenilgiye uğratarak arka arkaya başarılar kazandılar. Fakat, İngiltere’nin başını çektiği İtilaf devletleri Sovyet hükümetine karşı yeni ülkeleri ve güçleri ayaklandırıyordu.

Müttefikler, Türkiye’ye ile karşı programlarını gerçekleştirmek için Transkafkasya cumhuriyetlerini siyasi ve askeri yönden güçlendirmeyi gerekli bulmaktaydılar. Onlara göre, Türkiye ve Sovyet Rusya arasına ancak Transkafkasya cumhuriyetleri bir set oluşturabilirdi. Batum ise doğudan Anadolu’ya baskı için bir dayanak mıntıkası rolünü oynayabilirdi.³³²

Sovyet Rusya’nın Türkiye ile ilgisi 1917 sonunda Türkiye’nin parçalanmasını öngören gizli antlaşmaları açıklamak suretiyle, Çarlık Rusyası’nın politikasını gütmediklerini göstermek şeklinde ortaya çıkmıştı.

1 Mayıs 1919’da da Komünist Enternasyonal Yürütme Organı Dünya İşçilerine yayınladığı bir demeçte, Türkiye’nin işçi, köylü ve askerlerine ayrı bir paragrafında, Mondros Mütarekesi ile Türkiye’yi parçalayan İtilaf devletlerine karşı Anadolu’daki milli kıpırdanışları kastederek başladıkları ihtilalin sonunu getirmelerini, kendi Kızıl Ordusu’yla işçi, asker ve köylü sovyetini kurmalarını istemişti.³³³

Sovyet Rusya’nın yukarıda bahsedilen ilgisinden başka, resmi olmayan ilk ilişkiler 1919 Mayıs’ında Türk milliyetçileriyle temas etmesi için Anadolu’ya gönderilen Albay S.M.Budyoni aracılığıyla kurulmuştu. Bu dönemde Anadolu’da Bolşevikler hakkında pek az bilgi bulunuyordu. Ankara hükümeti Bolşeviklerin

³³² Sürmeli, a.g.e. s.504

³³³ A.g.e., s.506

bütün ulusların bağımsızlığını istediklerine ve bunu gerçekleştirmeye çalıştıklarına inanmaktaydı.³³⁴ Dolayısıyla, Milli güçler için Rusya'dan böyle bir temsilcinin gelmesi çok önemliydi.

Budyoni'nin Mustafa Kemal Paşa ile Havza'da 1919 Haziran başlarından yaptığı bir görüşmede, emperyalistlere karşı girdiği savaşta Sovyetler adına para ve silah yardımı önerdiği, bunun karşılığında Anadolu'da nasıl bir rejim kuracağını öğrenmek istediği bunda da Türk liderlerine Bolşevik sistemini kabul ettirmek arzusu olduğu anlaşılmıştı. Amasya toplantısı arefesinde Bolşevikliği araştırarak Türk İslam inanç ve geleneklerine aykırı olup olmadığının anlaşılması, düşmana direnebilmek için Ruslardan silah ve malzeme yardımı sağlaması ve bu amaçla iki ülke arasında ortak bir sınır olması gereğine dair bir genel kanaate varıldı.³³⁵

Sivas Kongresi'nden sonra seçilen Mustafa Kemal başkanlığındaki Temsil Heyeti, ülkenin ve milletin geleceğinde Anadolu'da tek söz sahibi mercii olarak çalışmalarına başlamıştı.

12 Ocak 1920'de açılan Mebusan Meclis, Mustafa Kemal Paşa tarafından Sivas'ta hazırlanmış Misak-ı Milli metnini çok az değişikliklerle 28 Ocak'ta yaptığı gizli bir toplantıda kabul etti ve bu kararı 17 Şubat 1920'de açıkladı. Ancak, bu şekilde belirlenen milli irade İtilaf devletlerini korkuttu ve Türkiye'ye istedikleri barış şartlarını kabul ettirmek için İngiliz ve Fransız filoları 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiler. Bu olaydan sonra hiçbir iş yapması mümkün olmayan meclis, 11 Nisan'da padişah tarafından dağıtıldı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgaliyle ortaya çıkan bu yeni durum karşısında, Heyet-i Temsiliye'nin üyelerini geçici bir hükümet olarak kullanmak ve Ankara'da onları toplamak için milli faaliyetler başladı. 19 Mart'ta valilere ve komutanlara, mebusların en kısa zamanda Ankara'ya gönderilmelerini bildirdi.³³⁶

Nihayet, Türk halkının milli iradesini ortaya koyan meclis 23 Nisan 1920'de açıldı. Olağanüstü yetkilere sahip Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kapsayacak meclis hükümeti şeklini benimsiyor ve meclis başkanlığına da milli iradenin temelini böyle bir çatı altında yükselten

³³⁴ H.Bayur, "I. Genel Savaşın Sonra Yapılan Barış Antlaşmalarımız" II, *Belleten Dergisi*, c.XXX, sayı 117-120, Ankara 1966, s.130

³³⁵ Sürmeli, a.g.e. s.507

³³⁶ A.g.e., s.531-532

Mustafa Kemal Paşa getiriliyordu. 2 Mayıs 1920’de ise T.B.M.M’nin ilk hükümeti kuruluyordu.

4. Sovyet Rusya’nın Kafkasya’daki Çıkarları

17 Mart 1920’de Lenin, Vladikavkaz’da olan Kafkasya Kızıl Ordusu kumandanı S.Orconikidze’ye gönderdiği bir mektupta Sovyet hükümeti için Baku’nün alınmasının önemini belirterek bu amaca ulaşılması için elinden gelenin yapılmasını emrediyordu. Mektupta, Gürcistan hakkında diplomatik yolla hareket etme gereğini ve buradaki politikalarını da dikkatli, yönlendirmeleri lüzumunu vurgulamaktaydı.³³⁷

Bolşevikler 28 Nisan 1920’de zırhlı trenleriyle gece hücumu yaparak Baku’yu ve ardından tüm Azerbaycan’ı işgal ettiler. Gürcistan üzerinden Avrupa’ya kaçan Müsavat hükümetinin yerine, Moskova’ya bağlı Sovyet hükümeti ve Sovyet Azerbaycan Cumhuriyeti kuruldu.

S.Orconikidze, Müsavatlıların taraftarların yenilmesinden sonra ilerlemeye devam ederek 2 Mayıs’ta Müsavatçıları takip etme bahanesiyle Gürcistan sınırını geçti. Sınır anlaşmazlığından dolayı başlayan Gürcistan-Sovyet Azerbaycan savaşında Gürcülere saldıran Azerbaycanlı Bolşeviklerden oluşturan gönüllü birliklerle 11. Kızıl Ordu birlikte hareket ediyorlardı. S.Orconikidze, bu gücü ile Tiflis ve tüm Gürcistan 2 hafta içinde eline geçirmeyi planlıyordu.

Baku’nün Bolşevikler tarafından işgal edilmesinden sonra Gürcüler, Gürcistan-Azerbaycan sınırını savunan birliklerini güçlendirdiler. Azerbaycan’dan Gürcistan’a gelen demiryolu köprüsünü yıktılar. Böylece, Bolşeviklerin zırhlı trenlerle Tiflis’e girme imkanını kestiler. General Kvinitadze komutasında olan Gürcü ordusu saldırganları durdurarak ülkenin iç bölgelerine girme izni vermediler. Tiflis’te Gürcü Bolşevikler tarafından düzenlenen isyan da başarısızlıkla sonuçlandı. Aktif olan Bolşevikler ise tutuklandılar.³³⁸

³³⁷ L.Toidze, “7 Mayıs 1920 Rusya-Gürcistan Anlaşması, Rusya’nın Anlaşmayı İhlali ve Gürcistan’ın İşgali”, *Gürcü Diploması Dergisi*, cilt 1. Tiflis 1994, s.154

³³⁸ Sürmeli a.g.e. s.511

Bunun üzerine, Sovyet hükümeti Gürcistan'ı Sovyetleştirme politikasını değiştirdi. S.Orconikidze'ye hücumun durdurulmasını emretti. Bunun nedeni, Gürcistan ve Sovyet Rusya arasında yapılan müzakereler idi.

Gürcistan hükümeti, Bolşevikler tarafından Baku'nün ele geçirilmesinden önce 26 Nisan'da iki devlet arasında ilişkilerin düzeltilmesi ve birbirlerini resmen tanımak için Moskova'ya temsilcilerini gönderdi. Gürcistan'da bulunan İngiliz temsilcileri ve gazetecilerden gizlice Rusya'ya giden Gürcü heyeti, Bolşevikler arasında ünlü olan Menşevik G.Urotadze ile D.Sağıraşvili ve Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesini gerekli görmeyen Gürcü Bolşevik A.Kobakhidze (Mirski)'den oluşuyordu.³³⁹

Gürcistan ile barış anlaşmasına varılmasına Sovyet hükümeti de sıcak bakıyordu. Moskova, Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden vazgeçmiyordu, fakat bu amacının varması için bir taraftan Polonya, diğer taraftan General Vrangeli ile mücadele eden Bolşevikler, Kafkasya'da yeni bir cephe açmak istemiyorlardı. 1920 Mayıs'ta Moskova, Sovyet Rusya'nın dış ve iç tehlikelerden korunmasını düşünüyordu. Bölgede tek başına kalan Menşevik Gürcistan hükümeti ise Bolşevikler için artık tehlike arz etmiyordu. Aynı zamanda, Kafkasya'da büyük önem taşıyan ve çok değerli olan Baku petrolü, artık Bolşeviklerin elinde bulunuyordu.³⁴⁰

Rusya Komünist Partisinin bazı üyelerinin ve özellikle Gürcü Bolşeviklerin karşı çıkmalarına rağmen, Lenin ve Stalin Gürcistan ile bir barış anlaşmasını imzalamasını kabul ettirdiler. Sonuçta, 7 Mayıs 1920 tarihinde Gürcistan-Sovyet Rusya Barış ve Dostluk Anlaşması imzalandı.³⁴¹

Bu anlaşmasına göre:

1. Sovyet Rusya, Gürcistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyordu;
2. Gürcistan Cumhuriyeti, Rusya ve Azerbaycan Sovyet hükümetlerini tanıyordu;
3. Sovyet Rusya, Gürcistan Cumhuriyeti'nin iç işlerine karışmaktan vazgeçiyordu;

³³⁹ N.Jordania, *Geçmişim*, Tiflis 1990, s.115

³⁴⁰ Toidze. a.g.m. s.186–187

³⁴¹ A.g.m., s.190

4. Hem Gürcistan, hem Sovyet Rusya diğer tarafa karşı kendi kuruluşlarının ve silahlı kuvvetlerinin faaliyetlerine engellemeliydi;
5. Tiflis, Rusya'dan Türkiye'ye giden askeri yardımının Gürcistan demiryollarından geçmesine engellemeyecekti;
6. Sovyet Rusya, İngiliz askerleri ve Beyaz Hareketi birliklerinin kontrolü altında olan Acara bölgesi ile Abazya bölgesinin kuzey kısmı dahil, Gürcistan Cumhuriyeti toprakları olarak tanınıyordu. Bununla birlikte, Sovyet Rusya gelecekte Gürcistan'a katılabilecek olan toprakları tanıyacağını bildirdi.³⁴²

Anlaşmada bir de gizli madde vardı: Gürcistan'da Komünist kurumlarına legal faaliyet yapma, açık propaganda, toplanma ve basın yayın faaliyetlerinde bulunma hakkı veriliyordu. Anlaşma, Gürcistan temsilcisi G.Urotadze ve Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Yardımcısı L.Karahan tarafından imzalandı.³⁴³

Bununla beraber taraflar diplomatik ilişki kurma kararı da verdiler. Sovyet Rusya'nın Tiflis elçisi olarak Şeynman atandı, Gürcistan ise Moskova diplomatik temsilciliğine olarak G.Makharadze'yi atadı. Sovyet hükümetinin taleplerinden dolayı Gürcü temsilcisine Büyükelçi statüsü verilmedi. Ayrıca, Rusya'nın birkaç şehrinde Gürcistan konsoloslukları, Batum ve Suhum'da ise Sovyet Rusya konsoloslukları açıldı.

Sovyet Rusya ile yaptığı anlaşmaya rağmen Gürcistan-Azerbaycan sınırında çarpışmalar hala devam ediyordu. Savaş Bakanı G.Lortkipanidze ve General Kvinitadze Komutasında olan Gürcü ordusu Bolşevik birlikleri yenerek geri püskürttü. Bu arada, çarpışmaların kesilmesi için Moskova'dan Azerbaycanlı Bolşeviklere baskı yapıldı. Bunun üzerine 19 Mayıs 1920'de Akstafa İstasyonunda Gürcü ordusu ve Bolşevikler arasında bir anlaşma akdedilmesiyle Gürcistan-Azerbaycan sınırı yüzünden başlayan savaş sona erdi.³⁴⁴

7 Mayıs Anlaşması hem Gürcistan, hem de Rusya için büyük önem taşımaktaydı. Bu anlaşmayla Gürcü Menşevik hükümeti, Bolşevik tehlikesinden

³⁴² A.g.m., s.191

³⁴³ A.g.m., s.192

³⁴⁴ Sürmeli, a.g.e. s.518

uzaklaştı. Moskova tarafından Gürcistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının tanınmasından sonra, Menşevik hükümeti, Rusya ile anlaşmazlığını istemeyen diğer devletler tarafından da tanındı.

Batıda Polonya ve General Vrangeli orduları ile savaşan Sovyet Rusya, Gürcülerle yaptığı anlaşmayla güneyde yeni bir cephe açmaktan kurtuldu. Sovyetleştirilmiş olan Azerbaycan'da pozisyonlarının güçlendirilmesi için hazırlıklara başladı. Aynı zamanda, Rusya'nın güney bölgelerinin güvenliği ve Kafkasya bölgesinde Bolşeviklerin egemenliği için tehlikeli olan İngilizlerin Batum üssünün kaldırılmasında ve İngiliz askerlerin Kafkasya'dan çıkartılmasında Gürcistan hükümeti de yardımcı olacaktı. Bu madde ile Batum'un Türklerin eline geçmesine engel olacaktı. Bu sebeple, Moskova'dan T.B.M.M.'ye 19 Aralık 1920 tarihinde gönderilen notada, 7 Mayıs 1920 tarihli Sovyet Rusya-Gürcistan Anlaşma metni de bulunuyordu.³⁴⁵

Fakat, Bolşevikler Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetlerin, Sovyetleştirerek tüm Kafkasya'nın ele geçirilmesini hala planlıyorlardı. Moskova'da müzakerelerde bulunana Türkiye Büyükelçisi A.F.Cebesoy'e göre Lenin, Bolşeviklere karşı olan Gürcü Menşevikler ve Ermeni Taşnakların zamanı gelince, Sovyetler tarafından ezileceğini söyledi.³⁴⁶

Gürcistan ve Sovyet Rusya arasında müzakerelerin yapıldığı hakkında bir haber yayınlanmadığından dolayı hem Kafkasya'da, hem de Avrupa'da Gürcistan Menşevik hükümeti ve Bolşevikler arasında anlaşmanın akdedilmesini kimse beklemiyordu. Bu olaydan sonra dünyada birçok devlet Gürcistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını resmen tanıdı. Böylece, 1920 yılının Ocak ayından sonra Gürcistanın bağımsızlığını Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Almanya, Japonya, Belçika, Polonya gibi devletler tarafından tanınmış oluyordu. Ayrıca, Gürcistan Cumhuriyeti, Beyaz Hareketi başkanı General Denikin tarafından da tanındı.³⁴⁷

7 Mayıs Anlaşması İngilizler için de beklenmeyen bir gelişme oldu. Bu hareketle Batum'un boşaltılması meselesi gündeme getirildi. 1920 yılı boyunca İngiltere'de, Büyük Britanya İmparatorluğu toprakları dışında ve özellikle eski Rus İmparatorluğu bölgelerinde İngiliz askerlerinin bulunmasına karşı gösteriler

³⁴⁵ M.Svanidze, "Batum ve Batum Bölgesi İçin Diplomatik Mücadele", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 10. Tiflis 2003, s.169

³⁴⁶ A.F.Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, İstanbul 1955, s.145

³⁴⁷ Ninidze, a.g.m. s.357

düzenleniyordu. Bu faaliyetlerde İngiltere İşçi Partisinde nüfuzları olan Sovyet Rus ajanları ve yerli Bolşeviklerin önemli rolleri bulunuyordu. Bu gösterilerin baskısıyla Londra, Batum bölgesi dahil tüm işgal ettiği toprakları boşaltmaya başladı.³⁴⁸ Aynı zamanda, Baku'nün Bolşeviklerin eline düşmesinden sonra, İngilizlerin Batum'da bulunmasının önemini azalmıştı.

İngilizler Batum'un Ermenistan'a ya da Vrangeli ordusuna bırakılmasını istediler. Fakat Gönüllü Ordusunun yenilmesinden sonra Kafkasya'da hala Sovyetleştirilmemiş olan Gürcü Menşevik ve Ermeni Taşnak hükümetleri arasında yeni çarpışmalar istemediğinden ve Sovyet Rusya tarafından Acara bölgesinin Gürcistan'ın bir toprağı olarak tanınmasından sonra, Batum'un Gürcistan hükümetine bırakılma kararı verildi.³⁴⁹

İngilizler tarafından Batum'un boşaltılması meselesinin gündeme gelmesinden sonra farklı cemiyetler ve kurumlar bölgeyi kendi kontrolü altına almak için harekete geçtiler. Bölgenin geleceğı için Türkiye'ye taraftar "Saday-ı Millet" ve Gürcistan'a taraftarı "Müslman Gürcistan" adlı örgütler şiddetli bir mücadele içindeydiler.³⁵⁰ Bununla beraber bölgede Beyaz Hareketi taraftarları ve Bolşevik kurumları da aktifleştirdiler. Acara'nın İngilizler tarafından boşaltılmasından sonra bölgenin Gürcistan'a verilmemesi için Saday-ı Millet ve Rus Cemiyeti birleşip bağımsız Acara hükümeti kurdular ve bölgenin Gürcistan'a katılmasına engel olma kararı verdiler. İngilizler bu cemiyetler tarafından alınana karara ilk anda karşı çıkmadılar ve yerli gazetelerde bu kararın yayınlanmasına izin verdiler.³⁵¹ Fakat, Kafkasya'da değişen siyasi durumundan dolayı 20 Haziran 1920'de İngiliz askerlerinin Batum'dan tahliyesine başlanması ile beraber, Batum'un İngiliz Valisi Cooke-Collis ve Tiflis'teki İngiliz temsilcisi Harry Luke ile Gürcistan hükümeti arasında Acara'nın Gürcülere bırakılması üzerine görüşmeler başladı. Görüşmelerin ardından Gürcistan diplomatik temsilcisi Ğambaşidze Gürcistan-İngiltere genel anlaşması metninin hazırlanması için Londra'ya gönderildi.³⁵² Gürcistan hükümeti de Batum'u boşaltması için İngilizleri acele ettiriyordu. İngilizlerin Batum'da bulunması Sovyet Rusya ile imzalanan 7 Mayıs

³⁴⁸ Jordania, a.g.e. s.116

³⁴⁹ A.g.e., s.118

³⁵⁰ N.Zosidze, "1919-1920 Yıllarında Batum Bölgesinin Siyasi Durumu", *Literaturuli Sakartvelo Gazetesi*, 26 Mayıs 1994

³⁵¹ *Ertoba Gazetesi*, 6 Temmuz 1920

³⁵² Svanidze, a.g.m. s.171

Anlaşmasına aykırı idi. Bu durum Moskova'nın anlaşmayı bozma sebebi olabilirdi. Ayrıca, Bolşeviklerden kaçan Beyaz Hareketi askerleri, Kuzey Kafkasya'da, Müsavat hükümetinin bazı üyeleri ise hala Batum'da bulunuyorlardı. Bu durumdan dolayı Sovyet hükümeti memnuniyetsizliğini gösteriyordu. Sovyet Rusya dışışleri komiseri Çiçerin'e göre Gürcistan'daki Bolşeviklere aykırı olan gruplar Sovyet Rusya'ya karşı planlar kuruyorlar, Menşevik hükümeti ise İngiltere'ye Batum'u verip oraya İngiliz askerlerinin yerleştirilmesi için Londra'ya temsilciler gönderiyordu. Menşevikler, buna cevap olarak Rusya hükümetinin yakıt ve erzak gönderilmesi yolundaki geciktirmesiyle antlaşmayı bozmakla suçladılar. Bolşevikler, Gürcistan'a gönderilen malların Sovyet Rusya'nın düşmanlarının eline düşmesini istemediklerinden, antlaşma şartlarını gerçekleştirmek için karar veremediler.³⁵³

28 Haziran 1920 tarihinde imzalanan anlaşmaya göre İngilizler Batum ve Batum bölgesini boşalttıktan sonra Gürcistan Cumhuriyetine bırakıyorlardı. Gürcistan hükümeti, Ermenistan ve Azerbaycan tarafından Batum Limanı ve demiryollarının kullanmasına engel olmayacaktı; Aynı zamanda, Gürcistan hükümeti, Batum'dan Ermenistan sınırlarına kadar uzanacak olan demiryolu hattının inşaatını da kabul ediyordu. 5 Temmuz'da Gürcü askeri birlikleri Batum'a girdiler. 14 Temmuz'da ise son İngiliz savaş gemisi Batum Limanından ayrıldı.³⁵⁴ Böylece, 15 Temmuz'dan itibaren Gürcistan'da hiçbir yabancı asker bulunmuyordu.

Batum bölgesinin Gürcistan'a katılmasından sonra Tiflis, Artvin, Şavşat ve Ardanoç bölgeleri de kontrol altına alındı ve daha önce eline geçirdiği Ardahan'da ise pozisyonların güçlendirilmesi için faaliyetlere başladılar.

Gürcistan hükümeti tarafından Acara bölgesi ve Batum'un kontrolü altına alınmasından hemen sonra, Türkiye tarafını tutan Sadayî Millet Cemiyeti durumu protesto etti. Bu konudaki gelişmeler Ankara'ya bildirdi.

25 Temmuz 1920 tarihinde Ankara hükümeti Dışışleri Bakanı Ahmet Muhtar imzasıyla Gürcistan Dışışleri Bakanlığı ve Parlamenteoya bir mektup gönderildi. Mektupta Gürcü ordusu tarafından Batum'un alınması protesto ediliyordu. Mektuba göre Gürcistan, Batum, Kars ve Ardahan bölgelerini

³⁵³ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 6.cilt, s.653–654

³⁵⁴ a.g.e., s.172

Türkiye'ye veren Brest-Litovsk ve Trabzon Anlaşmaları bozuldu.³⁵⁵ Fakat Gürcistan hükümeti bu notayı kabul etmedi. Çünkü Brest-Litovsk Anlaşmasının 4. maddesine göre Evliye-i Selase'den Rus askerleri çıkmalıydılar, fakat bu bölgenin Osmanlı Devletine katılması söz konusu değildi. Aynı zamanda, Osmanlılar tarafından bu bölgede düzenlenen referandumun hatalarla yapıldığı Gürcü siyasetçiler tarafından ileri sürülmektedir. Hatta, Türkiye'nin önemli müttefiki Almanya dahil bu referandumu tanımadı. Ayrıca, bu anlaşmayı imzalayan Sovyet Rusya, I. Dünya Savaşında Dörtlü İttifak devletlerinin yenilmesinden sonra Brest-Litovsk Anlaşmasını ortadan kaldırdı.³⁵⁶

5. Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kafkasya ve Gürcistan

T.B.M.M.'nin 23 Nisan 1920'de açılışından tam 3 gün sonra, Moskova hükümetine bir mektup yazıldı. T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal imzasıyla Moskova'ya gönderilen bu mektupta, askeri ve siyasi bir ittifak yapılarak Batı emperyalizmine karşı birlikte mücadele edilmesi, Bolşeviklerin Gürcistan'a askeri bir hareket yapıp İngilizleri buradan çıkarmaya çalışmaları halinde, Türkiye hükümetinin emperyalist devletlere yardım eden Ermenistan hükümetine bir askeri hareket yapmayı kabul edeceği ve emperyalizm aleyhine girişilecek ortak mücadele için başlangıç olarak 5 milyon altın, asker, silah cephane ve malzemenin gönderilmesi işlenmekteydi. Bu mektupla T.B.M.M. ilk siyasi girişimini yapmış oluyordu.³⁵⁷

26 Nisan'da Moskova hükümetine gönderilen mektubun cevabı beklenilmeden, mektuptaki hususları görüşmek üzere Moskova'ya bir heyet göndermeye karar verildi. Heyet, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında oluşturularak 11 Mayıs'ta yola çıkarıldı.

Aynı gün mecliste Lenin'in dikkate değer bir mesajı dinlendi. Mesajda özellikle, Ermenilere tanınmış olan mukadderatlarını tayin haklarından bahsediliyordu. 1920 Mayıs ortalarında Sovyet Dışişleri Komiserliği ile temasa

³⁵⁵ Sürmeli, a.g.e. s.556

³⁵⁶ M.Svanidze, "Gürcistan-Türkiye İlişkileri Tarihinden – 25 Temmuz 1920 Tarihinde Ankara Hükümeti Tarafından Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümetine Gönderilen Nota", *Gürcü Diploması Dergisi*, cilt 11. Tiflis 2004, s.630

³⁵⁷ Sürmeli, a.g.e., s.532

geçtiğinde Bolşevikler Türk temsilcisine yapacakları maddi yardım karşılığında Bitlis, Van ve Muş vilayetlerinden bazı yerlerin Ermenistan'a verilmesi şartını koşmuşlardı. Sovyet Rusya'yı Ermenistan üzerinde bu kadar önemle durmaya iten nedenlere gelince, bunun sebebi o sıralarda bir Ermeni heyetinin Sovyetlerle anlaşmak üzere Moskova'ya gelişiydi. Azerbaycan'ın Bolşevikleştirilmesinden sonra Sovyet Rusya burayı da aynı şekilde kontrolü altına alabilmek için Ermenilere şirin görünmeyi, bilhassa Bolşevik Ermenileri hoş tutmayı planladığından Türkiye dahilindeki isteklerini olumlu karşılıyorlardı. İşte bu aşamada Moskova, Mayıs'ın 20'sine doğru, Ankara'nın 26 Nisan'da gönderdiği mektubu aldığı anda, endişeye kapılıyor ve cevabı 3 Haziran'a kadar geciktiriyordu.³⁵⁸

T.B.M.M.'nin 26 Nisan'da Moskova'ya gönderdiği mektubunun cevabı 3 Haziran'da yazılmış olup 15 Haziran'da Ankara'ya ulaştı.

Mektupta, Kürdistan, Lazistan, Batum ve Doğu Trakya'da "Referandum" yapılmasına, Ermenistan ve İran'la Türkiye arasında çizilecek yeni sınırlara dair teklifler vardı.³⁵⁹ Diğer yandan, bu tarihlerde Anadolu'da yer yer ayaklanmalar mevcut olup Yunanlıların da taarruza geçeceklerinden şüpheleniliyordu. Ayrıca İngilizler Kafkasya'dan kuvvetlerini çekme kararı almalarına rağmen, henüz bu kararı uygulamamışlardı. Bu sebepler yüzünden Ermeni hareketi geri bırakıldı.³⁶⁰

Bu sırada 1920 başlarında Rusya'dan yardım sağlamaya memur edilen Halil (Kut) Paşa, Türk Milli Kuvvetlerinin mümessili sıfatıyla 16 Mayıs'ta Moskova'ya gelmiş ve burada Çiçerin'in yardımcısı Karahan ve Harbiye Komiseri Kamanev ile görüşmüştü. Görüşmede Anadolu'ya ilk elde 1 Milyon altın lira, 6 bin tüfek ve 100 milyon mermi gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bu anda 1920 Temmuz ayında ilk Sovyet askeri yardımı Türkiye'ye ulaştı: Kafkas cephesi İhtilal Konseyi üyesi S.Orconikidze Türklere 6 bin tüfek, 5 milyon tüfek mermisi ve 17 600 top mermisi teslim etti.³⁶¹ Bunun arkasından Eylül ve Aralık aylarında da para ve askeri yardımı yapılmasına devam edildi.

Bu gelişmeler olurken Bolşeviklerin Azerbaycan'dan sonra Ermenistan'ı da Bolşevikleştirmek için çıkarttıkları ayaklanma, Ermenistan'ı sarsmış ve

³⁵⁸ Toidze, a.g.m., s.193

³⁵⁹ A.g.e., s.541

³⁶⁰ A.g.e., s.561-562

³⁶¹ A.K.Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul 1970, s.258

korkutmuştu. Bu yüzden Ermeniler Bolşeviklerle anlaşmak üzere Moskova'ya bir heyet göndermeye karar vermiş ve bu heyet Mayıs sonlarına doğru Moskova'ya gelmişti. Ancak, bu sırada Ankara'nın 26 Nisan 1920 tarihli mektubu da Moskova'ya ulaşmış bulunuyordu.³⁶²

Moskova'nın Ermenilerle anlaşmak ve buradaki Ermeni heyetine altı vilayetten oluşan Büyük Ermenistan hayalinden vazgeçmesi ve İtilaf devletleri ile ilişkilerini kesmesi karşılığında Van, Bitlis, Muş vilayetlerinin bir kısmını verme vaadinde bulunduğu bir sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın Ermenilere saldırma önerisinde bulunması Çiçerin'i endişelendirmişti. Moskova Ermenilerle barış görüşmelerine oturana kadar Ankara'dan gelen mektubun cevabını geciktirmiş, ancak Ankara 11 Mayıs'ta mecliste Lenin'in Ermenilerin haklarından bahseden söylemini dinlediği gibi Halil Paşa aracılığıyla da Moskova'nın gerçek niyetinin ne olduğunu öğrenmişti.³⁶³

Ankara'dan 11 Mayıs'ta yola çıkan Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk heyeti ise uzun bir yolculuktan sonra 19 Temmuz 1920'de Moskova'ya geldi.

Türk heyeti Moskova'ya geldikten sonra Sovyet hükümetiyle imzalanacak dostluk anlaşması projesi üzerinde görüşmelere başladı. Görüşmelerin merkezinde Ermeni meselesi yer almaktaydı. Ancak, Moskova görüşmelere resmen başlamadan önce Ermeni-Bolşevik Rus Anlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalandı. Bu anlaşmayla, Moskova hükümeti Ermenilere Nahçıvan'ı ve Culfa'dan Şahtahta'ya kadar uzanan demiryolu hattının kontrolünü bırakıyordu.³⁶⁴

Türk heyeti Moskova'da Bolşeviklerle dostluk anlaşması çerçevesinde görüşmelerde bulunurken Bolşeviklerin Bitlis, Van, Muş vilayetlerinin bir kısmının Ermenilere verilmesinde ısrarlı olduğu görülmüştü. Bu bilgilerin Ankara'ya ulaşması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Doğu hareketinin geleceği açısından doğudaki gelişmeler hakkında Şark cephesi kumandanlığı'ndan bilgi istemişti. Şark cephesi kumandanlığı da 11 Ağustos'ta gönderdiği cevapta şu hususlara yer vermişti: "Bolşevik Harekatı başarıya ulaşıyor, emperyalistlere karşı bizimle irtibat kurmaya çalışıyor. Azerbaycan'da bırakılan Kızıl Ordu (11. ordu) ile fırsatta

³⁶² Sürmeli, a.g.e. s.559

³⁶³ A.g.e. s.559-560

³⁶⁴ A.g.e., s.561

Ermenistan'ı ve Gürcistan'ı Sovyetleştirecektir. Ermeniler ve Gürcüler be tehlike karşısında Rusya ile anlaşma yapmasına rağmen hala korku içindedirler.”³⁶⁵

13 Ağustos'ta Türk heyetiyle yapılan görüşmelerin ilk oturumunda Dışişleri Komiseri Çiçerin, Türk-Rus anlaşması için Ermeni meselesinin hala önemli bir sorun olduğunu gösterdi. Bu arada, Sovyet Rusya ile dostluk anlaşmasını imzalayan Taşnak heyeti, Türk-Rus anlaşmasını bekleyerek Moskova'da kalmıştı.

Sovyet Rusya ile varılan ilk anlaşma metni 24 Ağustos'ta Moskova'da sadece parafe ediliyor ve Bolşeviklerin yukarıdaki tutumlarından dolayı Ermeni meselesi ve Brest-Litovsk Antlaşması'yla Rusların Türkiye'ye vermeyi kabul ettikleri Evliye-i Selase konusunda bir çözüm getirilmiyordu.³⁶⁶

Böylece İtilaf devletlerine karşı olan Sovyet Rusya, Batılı devletler gibi Ermenistan devleti kurarak Türkiye ve doğu ülkeleri arasında bir kordon çekmek istiyordu. Ayrıca, Moskova bu kordonu Bolşeviklerin kontrolü altında yapmayı planlıyordu: Moskova'da bulunan Türk heyetinden gelen haberlere göre, Sovyet hükümeti Gürcü ve Ermeni hükümetlerini devirip bu ülkelerin başında olduğunu açıklıyordu.³⁶⁷

Türk-Rus müzakerelerinin bitmesine kadar Ermeni heyetinin Moskova'dan ayrılmasına rağmen Sovyet hükümeti, Van, Bitlis ve Muş vilayetlerinde bazı bölgelerin Ermenistan'a bırakılmasını istiyordu. Böylece Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra bu ülke ile beraber ona bırakılan bölgeler de Bolşeviklerin eline geçecekti.³⁶⁸

Moskova'daki Türk heyeti Başkanı Bekir Sami Bey Çiçerin'le yaptığı görüşme hakkında 30 Ağustos 1920 tarihinde, T.B.M.M.'ne verilmek üzere bir rapor hazırladı. Raporunda, Ermenistan'a verilecek bazı doğu topraklarında Müslüman ahalisinin yerine Ermeni nüfusunun yerleştirilme planları hakkında yazıyordu. 18 Eylül'de bu raporun Ankara'ya ulaşmasından sonra Heyet-i Vekile, 20 Eylül'de Ermenistan'a karşı Doğu Harekatı'nı başlatmaya karar verdi.³⁶⁹

Aynı zamanda, Türkiye de Kafkasya'da kendi pozisyonlarını güçlendirmek için faaliyetler yapıyordu. Moskova'dan ayrılan Bekir Sami Bey ve

³⁶⁵ A.g.e., s.561-562

³⁶⁶ A.g.e. s.562

³⁶⁷ Bayur, a.g.m. s.147

³⁶⁸ Ю.А.Багиров, *Из Истории Советско-Турецких Отношении*, Баку 1965, s.39

³⁶⁹ Sürmeli, s.562

Türk heyetinin diğer üyeleri Ankara yolunda Vladikavkaz ve Baku'ye uğrayıp, Kuzey Kafkasya'da Bolşeviklere karşı olan güçlerle ve Bolşevik Azerbaycan hükümeti ile anlaşmaya varmaya çalıştılar, fakat bu plan başarısız oldu.³⁷⁰

6. Türkiye-Ermenistan Savaşı ve Gürcistan

Batıda Yunanlarla savaşılan Türkiye'nin güçlerinin dağıtılması için, İngilizler Sevr Anlaşması yoluyla Ermenistan Taşnak hükümetini Türkiye'nin Doğu vilayetlerini eline geçirmesi için harekete geçirmeye karar verdiler. Ankara hükümeti de harekete geçmiş olan Ermenilere karşı bir hareket planlıyordu. Ancak, Sovyetlerin belirsiz pozisyonu dolayısıyla harekate başlamayı birkaç defa erteledi. 12 Ağustos'ta Oltu bölgesinde bazı köyleri işgal eden Ermeniler, 20 Ağustos'ta Türk kuvvetlerine saldırdılar. Bu saldırılar üzerine 9. Kafkas Fıkrası Oltu bölgesinde 14 Eylül'de yaptığı karşı bir taarruzda başarılı oldu. Ankara yakından takip ettiği Kafkasya'daki siyasi gelişmeler ve Moskova'daki Türk heyetinden aldığı raporlar ile şahsı intibalar ışığında 20 Eylül 1920'de Ermenistan'a taarruz emrini verdi. Türk birlikleri 28 Eylül'de harekete geçerek 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Eylül'de de Merdenek'i ele geçirdiler. Türk ordularının ilerlemesine Sovyet hükümetinin karşı çıkması ve Gürcistan'la İtilaf devletlerinin pozisyonların belirsizliğinden dolayı hareket durduruldu.³⁷¹

5 Ekim'de Çiçerin, merkez komitesi kararlarına uygun olarak, 30 Eylül'de Ermeni hükümetinin gönderdiği mektuba karşılık vererek, Türkiye'deki bazı yörelerin Ermenilere bırakılmasını sağlayabileceğini ama, Erivan yönetiminin Serv Anlaşması'ndan vazgeçerek Sovyetlerin İtilaf devletlerine karşı Mustafa Kemal'e yardım gönderebilmeleri için Şahtahtı-Nahçıvan demiryolu hattını geçici bir süre geri vermeleri gerektiğini bildirdi. Ertesi gün Kafkasya'daki Sovyet temsilcisi Erivan'a giderek Ermenistan hükümetine 4 maddelik bir plan önerdi. Bu plana göre Ermenistan demiryollarından Rusya, Azerbaycan ve Ankara hükümeti yararlanabilecek, Ermenistan Sevr Anlaşmasına karşı çıkacak, Rusya'nın Ermenilerle Türkler arasında arabuluculuk yapması kabul edilecek, Karabağ ve Zengezur Ermenistan'a verilecekti. Ermeni hükümeti derhal bu planı Tiflis'te

³⁷⁰ Багиров, а.г.е. s.65

³⁷¹ Sürmeli, a.g.e. s.564

bulunan İngiliz temsilcisi Albay Stokes'e bildirdi. Stokes'in bu öneriyi blöf olarak değerlendirmesinden sonra, Ermeniler planı geri çevirdiler.³⁷² Bununla beraber Stokes, Ermenilere yardım sağlamak için Gürcistan hükümetiyle müzakerelere başladı. Ona göre, Türkler Ermenistan'la beraber Batum'u da hedefliyorlardı.³⁷³ Bu müzakereler hakkında haber alan Türk kumandanlığı Gürcü ordusunun Ermenilere yardım edebileceği yolu kesmek için Kars'ı zapt etmesi gerektiğini gördü ve savaş devam etti.³⁷⁴

Ne Ermeniler, ne Ruslar, ne de Batılı Devletler Türk ordusunun Ermenistan'ı kolaylıkla ezebileceğini sanmıyordu. 30 Ekim 1920'de Kars, 7 Kasım'da Gümrü alınır ve Ermenistan'ın dayanma gücü kalmadığı anlaşılır. Taşnaklar tarafından arabulucu olarak tanınan Sovyet Rusya'nın yardımıyla 3 Aralık 1920'de Gümrü'de Türkiye ve Ermenistan arasında bir barış anlaşması imzalandı.³⁷⁵ Fakat, savaşta yenildiğinden dolayı artan hoşnutsuzluktan yararlanan Bolşevikler 5 Aralık 1920'de Erivan'da bir ayaklanmasını düzenletip tüm Ermenistan'ı ele geçirdiler ve burada Sovyet hükümeti kurdular.

Ankara hükümetinin Tiflis temsilcisi Kazım Bey, Tiflis'teki Sovyet hükümeti Elçisi Şeynman ve yardımcısı ile 14 Kasım'da bir görüşmede bulundu.

Türkiye-Ermenistan savaşı sırasında Gürcistan hükümeti'nin alacağı tavır önem taşıyordu. Ermenilerin yenilmesini istemeyen İngilizler, Taşnaklara yardım sağlaması için Tiflis ile müzakerelere başladılar. Aynı zamanda, Gürcistan'ın tarafsızlığını sağlamak için T.B.M.M., Tiflis'e bir heyet gönderilmesi kararı verdi. Heyete verilen talimata göre Gürcü hükümetine Ermeni hareketinin nedenlerinin anlatılmasına ve onu bu savaşta tarafsız kalacağına kabul ettirmekle beraber, Gürcistan'da Türklere ve Ermenilere karşı duyguları, Gürcü hükümetinin planlarını ve askeri birlikler hakkında bilgiler almalıydılar.³⁷⁶ Türk heyeti, Gürcistan hükümeti üyeleri dışında Tiflis'teki Sovyet Rusya temsilcisi Kirov ile görüştü ve ülkedeki durumu ve Bolşeviklerin düşüncelerini de öğrendi. Görüşmede Türk-Yunan ve Türk-Ermeni mücadelesi, Bolşevik Vrangeli ve Rus-Polonya savaşları ve İtilaf

³⁷² Sürmeli a.g.e. s. 571

³⁷³ N.Özden, "İngiliz Belgelerine Göre Anadolu ve Kafkasya'ya Yönelik Türk ve Bolşevik Politikaları (1920-1921)", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, c.VII, sayı 27, 2001/3, s.147

³⁷⁴ A.g.e. s.572-573

³⁷⁵ H.Bayur, "Birinci Genel Savaşın Sonra Yapılan Barış Anlaşmalarımız" II, *Belleten Dergisi*, c.XXX, sayı 117-120, Ankara 1966

³⁷⁶ Sürmeli, a.g.e. s.572

devletlerinin bölgedeki politikaları konuları üzerinde duruldu. Kazım Bey, hükümetinin Gürcülerle savaşmaya niyeti olmadığını, kendisinin Gürcülerle iyi ilişkiler kurmak için gönderildiğini samimiyetle arz ettiğini ifade etti. Bu arada, Türk-Ermeni savaşından dolayı endişe duyan Gürcü hükümeti seferberlik ilan etti. Türkiye ile Ermenistan sınırları güçlendirilmeye başlandı. Fakat, bu faaliyeti Ermenilere yardım etmek için yapmadılar. Gürcistan hükümeti yeni kanlı bir savaşa katılmak istemiyordu. Sadece, Türklere ya da Bolşeviklere karşı kendini savunmak istiyorlardı. Gürcüler, Ermenistan'dan sonra Türklerin Batum, Ardahan ve Ahıska bölgelerine saldırılarını beklemekteydiler. Türkler tarafından Kars'ın alınmasından ve savaşa arabulucu olarak Rusya'nın katılmasından sonra bu endişeler daha da arttı.³⁷⁷

Türk heyeti ve Gürcistan hükümeti arasında sürdürülen müzakerelerden sonra, Gürcistan İçişleri Bakanı N.Ramişvili 20 Ekim 1920 tarihinde Ankara'ya başvurarak, Ardahan ve Batum vilayetlerini kapsadığını öne sürdükleri Gürcü sınırlarının Türk ordusu tarafından aşılmasını istediklerini bildirdi. Bunun üzerine Ankara, 21 Ekim'de Gürcü hükümetine gönderdiği bir telgrafta, bu istekleri kabul ettiğini belirterek Gürcülere bekledikleri güvenceyi verdi.³⁷⁸

Aynı zamanda, Gürcistan Moskova Temsilcisi G.Makharadze, Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin ve Milletler İşleri Komiseri İ.Stalin ile görüşürken, Sovyet hükümetinin Türklerin Gürcistan'a saldırmasına karşı olduğunu öğrendi. G.Makharadze, Moskova'da olan Türk heyet başkanı ve Ankara hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'den de aynı cevabı aldığını Tiflis'e bildirdi.³⁷⁹

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. Ankara Hükümeti, Gürcistan ve Sovyet Rusya Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması

³⁷⁷ A.g.e., s.576

³⁷⁸ A.g.e., s.581-582

³⁷⁹ ЦГИАГ. Ф. 1866, о. 1, д. 9, л. 84

Ermeni harekatı sırasında arası soğuyan Türk-Bolşevik Rus ilişkilerini yeniden canlandırmak amacıyla, Rusya Ekim ayı sonunda Ankara'ya Şalva Eliava'yı elçi olarak tayin ederken, Türkiye de Moskova Büyükelçiliği'ne Ali Fuat Paşa'yı (Cebesoy) atamıştı. Fakat, Ş.Eliava'nın hastalığından dolayı onun yerine Aralık'ta Budu Mdivani atandı, fakat Sovyet elçisi Ankara'ya ancak Şubat ayında gelebildi ve Ankara hükümeti başkanına itimatnameleri 19 Şubat'ta teslim etti. Hem Ş.Eliava, hem B.Mdivani İ.Stalin tarafından teklif eden adaylardı. İkisi de Gürcü olduğundan dolayı Türk-Sovyet Rus görüşmelerinde Kafkasya meselesinin önemli bir yer alacağını gösteriyordu. 24 Ağustos'ta parafe edilen Türk-Rus antlaşmasını tamamlamak için Ali Fuat Paşa ile beraber Moskova'ya Yusuf Kemal ve Dr. Rıza Nur Beylerden oluşan bir heyeti de gönderildi.³⁸⁰

Tiflis'te Türk heyeti ve Gürcistan hükümeti arasından yapılan görüşmelerden sonra, Gürcistan ve Türkiye arasında diplomatik ilişkileri kurma meselesi gündeme getirildi. Gümrü Anlaşmasının imzalanması ve Ermenistan ile sorunun çözülmesinden sonra, Türk tarafı Batum ve Ardahan meselesini tekrar açtı. Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra Ankara hükümeti, Bolşevik çemberinde bulunan Gürcistan'ın yakın zamanda Moskova'nın kontrolü altına gireceğini anlıyordu. Bu zamana kadar Gürcistan ile sınır problemini kendi yararlarına çözülmesi için acele ediyordu. Fakat, Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesiyle devam edilmiş olan Sovyet yardımının Batum konusundan dolayı tekrar kesilmesini istemeyen Ankara hükümeti, Gürcistan'la daha hafif bir politika yürütmeye karar verdi. Böylece, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması için faaliyetler başladı.³⁸¹

Gürcistan ile ilişkileri geliştirmek için Ankara hükümetinin Tiflis temsilcisi Kazım Bey resmen 23 Ekim'de Tiflis Elçiliğine atandı. Kazım Bey Gürcistan hükümeti üyeleri ile görüşmelere devam ederek, farklı dallarda Gürcistan-Türkiye ilişkileri, iki ülke arasında hudut problemleri vs. konularda Gürcü bakanlarla müzakerelerde bulunuyordu. Aynı zamanda, Bolşevik diplomatik temsilciliği ile de ilişkileri kesmedi.

³⁸⁰ M.Svanidze, "Gürcistan ve Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 7. Tiflis 2000, s.148

³⁸¹ Sürmeli, a.g.e. s.602

Tiflis'te Türkiye elçiliğinin açılmasından sonra Gürcistan hükümeti Ankara'da kendi elçiliğinin açılması için faaliyetlere başladı. Gürcistan Diplomatik Temsilciliği daha önce Batum Konferansından sonra İstanbul'da oluşturulmuştu. İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesinden sonra konsolosluk da açıldı. Gürcistan Diplomatik Temsilcisi K.Gvarcaladze, Konsolos ise İ.Gogolaşvili idi. Temsilcilik, Padişah hükümeti ile beraber İtilaf devletlerin komiserleriyle de sıkı ilişkilerde bulunuyordu ve onlara Gürcistan'da gerçekleşen olaylar hakkında bilgi veriyordu. Gürcistan'ın Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesinden sonra, ülkeden kaçan mültecilerin çoğu İstanbul Konsolosluğu yardımıyla Avrupa'ya kaçmayı başardı. Milli güçler tarafından 6 Ekim 1923'de İstanbul'un alınmasından sonra Gürcistan Diplomatik Temsilciliği ortadan kaldırıldı, konsolosluk ise eski Konsolos İ.Gogolaşvili başkanlığında Mültecilerin Yardımlaşma Komitesine çevirildi ve birkaç sene daha çalıştı.³⁸²

Fakat, İstanbul hükümetinin güçsüz olmasından ve sadece İtilaf devletleri tarafından işgal edilen bölgelere hükmettiğinden dolayı, Gürcistan hükümeti için Anadolu'da gerçek güç sahibi olan Ankara hükümeti ile ilişkiler daha önemliydi. Özellikle, Sovyet Rusya tarafından Kafkasya'da aktif politikaya başlanmasından sonra, Türkiye'nin değeri arttı.

1920 Aralık ortalarında Moskova'dan gelen Türkiye Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, Kuzey Kafkasya ve Baku'yü geçerek Tiflis'e geldi. Gürcistan hükümeti ve Bekir Sami Bey arasında yapılan görüşmelerden sonra, Ankara'da Gürcistan Büyükelçiliği açılmasına kararı verildi. Hükümet kararına göre Gürcistan Ankara Büyükelçisi görevine S.Mdivani tayin edildi. Onunla beraber elçilikte farklı görevlere General Eristavi, A.Çumburidze, D.Şalikaşvili ve Z.Abaşidze atandı. Gürcü elçilik mensupları, Türkiye Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile beraber 27 Aralık'ta Tiflis'ten ayrılıp uzun bir yolculuktan sonra 31 Ocak 1921'de Ankara'ya geldi. Gürcü Menşevik olan S.Mdivani, daha önce Ankara'da Sovyet Rusya Büyükelçi görevine atanmış olan Gürcü Bolşevik B.Mdivani'nin kardeşiydi. İki kardeş aynı ülkede iki farklı devletin elçisi olarak tayin edilmiş bulunuyorlardı. Dünya diplomasi tarihinde benzer bir emsal görülmez.³⁸³

³⁸² R.Dauşvili, "Gürcistan Diplomatik Temsilcilikleri ve Büyükelçilikleri", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 8. Tiflis 2001, s.344-345

³⁸³ M.Svanidze, "Gürcistan ve Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 7. Tiflis 2000, s.149

Gürcistan Büyükelçisi Simon Mdivani, itimatnamesini T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya 8 Şubat 1921'de sundu. Görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa ve Büyükelçi S.Mdivani Türkiye ve Gürcistan arasında ilişkileri, bu ilişkilerin gelişmesi ve Gürcistan için Türkiye'nin ve Türkiye için Gürcistan'ın önemleri hakkında beyanlarda bulundurlar.

Böylece, 8 Şubat 1921'de Gürcistan ve Türkiye birbirlerini resmen tanımış ve diplomatik ilişki kurmuş oluyorlardı. Fakat Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden ve Kars Antlaşmasının imzalanmasından sonra, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği mensupları Gürcü hükümeti üyeleri gibi Avrupa'ya gitmek zorunda kaldılar.

2. Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesi ve Türkiye'nin Tavrı

Bolşevikler, Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesi hazırlıklarına Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesinden hemen sonra başladılar. 12 Ekim 1920'de Polonya ile yapılan ateşkes anlaşmasından ve 17 Kasım 1920'de Kırım'da Vrangell ordularının imha edilmesinden sonra, Kızıl Ordu Batı cephesinde yürüttüğü savaşları bitirmiş oluyordu. Bu tarihten sonra Sovyet Rusya, Kafkasya sorununu çözmeye daha dikkatle bakmaya başladı. Böylece, Batıdan Kafkasya'ya daha büyük güçleri naklettiler. Kuzey Kafkasya, Azerbaycan ve Ermenistan'da bulunan Kızıl Ordu birliklerine silah ve malzemeler dağıtılıp tatbikatlar yapılması ile beraber Gürcistan'daki Bolşeviklerin ayaklanması için de faaliyetler devam ediyordu. Sovyet hükümeti, dünyaya Azerbaycan ve Ermenistan'da olduğu gibi Gürcistan'da ayaklanmış olan Bolşeviklere yardıma geleceğini göstermek istiyordu.

Bolşevikler tarafından yapılan grevler, gösteriler ve silahlı ayaklanmalar 1919 ve 1920 yılları boyunca devam ediyordu. Fakat, 7 Mayıs 1920 Anlaşmasından sonra legal bir duruma gelen Bolşevik örgütleri daha aktif faaliyetlere başladılar. 7 Mayıs Anlaşmasıyla açık propaganda ve gösteriler düzenleme hakkı kazanan Bolşevikler, Gürcistan'ın tüm şehirlerinde düzenledikleri mitinglerde Menşevik hükümetine karşı propaganda yapıyorlardı. Gürcü Bolşeviklerin faaliyetleri Tiflis'teki Sovyet Rusya elçiliği ve konsoloslukları tarafından da destekleniyordu.

Gürcistan'a yapılması düşünülen ilk saldırı 1920 Kasım'ında planlıyordu. Moskova, Gürcistan Dışişleri Bakanı E.Gegeçkori'nin Londra'ya gitmesini bahane

olarak kullanarak, Gürcistan hükümetinin İngilizlere Batum'u vereceğinin planladığını açıkladılar. Bu haberin yayınlanmasından sonra Kafkasya'daki durumu incelemek için Baku'de görevlendirmiş olan Sovyet Rusya Milletler İşleri Komiseri İ.Stalin, Lenin'e gönderdiği telgrafta bir plan teklif etti. Bu plana göre İngilizler tarafından Batum'un işgal edilmesi durumunda, Kızıl Ordu alelacele Tiflis ve tüm Doğu Gürcistan'ı istila edip eline geçirmesini ve İngilizlerin Doğuya ilerlemesini engellemek için Batı ve Doğu Gürcistanı birbirlerine bağlayan Tsipi Tünelini patlatmayı öneriyordu.³⁸⁴ Aynı zamanda, Azerbaycan'da bulunan Kızıl Ordu 11. tümen komutanı Heker, Moskova'ya gönderdiği raporda, Gürcülerle yapılacak savaşta Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusunun tarafsız kalması gerektiği fikrini savunuyordu.³⁸⁵

Fakat, Kasım ayında Gürcistan'a karşı düşünülen hareket bazı sebeplerden dolayı gerçekleştirilemedi. Bu sebeplerden en önemlisi, Gürcistan ve Milletler Cemiyeti arasında devam etmekte olan müzakerelerdi. Bununla beraber hem Gürcistan, hem İngiltere hükümetleri Batum'u İngilizlere verme düşüncesine itiraz ettiler. Londra ise Bolşeviklerin Batum'u işgal etmek istediğini açıkladı.³⁸⁶

2 Ocak 1921'de Kafkasya orduları kumandanı S.Orconikidze tarafından Gürcistan'a saldırma teklifi bir defa daha kabul edilmedi. 16 Aralık 1920'de Milletler Cemiyeti üyelerinin çoğu örgüte Gürcistan'ın katılmasına izin vermediler. Aynı zamanda, Avrupalı Büyük Devletler ve özellikle İngiltere, Sovyet Rusya ile yaklaşmaya ve Sovyet hükümetini tanımak için görüşmelere başladılar. Bundan dolayı, Moskova, uluslararası durumu kendine yararlı olarak kullanmaya ve Avrupa ile iyileşmiş olan ilişkilerin Gürcistan'dan dolayı bozulmamasına çalışıyordu. Dolayısıyla Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesi için uygun bir zamanı bekliyordu.

Nihayet bu uygun zaman 1921'nin Şubat ayında geldi. İngiltere hükümeti ile başladığı gizli müzakerelerden sonra, taraflar her iki devlet için uygun olan ticaret anlaşmasının imzalanması için anlaştılar. Bu anlaşmada Baku petrolü önemli bir yer alıyordu. Fakat Batum'a sahip olmadan petrolün pazarlanması Sovyet hükümeti için zararlı olacaktı. Dolayısıyla, Bolşevik Rusya-İngiltere ticari anlaşmasının imzalanacağı zaman, Batum'un Sovyet hükümeti kontrolü altında

³⁸⁴ M.Svanidze, "Batum ve Batum Bölgesi İçin Diplomatik Mücadele", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 10. Tiflis 2003, s.173

³⁸⁵ Toidze, a.g.m. s.195

³⁸⁶ Svanidze, a.g.m. s.174

olması gerekiyordu.³⁸⁷ Bu durum, Gürcistan'a karşı hareketin başlama nedeni olacaktı.

Azerbaycan ve Ermenistan'daki Kızıl Ordu'nun hazırlıkları hakkında haber alan Gürcistan hükümeti de Bolşevik tehlikesine karşı tedbirlerini almaya çalıştı. Fakat, Avrupalı devletlerle yapılan silahların ve askeri teçhizat alımına yönelik müzakereler başarısızlıkla sonuçlandı.³⁸⁸ Bununla beraber Gürcistan'da aktif olan Bolşeviklerin tutuklamaları başladı ve seferberlik ilan edildi. Bu sebeplerden dolayı, Sovyet hükümeti Tiflis'teki Rusya elçisini Moskova'ya çağırdı.

26 Ocak 1921'de Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi, Lenin tarafından sunulan Gürcistan'la savaş için hazırlanılması hakkındaki emri onayladı. Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinin resmi sebepleri olarak Rusya'nın Ermenistan'a Gürcistan demiryollarıyla gönderdiği yüklerin geçmesine Menşevik hükümeti tarafından engel olunması; Batum Limanında bulunan General Vrangeli'e ait olan gemilerin Sovyet Rusya'ya devredilmemesi; Sovyet Rusya Büyükelçiliğinin bazı diplomatlarının tutuklanması ve Kuzey Kafkasya'da Bolşeviklere karşı isyanın düzenlenmesiydi.³⁸⁹

Fakat, Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti mülteci hükümeti bu suçlamalara karşı cevap verdi. Gürcistan hükümeti sadece Ermenistan'a gidecek olan askeri malları engelliyordu, çünkü bunlar Gürcistan'a karşı kullanılacak olabilirdi; Vrangeli'e ait olan gemilerin Bolşeviklere verme hakkı Gürcü Menşevik hükümetinde yoktu; Sovyet diplomatlar ise Gürcistan Cumhuriyetine karşı gerçekleştirdiği faaliyetlerden dolayı tutuklandılar, fakat daha sonra Sovyet Ermenistan'a gönderildiler; Kuzey Kafkasya'da isyan yoktu, böyle bir isyan yer almadı ve dolayısıyla Gürcistan hükümetiyle alakası resmen yoktu.³⁹⁰

Nihayet İ.Stalin'in teklifiyle Gürcistan'ın bazı bölgelerinde yerli hükümete karşı emekçilerin ayaklanması düzenlendi. Savaşın başlama sebebi ise Gürcistan tarafından kontrol edilen Borçalı bölgesinde Bolşevikler tarafından düzenlenen isyan oldu. 1918'deki yer alan Gürcistan-Ermenistan savaşından sonra üçe bölünen Borçalı bölgesinin kuzey kısmı Gürcistan'a kaldı, güney kısmı Ermenistan'a

³⁸⁷ Toidze, a.g.m. s.195

³⁸⁸ Jordania, a.g.e. s.119

³⁸⁹ Toidze, a.g.m. s.197

³⁹⁰ A.g.m., s.198

bırakıldı. Ortada kalan Lore bölgesi ise tarafsız bölge olarak kaldı ve burada ortak Gürcü-Ermeni idare teşkilatı kuruldu. 1920’de Türkiye-Ermenistan savaşı sırasında 13 Kasım 1920’de Gürcistan ve Ermenistan hükümetleri arasında yapılan anlaşmaya göre, tarafsız Lore bölgesine geçici olarak 3 aylık süre ile Gürcü askerleri girdiler. Anlaşmaya göre yeni bir anlaşma yapılmazsa 3 ay sonra Gürcüler bölgeden çıkıp, idari gücü ortak teşkilatlara verecekti.³⁹¹ Fakat, 2 hafta sonra Ermenistan’da yeni Sovyet hükümeti kuruldu ve bu hükümet Gürcülerin Lore bölgesinden çıkma talebini Tiflis’e gönderdi. Gürcistan hükümetinin, bu problemin çözülmesi için ortak bir komisyon kurulması teklifine, Erivan’dan belli bir cevap alamadı. Bundan sonra Sovyet Ermenistan’ı bu konuyu bir daha gündeme getirmede. Çünkü Bolşevikler bu durumu kendi çıkarları için kullanmayı planlıyorlardı.³⁹²

13 Şubat 1921 tarihinde Gürcü askerlerin Lore bölgesinde bulunduğu süre biteceğinden dolayı bu tarihe kadar Gürcistan’a saldırma kararı verildi. Dolayısıyla 11 Şubat 1921’de Lore bölgesinde Rus köylerinde başlayan isyana Ermeniler de katıldılar. Bu provokasyondan hemen sonra aynı gün Ermenistan Kızıl Ordusu birlikleri Gürcü kuvvetlerine saldırdılar. Ertesi gün savaşa Azerbaycan Kızıl Ordusu da katıldı. Ocak ortasından itibaren Gürcistan-Azerbaycan hududunda sınır problemlerinden dolayı devamlı çatışmalar sürmekteydi. 12 Şubattan sonra ise bu çatışmalar savaşa çevrildi. Aslında hem Ermenistan, hem Azerbaycan Kızıl Ordu birlikleri genelde Rus askerlerinden oluşuyordu.³⁹³

Gürcistan hükümeti Bolşeviklerin saldırmasını bekliyorlardı fakat, yeteri kadar gücü ve silahı olmadığından ve savaşın başlarında yapılan bazı hatalardan dolayı Gürcü ordusu geri çekiliyordu. Ülkede panik yaratmamak için hükümet, Bolşevikler tarafından yayılan ayaklanma hakkındaki haberi kullandılar ve savaşın sadece Ermenistan ve Azerbaycan ile olduğunu açıkladılar.³⁹⁴ Fakat, 15 Şubat 1921’de İ.Stalin Moskova’dan S.Orconikidze’ye bir telgraf göndererek, Merkez Komitesi tarafından Gürcistan’a karşı savaş açılacağı hakkında karar verildiğini belirtti. Ertesi gün Sovyet Rusya Kafkasya savaşa resmen katıldı. Bununla beraber, Gürcistan’ın bazı bölgelerinde Bolşevikler tarafından düzenlenene isyanlar başladı.

³⁹¹ A.g.m., s.200

³⁹² A.g.m., s.201

³⁹³ A.g.m., s.202

³⁹⁴ Jordania, a.g.e. s.121

Radyoda yaptığı konuşmada Lenin, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetini emperyalizmle suçladı ve Kızıl Ordunun bu hükümete karşı ayaklanmış olan emekçilerin yardımına gittiğini açıkladı. Azerbaycan ve Ermenistan Bolşevik birlikleriyle beraber, 16 Şubat'tan itibaren savaşa Kızıl Ordu'nun 8., 9., 11. ve 13. piyade tümenleri, Budyonni ve Jloba Süvari Tümenleri de katıldılar.

Böylece, Ankara hükümetine bu durumdan faydalanıp Evliye-i Selase'nin geri kalan kısımlarını Türkiye'ye katma fırsatı verildi. Şark cephesi kumandanlığı Rus-Gürcü silahlı anlaşmazlığından faydalanarak Evliye-i Selase'nin geri kalan kısmının ele geçirilmesi işini, sonradan Ruslarla anlaşmak üzere uygun bir zamana bırakıp Ardahan ve Artvin'in milli sınırlara katılması fikrindeydi.³⁹⁵

Birçok taraftan (Abazya, Mamison Dağ Geçişi, Gürcistan Askeri Yolu, Ermenistan, Zakatalı ve Azerbaycan) Gürcistan'a girmiş olan Kızıl Ordu birlikleri ülkenin büyük bir kısmını kolayca ele geçirdiler. İngiliz ve Fransız filolarının Karadeniz kıyılarındaki Bolşevikleri bombalamasına rağmen, Sovyetlerin ilerlemesi durdurulamadı. Bazı başarılarına rağmen Gürcistan kuvvetleri karargahı 24 Şubatta Tiflis'in boşaltılması kararını verdi ve geri çekildi. Bolşevikler, 25 Şubat'ta başkente girdiler ve Gürcistan'da Sovyet rejimin kazandığını ilan ederek, Gürcistan Sovyet hükümeti kurdular.

Savaş başladıktan sonra Gürcistan hükümeti yabancı devletler temsilcileri ve hükümetlerle ilişkileri kesmediler. Herkes Gürcistan'ı destekliyordu ama gerçek yardım hiç kimseden gelemedi. Sadece Türkiye elçisi Kazım Bey, savaşın başlamasının ikinci günü Gürcistan devlet Başkanı N.Jordania yanına gidip Ankara hükümeti adına Türkiye için Gürcistan'ın bağımsızlığının çok önemli olduğunu ve bunun için Bolşeviklerle de savaşacaklarını açıkladı. Bu haber, Gürcistan hükümetini çok sevindirdi. Çünkü Gürcistan hükümeti Avrupa'dan yardım gelmeyeceğini anlıyordu ve Bolşeviklerden tek kurtuluş yolu olarak Türkiye'yi görüyordu.³⁹⁶ Bundan dolayı, Ankara'dan gelecek yardıma karşılık olarak Artvin ve Ardahan bölgelerinin Türklere verilme istekleri hemen kabul edildi. Gürcistan'ın Ankara Büyükelçisi S.Mdivanı'ya Türkiye'den acelece yardım sağlamak amacıyla müzakereleri başlatmasını emrettiler.³⁹⁷ Fakat, Türk tarafı görüşmelerde yeni

³⁹⁵ Sürmeli, a.g.e. s.637

³⁹⁶ Jordania, a.g.e. s.123

³⁹⁷ Svanidze, a.g.m. s.174

talepleri gündeme getiriyordu. 22 Şubat'ta ise Tiflis'e gönderdiği ulti matoma göre Artvin ve Ardahan bölgelerinin boşaltmasını istediler, aksi taktirde bu bölgeler silahla zapt edilecekti.³⁹⁸ Aynı zamanda, Şark cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya da Artvin ve Ardahan bölgelerinin Türkiye'ye katılması emri verildi.³⁹⁹ Gürcü tarafı ulti matomu kabul etti fakat bu konunun kapatılmamasını da belirtti.⁴⁰⁰

Kazım Bey tarafından verilen söze rağmen Türkiye tarafından yardım gelmedi ve Gürcistan hükümeti Tiflis'i boşalttıktan sonra Doğu Gürcistan'ı terk edip Batı Gürcistan'daki Kutaisi şehrine, sonra ise Bolşeviklerin ilerlemesiyle beraber Batum'a çekilmek zorunda kaldılar.

Türkiye ve Bolşevikler arasında anlaşmazlığa ve dolayısıyla savaşın başlamasına yol açması için Gürcistan hükümeti Batum, Ahıska ve Ahılkelek bölgelerini geçici olarak Türklere verme kararı aldı. Fakat Türk askerleri sadece birkaç stratejik noktalarda üs kuracaklar, şehir ve köyleri işgal etmeyecekti. Gürcistan Dışişleri Bakanı E.Gegeçkori, Ankara'daki Gürcistan Büyükelçisi S.Mdivani'ye gönderdiği bir telgrafta bu karar hakkında bilgi veriyordu ve Ankara hükümetinin savaşa katılmasına kabul ettirmesini istiyorlardı. 6 Mart 1921'de Gürcistan Ankara Büyükelçisi S.Mdivani bu kararı Ankara hükümetine bildirdi.⁴⁰¹ Bolşevik Türk anlaşmazlığına yol açan sebep Sovyet rejiminin kazanması ve Ahılkelek bölgesinin Sovyet Gürcistan'a katılmasının ilan edilmesi idi.⁴⁰²

Fakat Gürcü hükümeti tarafından yapılan faaliyetler artık işe yaramıyordu. Gürcistan'ın kaderi Moskova'daki Türkiye ve Rusya konferansında belirleniyordu. 19 Şubat 1921'de Moskova'ya gelen Türkiye heyeti 1920 Ağustos'ta parafe edilen Türk-Rus Anlaşmasını tamamlamak için 26 Şubat'ta Moskova Konferansına katıldı.⁴⁰³ Konferansta Türkiye adına Moskova'da Türkiye Büyükelçisi Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Yusuf Kemal ve Dr. Rıza Nur Beyler, Rusya tarafından ise Dışişleri Bakanı Çiçerin katıldılar.⁴⁰⁴

Türkiye-Rusya genel anlaşma metninin çoğu 24 Ağustos 1920'de parafe edilen anlaşmaya benziyordu. Burada sadece birkaç konuyla Türkiye-Rusya

³⁹⁸ O.Mert, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İQ Kültürsanat Yayınları, Ankara 2004, s.127

³⁹⁹ Sürmeli, a.g.e. s.640

⁴⁰⁰ A.g.e., s.647

⁴⁰¹ Svanidze, *Türkiye Tarihi*, Tiflis 2005, s.45

⁴⁰² Sürmeli, a.g.e. s.656

⁴⁰³ Cebesoy, a.g.e., s.140

⁴⁰⁴ A.g.e., s.149

Kafkasya sınırı meselesi eksikti. Bu konu da 2 Aralık 1920 tarihli Türkiye-Ermenistan Gümrü Anlaşmasıyla kısmen çözüldü ve sadece Gürcistan-Türkiye sınırı problemi kalıyordu. Türk tarafı, 4 Haziran 1918 tarihli Batum Anlaşmasına göre Gürcistan-Türkiye sınırının yapılmasını istiyordu, Çiçerin ise bu problemin çözülmesi için temel olarak 7 Mayıs 1920 tarihli Gürcistan-Sovyet Rusya Anlaşmasını kullanmasını talep ediyordu. Aynı zamanda, her iki taraf da daha büyük bir arazinin eline geçirmeye çalışıyordu: Türkler 23 Şubat 1921’de Ardahan ve Artvin’e girdiler, 25 Şubat’ta ise Bolşevikler Tiflis’i işgal ettiler⁴⁰⁵

Bu sebeplerden dolayı Türk karargahı Gürcistan hükümeti tarafından 6 Mart’ta Gürcü arazisinin geçici olarak işgal edilmesi hakkındaki teklifinden yararlanmasını istediler. 8 Mart’ta Şark cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa’ya Batum, Ahıska ve Ahılkelek bölgelerini Kızıl Ordu birlikleri gelmeden ele geçirmesi emri verildi. Aynı gün, Türk birlikleri Ahıska’ya girdiler ve Batum’a yaklaştılar.⁴⁰⁶

Gürcistan hükümeti artık Batum’da bulunuyordu. Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti’nin Sovyetleştirilmesinden kurtarılmak için yol bulmaya çalışıyordu. Çatışmalarla beraber taraflar anlaşmaya da çalışıyorlardı. Fakat, bazı engelleyici şartlardan dolayı taraflar anlaşacak noktaya varamadılar. Tiflis’e Kızıl Ordunun Girmesinden sonra 8 Mart 1921’de kurulmuş olan Gürcistan İhtilal Komitesi, Gürcistan Menşevik hükümetine ultimatom gönderip direnişin kesilmesini, silahların ve devlet mallarının Bolşeviklere teslim edilmesini istedi. Fakat, olumsuz cevap aldı ve savaş devam etti.⁴⁰⁷

Bununla beraber, Batum’da durum daha da ağırlaştı: 11 Mart’tan itibaren Batum’a ve bölgesine Türk birlikleri girmeye başladı. Fakat Türk askerleri, Gürcistan hükümetince teklif edilen sadece bazı stratejik noktaları tutmak üzere tüm şehri, limanı, garı vb. yerleri işgal etmeye başladılar.⁴⁰⁸ Birkaç birlik Khulo ve Keda’ya da gönderildi.

Fakat, Moskova’daki müzakerelerde Bolşevikler Batum’un Türkiye’ye verilmesini istemiyorlardı. 9 Mart’ta Lenin’in talebiyle Sovyet Dışişleri Komiseri

⁴⁰⁵ M.Svanidze, “Batum ve Batum Bölgesi İçin Diplomatik Mücadele”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 10. Tiflis 2003, s.181

⁴⁰⁶ A.g.m., s.181

⁴⁰⁷ O.Pkhakadze, “Kutaisi Müzakereleri”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 10. Tiflis 2003, s.184

⁴⁰⁸ Mert, a.g.e. s.128

Çiçerin, süren görüşmelere bir mola verdi. Bu mola sırasında Milletler İşleri Komiseri İ.Stalin Türk heyeti üyeleri ile görüştü. Bu görüşmeden sonra Türk tarafı Bolşeviklerin taleplerini kabul ettiler. 10 Mart'ta İ.Stalin, Kafkasya orduları kumandanı S.Orconikidze'ye durumu bildirip Batum'u eline geçirmesini fakat Türk askerlerle çatışmalara girmemesini tavsiye etti.⁴⁰⁹

Moskova'da müzakerelerde alınan karara rağmen Şark cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Kızıl Ordu 11. Tümen komutanı Heker'e, 11 Mart'ta gönderdiği bir telgrafta Kızıl Ordu birliklerini Batum'a göndermemesini, onların tüm gücüyle Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti ordusuna karşı çıkacağını tavsiye etti. Ayrıca, Batum'daki Menşeviklerin imha edilmesi için kendi birliklerinin kullanmasını teklif ediyordu.⁴¹⁰ Fakat, Bolşevikler bu teklifi reddettiler. Aynı gün Kafkasya cephe kumandanı S.Orconikidze, Ahılkelek'te bulunan 18. Süvari Tümen komutanı Jloba'ya gönderdiği bir telgrafta derhal Batum'a doğru hareket etmesini ve Türkler tarafından bu şehirde pozisyonlarının güçlendirilmesini engellemesini ve Menşevik hükümetinin tutuklanmasını emretti. Fakat aynı telgrafta Müslüman nüfusa karşı dikkatli olmasını, Türk askerlerine ise bir müttefik olarak davranmasını da emrediyordu.⁴¹¹

Jloba, sert kış şartlarına rağmen Goderdzi Dağgeçitiyle Acara'ya geçip Batum'a doğru ilerlemeye devam etti. Kızıl Süvari Tümeninin durdurulması için Şark cephesi kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Kızıl Ordu 11. Tümen komutanı Heker'e 13 Mart'ta gönderdiği telgrafta: Rusya ile akdedilecek olan anlaşmaya rağmen Batum, Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinin Türkiye'ye ait yerler olduğunu ifade ediyordu. Karabekir Paşa burada mevcut olan Menşevik Gürcü askerleri silahsızlandırıp bu bölgelerden çıkartacaktı, diğer taraftan Kızıl Ordu birliklerinin Batum, Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinden çıkmasını talep ediyordu.⁴¹²

Kafkasya'da Türk-Rus gerginliği artmasına rağmen, 16 Mart 1921'de Moskova'da Türk ve Rus Bolşevik temsilciler, Dostluk ve Kardeşlik Anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşmayla Ankara ve Sovyet hükümetleri birbirlerini tanıdılar, kendilerince akdedilen anlaşmaların diğer devletler tarafından tanınmasını istediler.

⁴⁰⁹ M.Svanidze, *Türkiye Tarihi*, Tiflis 2005, s.47

⁴¹⁰ M.Svanidze, "Batum ve Batum Bölgesi İçin Diplomatik Mücadele", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 10. Tiflis 2003, s.184

⁴¹¹ S.İ.Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, çeviren H.A.Ediz, İstanbul 1997, s.37

⁴¹² Svanidze, a.g.m. s.185

Ayrıca, Çarlık Rusyası ve Sultan tarafından imzalanan anlaşmalar ve kapitülasyonları iptal ettiler, Boğazların bütün devletlerinin ticaret gemilerine açık kalmasını sağlamak amacıyla Karadeniz devletlerin temsilcilerinin katıldığı bir konferansta konunun ele alınması için de anlaştılar. Ayrıca, Moskova Anlaşmasının 2. maddesine göre Kars, Ardahan ve Artvin Türkiye'ye bırakılıyordu, Batum ise Gürcistan'a veriliyordu.⁴¹³ Bununla birlikte, Moskova Antlaşması'nın 15. maddesi, barışın kalıcı hale gelmesi için Türkiye'nin Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetleri ile de bir antlaşma imzalamasını öngörüyordu.

Anlaşmayı Türkiye tarafından Moskova'da bulunan Türkiye Büyükelçisi Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Yusuf Kemal ve Dr. Rıza Nur Beyler, Rusya tarafından ise Dışişleri Bakanı Çiçerin imzaladılar.

Moskova'da Bolşevikler ve Türk heyeti arasında anlaşmaya varılmasına rağmen 15 Mart tarihinde Batum'da yaklaşık 3 bin Türk askeri bulunuyordu. Gürcistan hükümeti, Türklerin Bolşeviklere karşı kendilerine yardım etmeyeceğini anladılar. Ayrıca, Batum'un Gürcistan'dan Türkiye'ye verilmemesi için tedbirler almaya başladılar. 16 Mart 1921'de Kuataisi'de Gürcü Menşevikler ve Bolşevikler arasında ateşkes anlaşması için müzakerelere başlandı. Aynı gün, Menşevik hükümeti emriyle Batum'da tutuklanan Bolşevikler bölgenin Gürcistan içinde kalması için mücadeleye katılma şartıyla serbest bırakıldı. Kutaisi'de ise taraflar iç savaşın bitirilmesi ve Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin Batum'dan ayrılıp Avrupa'ya gideceği konusunda anlaştılar. Bununla beraber, Menşevikler Batum'a Kızıl Ordu birliklerinden daha çabuk varmak için birkaç tren ayırdılar.⁴¹⁴

17 Mart 1921'de Gürcistan'da Ankara hükümetinin Büyükelçisi Kazım Bey, kendini Batum Valisi olarak tayin etti ve Gürcü silahlı kuvvetlerine bölgeyi boşaltması için 24 saatlik süre verdi.⁴¹⁵ Fakat aynı gün Kutaisi Anlaşmasından sonra, Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti ve onun taraftarları gemilerle İstanbul'a, oradan ise Avrupa'ya gittiler. Batum'u terk etmeden önce Batum Valisi Kazım Bey Menşevik hükümetinden Batum'un resmen Türkiye'ye devredilmesini istedi. Fakat bunu kabul ettiremedi. Gürcü kurucu meclisi'nin kararına göre: "Batum'u Türklere terk etmektense Bolşeviklerde kalması daha iyidir. Çünkü, bir

⁴¹³ Cebesoy, a.g.e. s.154

⁴¹⁴ Pkhakadze, a.g.m. s.512

⁴¹⁵ Svanidze, a.g.m. s.186

gün Sovyetler ortadan kalkacak, fakat bir kere Türk olan Batum daima Türk kalacak”⁴¹⁶ deniyordu. Menşevikler, Batum’dan ayrılmadan önce yerli idare gücü hapishanelerden serbest bırakılan Bolşeviklerden oluşturan Revkom’a (İhtilal Komitesi) bıraktılar.

Bu sebeplerden dolayı ertesi gün Batum’da Türk ve Gürcü askerleri arasında çatışmalar başladı. General Mazniaşvili komutasında olan Gürcistan Cumhuriyeti silahlı kuvvetleriyle Bolşevik birlikler Türklere Batum Limanı ve şehrin büyük kısmına girme izni vermediler. 19 Mart’ta Batum’a Komiser Jloba komutasında olan 18. Süvari Tümeni ve Kutaisi’den trenlerle gelen Kızıl Ordu birlikleri Batum’a girdiler ve şehirde Sovyet rejiminin kurulduğu ilan edildi. Aynı gün S.Orconikidze, Kazım Karabekir Paşa’ya bir telgraf gönderip, Moskova Anlaşmasının imzalandığı haberini verdi ve Batum’un Türk askerleri tarafından boşaltılmasını istedi. Bununla beraber Moskova’da anlaşmanın imzalanması hakkındaki haber önce Ankara’ya, ondan da Batum’a da geldi. 20 Mart’ta Türklerin bölgeden ayrılması başladı. 28 Mart’ta son Türk birliğinin Batum bölgesinden çıkmasıyla beraber, Kızıl Ordu Sarp Köyüne gidip sınırı güçlendirmeye başladı.⁴¹⁷

3. Gürcistan’ın Sovyetleştirilmesinden Sonra Türkiye ve Rusya ile İlişkileri

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin Avrupa’ya gitmesinden sonra ülkede tamamen Moskova’ya bağlı Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti kuruldu. Gürcistan’da yerli idare gücü önce Revkom’a (İhtilal Komitesi), sonra ise emekçilerden ve köylülerin oluşturan kurumlara – Sovyetlere verildi. Aynı zamanda, Lenin’in emriyle Gürcistan’da Bolşeviklerin kazanmasından hemen sonra Gürcistan Kızıl Ordusu kuruldu. Gürcistan Kızıl Ordusunun genel amacı yerli Menşevik, Sosyal-İhtilalci ve Milli-Demokrat partilerinden ve yurtdışına kaçan hükümet ve Avrupalı Emperyalistlerden Sovyet Gürcistan’ının korunmasıydı.

Bununla beraber, Sovyet Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi kararıyla Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetlerinin hükümetleri Moskova Antlaşması’nın 15. maddesine göre, Türkiye ile kalıcı bir barışın korunması için yeni bir anlaşma yapma hazırlıklarına başladılar. Türkiye ve

⁴¹⁶ Sürmeli. a.g.e. 678

⁴¹⁷ Svanidze, a.g.m. s.187–188

Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki müzakereler Moskova inisiyatifle 26 Eylül'de Kars'ta gerçekleşti.

Konferansa Sovyet Sosyalist Rusya Federal Cumhuriyeti de temsilcisini gönderdi. Konferansa, Litvanya'da görevli Sovyet Rusya Diplomatik temsilcisi Yakub Ganetskiy, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti Savaş ve Deniz İşleri Komiseri Şalva Eliava ve Dışişleri ve Finans İşleri Komiseri Aleksandre Svanidze, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti Devlet Kontrolü Komiseri Bebut Şahtatinskiy ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümeti ise Dışişleri Komiseri Askanaz Mravyan ve İçişleri Komiseri Pogos Makinzyan katıldılar. Kars'a gelen T.B.M.M. temsilcileri ise Şark cephe kumandanı Kazım Karabekir Paşa, T.B.M.M. Burdur Vekili Veli Bey, eski Toplumsal İşler Bakan yardımcısı Muhtar Bey ve Azerbaycan'da Türkiye Elçisi Memduh Şevket Bey idiler.⁴¹⁸

Taraflar arasında bazı konularda anlaşmazlıklardan dolayı müzakereler çok uzun sürdü. Kafkasya Cumhuriyetleri heyeti Türkiye'nin bazı topraklardan vazgeçmesini istiyordu. Gürcü taraf Sarp köyünün güney kısmının ve sınırdaki olan birkaç köyün Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne katılmasını istiyorlardı. Ermeni tarafı ise Ani kentinin ve bölgesinin Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde olmasını talep ediyorlardı. Fakat, Türk heyeti, Moskova Antlaşmasıyla belirtilen sınırların değiştirilmesine karşı çıkıyorlardı. Böylece, Gürcü ve Ermeni temsilcilerin taleplerini kabul etmediler.⁴¹⁹ Ayrıca Kafkasya heyeti Türkiye'de kalan bazı doğal maddelerin (tuz, inşaat taşı, kömür vb) Gürcü ve Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerine kullanma hakkı verilmesini de istiyorlardı. Bununla beraber Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerinden kaçan Gürcü ve Ermeni mültecilerin eski topraklarına geri dönmelerine izin verilmesi ve onlara Kafkasya Cumhuriyetlerinde yaşayan Türklerin sahip olduğu hakların verilmesi talep ediliyordu.⁴²⁰

Buna karşılık Türk delegeleri Batum Limanında Türkiye bayrağı altında olan gemilerine ve Türk tüccarlara geniş hakların verilmesini ve daha ucuz ve Türkiye için uygun şartlarla Azerbaycan'dan petrolün alınmasını istiyorlardı.

⁴¹⁸ Багиров, а.г.е. s.70

⁴¹⁹ Svanidze, *Türkiye Tarihi*, Tiflis 2005, s.55

⁴²⁰ Багиров, а.г.е. s. 74

Ayrıca Türk tarafı Kafkasya Cumhuriyetleri ile ortak bir anlaşma yapmasına da karşıydı. Her cumhuriyetle ayrı ayrı anlaşma yapmak istiyorlardı. Fakat Kafkasya Cumhuriyetleri delegeleri Moskova'dan aldıkları direktiflere göre davranıp, Türk tarafına ortak bir anlaşma imzalatmayı kabul ettirdiler.⁴²¹

Sonuçta, 13 Ekim 1921'de Türkiye, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri temsilcileri bir anlaşmaya vararak, Kars Antlaşmasını imzaladılar:

1. T.B.M.M. hükümeti ve Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri hükümetleri 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması hariç, bu antlaşmaya kadar akdedilen Kafkasya Cumhuriyetlerine ve Türkiye'ye ilgili olan tüm antlaşmaların kaldırılmasını kabul ettiler;
2. Taraflar kendilerine karşı olan diğer devletler tarafından akdedilen anlaşmaları tanımamak konusunda anlaştılar;
3. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri hükümetleri Kapitülasyonların kaldırılmasını tanıdılar;
4. Türkiye'nin kuzey-doğu sınırı Sarp köyünden Aras Nehrine kadar belirlendi. (devletler arasında sınırın daha da belirlenmesi için Kars Antlaşmasının 1. ve 2. ekleri de imzalandı);
5. Türkiye hükümeti, Sovyet Ermenistan ve Azerbaycan hükümetleri, Kars Antlaşmasının 3. ekte belirtilen sınırlarında oluşturulan Nahçıvan bölgesini, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti himayesi altında bir özerklik verilmesi konusunda anlaştılar;
6. Batum bölgesinde yaşayan halka geniş özerklik, kültürel ve dinsel haklar verileceği ve Türkiye'ye transit malların Batum Limanından serbestçe geçmesi şartlarıyla Ankara hükümeti, Batum ve Batum bölgesini Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine devretmeyi kabul etti;
7. T.B.M.M. ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti hükümetleri, sınır bölgelerinde yaşayan sakinlere gümrük, polis ve hijyen kurallarına uymaları halinde sınırı serbest geçme hakkı verdiler;

⁴²¹ A.g.e., s.75

8. Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve T.B.M.M. hükümetleri sınır bölgelerinde yaşayan sakinlerine sınırın öbür tarafında bulunan yaylalarını kullanma hakkı da tanındılar;
9. Taraflar, Türkiye'ye ve İstanbul'un güvenliğine zarar vermeyerek Boğazların tüm devletlerin ticaret gemilerine açık kalmasını sağlamak amacıyla Karadeniz devletlerinin temsilcilerinin katıldığı bir konferansta konunun ele alınması konusunda anlaştılar;
10. Taraflar diğer devlete ya da hükümete karşı yıkıcı hareketleri planlayan örgütlerin ya da grupların, kendi topraklarında kalmasına izin vermeyeceği konusunda anlaştılar;
11. Diğer devletlerde yaşayan anlaşılan, bu devletin vatandaşlarına verdiği tüm haklar ve görevler, askerlik görevi hariç verilecekti;
12. Taraflar, kendi devletinde mevcut olan diğer devletin vatandaşlarına yaşamak için en uygun şartlar verilmesini kabul ettiler;
13. 1918 yılına kadar Rus İmparatorluğu ve şimdi Türkiye içinde olan bölgelerin sakinlerine, ayrıca Türkiye tarafından Gürcistan'a devredilen bölgelerin sakinlerine isteğine göre vatandaşlığı değiştirme hakkı verildi;
14. Taraflar, 6 ay içinde 1918–1920 yıllarında süren savaşlarda mülteciler hakkında ayrı bir anlaşmanın akdedilmesine anlaştılar;
15. Taraflar, savaş sırasında yasadışı işler yapanlar için af çıkartmak konusunda anlaştılar;
16. Taraflar, 2 ay boyunca tüm askeri ve sivil esirlerin serbest bırakılıp eve dönmesine yardımcı olacaklar konusunda anlaştılar;
17. Taraflar, Telgraf, demiryolu vb. ulaşım dallarının geliştirilmesi için işbirliğine başlamak yönünde anlaştılar;
18. Ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için Tiflis'te ortak bir komisyonu kurulacaktı;
19. 3 ay içinde konsolosluklar üzerinde bir anlaşma yapılmalıydı;

20. Bu anlaşmanın her iki tarafından onaylamasından sonra en yakın zamanda onaylamaların değiştirilmesi Erivan’da yapılacaktı.⁴²²

Antlaşma ile beraber, Türkiye-Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Türkiye-Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti belirtilen ekleri de imzaladılar. Kars Antlaşması, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adına Savaş ve Deniz İşleri Komiseri Şalva Eliava ve Dışişleri ve Finans İşleri Komiseri Aleksandre Svanidze, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adına Devlet Kontrolü Komiseri Bebut Şahtatinskiy, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adına Dışişleri Komiseri Askanaz Mravyan ve İçişleri Komiseri Pogos Makinzyan, T.B.M.M. adına Şark cephe kumandanı Kazım Karabekir Paşa, T.B.M.M. Burdur Vekili Veli Bey, eski Toplumsal İşler Bakanı yardımcısı Muhtar Bey ve Azerbaycan’da Türkiye Elçisi Memduh Şevket Bey, Sovyet Sosyalist Rusya Federal Cumhuriyeti adına Litvanya’da görevli Sovyet Rusya Diplomatik temsilcisi Yakub Ganetskiy imza attılar.⁴²³

Kars Antlaşması imzalandıktan sonra, Türkiye ve Kafkasya Cumhuriyetleri arasında ilişkiler düzenlendi. Ankara hükümeti Kars, Ardahan ve Artvin bölgelerinin Türkiye’ye katılmasından ve doğu sınırının güvenli bir şekle getirilmesinden sonra, dikkatini batıya çevirdi ve tüm gücüyle Yunanlılarla savaşa devam etti.⁴²⁴ Bolşevikler ise Kafkasya Sovyet Cumhuriyetlerinin güçlendirilmek için faaliyetlerine devam ettiler. Azerbaycan petrolünü dünya pazarına götürmek için Batum Limanı Moskova kontrolü altında kaldı. Ayrıca, ateizmi savunan Sovyet rejimi de Acara’ya verdiği özerkliğin temelin de din olduğunu kabul etmesi Moskova için Batum’un önemini bir kez daha gösteriyordu.⁴²⁵

Fakat Kafkasya Cumhuriyetleri Kars Antlaşmasının onaylamasını geciktiriyorlardı. Bunun nedeni Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu’nun kurulmasıydı. Kafkas Cumhuriyetleri arasında milletler arasında anlaşmazlığın azaltılması ve ekonomik açılardan geliştirilmesi için, Rusya Komünist Partisinin Merkez Komitesinin Kafkasya dairesinin teklifi ile Transkafkasya Sovyet Sosyalist

⁴²² L.Aleksidze, D.Kobakhidze, “Kars Antlaşması (Uluslararası Hukuk Açısından Analiz)”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 1, Tiflis 1994, s.244–249

⁴²³ A.g.m., s.250

⁴²⁴ Svanidze, a.g.e. s.58

⁴²⁵ L.Aleksidze, D.Kobakhidze, a.g.m. s.242

Federasyonunun kurulması için hazırlıklar başladı. Daireye göre dış tehlikelere ve iç düşmanlara karşı Kafkas Cumhuriyetlerinin birleşmesi gerekiyordu.⁴²⁶ Bunun gerçek sebepleri, Gürcü milliyetçilerinin güçsüzleştirilmesi ve Moskova'dan bölgenin daha kolayca yönetilmesi idi. Kafkasya Sovyet hükümetleri Kars Antlaşmasının onaylanmasını, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu ortak Sovyetler Kurumunun kurulmasından sonra planlıyorlardı.⁴²⁷

Bu haber üzerine Türkiye hükümeti endişelendi. Ankara'da Sovyet Azerbaycan Diplomatik Temsilcisi Abilov ile görüşen Türkiye Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu ortak Sovyetler Kurumunun tarafından Kars Antlaşmasının onaylanması konusunda Türk tarafının memnun olmadığını açıkladı. Kafkasya Sovyet Cumhuriyetleri tarafından antlaşmanın ayrı ayrı onaylanmasını istedi. Bakan, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Kars Antlaşmasını bağımsız oldukları halde imzaladılar ve onay da aynı durumda yapmalıydılar. Fakat, Sovyet tarafı Türklerin isteğini kabul etmedi. Hükümetinden aldığı talimatlardan sonra, Temsilci Abilov Türk tarafına Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu oluşturulmasının yakın bir zamanda gerçekleştirileceğini bildirdi. Abilov'a göre Kafkasya Cumhuriyetleri temsilcileri Kars Antlaşmasını beraber bir heyet olarak imzaladılar ve bu cumhuriyetlerin birleşmesinden sonra ortak Sovyetler Kurumu tarafından bu antlaşmanın onaylanması uluslararası hukuk kurallarına aykırı olmayacaktı. Bununla beraber, Abilov, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu hükümetinin Türkiye ile ilişkilerinin geliştirilmesi için izlediği politikasını değiştirilmediğini açıkladı.⁴²⁸

Bazı Gürcü Komünistlerin Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu kurulmasına karşı çıkmasına rağmen, Moskova izlediği Kafkasya siyasetine devam etti. 12 Mart 1922'de Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu kuruldu. Bundan sonra, 16 Mart 1922 tarihinde ise yeni kurulmuş Sovyet Federal Cumhuriyetinin Sovyetler Kurumu Kars Antlaşmasını onayladı. Daha sonra, Transkafkasya Sovyet Sosyalist Federasyonu 13 Aralık 1922'de tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne katıldı.

⁴²⁶ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 7. cilt, (Hazırlayan İ.Kaçarava), Sabçota Sakartvelo Yayınları, Tiflis 1976, s.172

⁴²⁷ A.g.e., s.173

⁴²⁸ Багиров, а.г.е. s.98

4. Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesinden Sonra Mülteci Hükümetinin Faaliyetleri

10 Haziran 1921'de Paris'te Kafkasya Cumhuriyetleri'nden kaçan eski hükümet üyeleri toplanarak Kafkasya'da Bolşeviklere karşı beraber çalışmak üzere anlaşmaya vardılar. Bunun hakkında Fransa hükümetine de bu konuya bildirip ondan yardım istediler.

Gürcistan'da Sovyet hükümetinin kurulmasından sonra diğer partiler yasaklanmadılar. Hükümette olan Bolşevikler, halk arasında kendi popülerliğinin artması amacıyla ilk günlerde Burjuvazi partilerine karşı çıkmıyorlardı. Bundan faydalanan hala güçlü olan Sosyal-Demokrat Menşevikler ve Sosyal-İhtilalciler Gürcistan'ın Sovyet hükümetine karşı propagandaya devam ediyorlardı. Bu partiler ve kaçan hükümet üyeleri arasında ilişkiler devam ediyordu. Bu güçler işbirliği yaparak Gürcistan'da Sovyetlere karşı isyan düzenlemeye çalışıyorlardı. Ülke dışında olanlar ise, Avrupa devletlerinden ve onlar arasında Türkiye'den de yardım almak ve Sovyet Rusya tarafından Gürcistan'ın işgal edildiğini duyurmak için müzakerelere devam ediyorlardı. Avrupa'da ve Gürcistan'dakiler arasında kurulan irtibatı, daha da iyileştirmek için İstanbul'da siyasi bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, topladığı para ve silahları gizlice Gürcistan'a gönderiyordu. Böylece, 1921-1923 yıllarında Gürcistan'ın birkaç bölgesinde küçük isyanlar düzenlendi. Fakat bu isyanlar Bolşevikler tarafından önceden alınan tedbirlerden dolayı bastırıldı.⁴²⁹

Aynı zamanda çalışmalar büyük bir isyan için devam ediyordu. Hem ülke için de olan Bolşeviklere karşı olan güçler, hem de Gürcistan mülteci hükümeti bu isyan için elinden geleni yapıyordu.

İsyan 28 Ağustos 1924'te başladı. İsyanın iyice hazırlanmasına rağmen, isyan bastırıldı. Kızıl Ordu ile çatışmalarda ve daha sonraki başlayan zulümden dolayı binlerce Gürcü öldürüldü. 1924 isyanının bastırılmasından sonra Bolşeviklere karşı olan partiler ülke dışına kaçtılar ve Gürcistan'ın bağımsızlığı için silahlı mücadeleden vazgeçtiler. Gürcistan eski Devlet Başkanı N.Jodania, 1928'de Paris'te yayınladığı kitabında Gürcistan mülteci hükümetinin genel amacını Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasını ve orada tekrar Demokratik bir Cumhuriyet kurulmak olarak ifade ediyordu. Fakat, bunun için artık isyan ve silahlı

⁴²⁹ *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 7. cilt, s.192

mücadele yolunu seçmeyeceklerdi. Ona göre Sovyet rejimi uzun zaman yaşayamazdı ve bu rejimin çökmesi beklenmeliydi. Gürcü ve Rus milletler arasında savaş için sebep yoktu, çünkü Ruslar da Sovyet rejiminden acı çekiyorlardı. Aynı zamanda, Gürcistan'ın bağımsızlığını engelleyen Rusya'nın Gürcistan'da hayatı çıkarları bulunmuyordu ve tüm anlaşmazlıklar müzakereler yoluyla çözülebilirdi.⁴³⁰ Eski Gürcü Devlet Başkanı, Rusları sanki tanımıyorcasına böyle oldukça iyimser bir beyanda bulunuyordu. Oysa, Ruslar Kafkasya'yı arka bahçeleri olarak görüyorlar ve hiçbir zaman bu topraklarda başka etkin bir güç görmek istemiyorlardı.

Ayrıca, Gürcistan mülteci hükümeti Avrupalı devletlerden destek almak için çalışıyorlardı. Hükümet üyeleriyle Avrupalı devletlerde açtıkları Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti temsilciliklerinde aktif faaliyetler yapıyordu. Rusya ile ilişkilerini bozmak istemeyen Avrupalılar, Gürcü temsilcileri ile görüşmeleri kabul etmiyorlardı. Ama, Gürcü temsilciler Avrupalı devletlerin üyelerine ve hatta devlet ve hükümet başkanlarıyla da görüşebiliyorlardı. Bu görüşmeler sırasında Gürcü temsilciler destek ve askeri yardımla beraber para ve silah toplamaya çalışıyorlardı. 4 Aralık 1924'te İngiltere'de Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti temsilcisi K.Gvarcaladze, Winston Churchill'le görüşürken İngiltere'den 1918–1919 yıllarında Gürcistan demiryolları kullandığını için bir ödemede bulunmasını istiyorlardı.⁴³¹ Fakat, Gürcü temsilciler amaçlarına ulaşamadılar.

Gürcistan mülteci hükümeti, T.B.M.M.'den de yardım almaya çalışıyordu. Hükümet temsilcisi Refet Paşa ile görüşürken Gürcistan temsilci K.Gvarcaladze, Ankara hükümeti ve Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti arasında 1921'de başlayan ilişkilerin yenilemesini istedi, fakat Türk tarafı bu isteği kabul etmedi. Refet Paşa'ya göre Ankara hükümeti, Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşmasını imzalandığından dolayı Gürcistan mülteci hükümeti ile resmen ilişkiler kuramazdı, fakat sabık Gürcü hükümet üyeleri ile özel ilişkiler kurulabilirdi.⁴³²

Sabık Gürcü hükümeti temsilcileri Fransa hükümeti ile yürüttükleri müzakerelerde daha başarılı oldular. Paris tarafından 1933'te Sovyetler Birliği

⁴³⁰ Н.Жордания, *Наши Разногласия*, Париж 1928, s.44

⁴³¹ G.Tskhovrebadze, "Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümetinin Diplomatik Çalışmaları", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 2, Tiflis 1995, s.40

⁴³² A.g.m., s.36

resmen tanınmasına kadar, Gürcistan mülteci hükümeti Fransa'dan yardım alıyordu.⁴³³

10 Nisan 19 Mayıs 1922'de Genova Konferansında İngiltere, Gürcistan'ın Asya'da bulunduğunu ve konferansta sadece Avrupalı devletlerin problemlerinin görüşülmesi gerektiği sebebiyle, sabık Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetinin konferansa katılmasına karşı çıktı (konferansa Japonya katıldı, aynı zamanda ABD de davetliydi). Aynı konferansta Fransa, Sovyet Rusya'nın Kafkasya politikasını görüşmelerini istedi, fakat yine İngiltere temsilcileri buna karşı çıktılar.⁴³⁴ Gürcistan mülteci hükümeti diğer uluslararası konferanslara katılmaya çalışıyorlardı, bazı konferanslara Gürcistan'ın durumu hakkında memorandumlar da gönderdiler, fakat bu denemeler de başarısızlıkla sonuçlandı. Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti mülteci hükümetinin bu denemeleri II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar devam etti.

SONUÇ

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Gürcistan meselesi Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktaydı. Aynı zamanda, Türkiye-Rusya ilişkileri Gürcistan'ın siyasi durumunda ve geleceğinde çok etkili oldu.

XIX. yüzyılın başlarında Kafkasya politikasında Gürcülere önemli bir yer veren Çarlık Rusyası, 1828–29 Rusya-Osmanlı savaşından sonra bölgede favori olarak Ermenileri seçti. Bunun nedeni, Rus İmparatorluğu dış siyasetinde Osmanlı meselesinin daha aktif görüşülmeseydi. Anadolu topraklarını ve özellikle Boğazları eline geçirmek isteyen Ruslar, bir kısmı Müslüman olan Gürcülere güvenemezlerdi. Çoğu Doğu Anadolu'da yaşayan Osmanlı Devleti ekonomisinde etkisi olan Ermenileri İstanbul'a karşı kullanmaya başladılar. Rus İmparatorluğu'nda ve özellikle Kafkasya bölgesinde Ermeni tüccarlara, din adamlara, sanayicilere vb. geniş haklar verildi. Osmanlılara karşı savaşında, Ermenilere Rus İmparatorluğu

⁴³³ A.g.m., s.28

⁴³⁴ G.Tskhovrebadze, "Genova Konferansı ve Gürcistan Meselesi", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 3, Tiflis 1996, s.332

içinde özerklik ve hatta devlet sözü bile veriliyordu. Fakat, Ermenilere verilen haklar Kafkasya'nın diğer milletlerine ve özellikle Gürcülere zarar veriyordu.

Çarlık Rusya Kafkasya yöneticileri Gürcü aydınlarına destek vermiyorlardı ve Batum (Acara), Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinde Gürcü soylu Müslüman nüfusun arasında Gürcüce eğitimin yayılmasının yerine bu halkı, onların yaşadığı yerlerden çıkartmakla çözmeye çalıştı. Dindaş Türkiye tarafına bakan Gürcü Müslümanları dahil, Kafkasya Müslümanları (Türkler, Çeçenler, Çerkezler, Abazalar vb.) evlerini bırakmaya zorunda bırakılıyorlardı ve onların yerine Hristiyan Ermenileri yerleştiriyorlardı.

Çarlığın bu politikasına Osmanlı Devleti hükümeti de yardımcı oluyordu. İstanbul'a sadık olmayan Ermeni nüfusunun yerine, Çarlık politikasından memnun kalmayan Müslümanların alınması, doğu vilayetlerinde problemleri azaltma yolu olarak değerlendiriyordu.

Çarlık Rusyası Kafkasya politikasını XX. yüzyılın başlarında da değiştirmede. Ruslardan aldığı destekten faydalanan Ermeniler, Eçmiadzinin nüfuzunun ve biriktirilmiş büyük miktarda para sayesinde Kafkasya bölgesinde önemli bir yer aldılar. Devlet memurlarının çoğu Ermenilerden seçiliyordu, sanayi dallarında da genelde Ermeni burjuvaziler tarafından kontrol ediliyordu. Buna rağmen hem Çarlık, hem de Kafkasya'da egemenliğini kazanmaya çalışan Ermeniler Gürcülerin bölgesel önemini kabul ediyorlardı.

Osmanlı Devletine karşı Ermenileri kullanmaya çalışan Rusya, sıcak denizlere inmek için Anadolu'nun doğu bölgelerini ve Boğazları zapt etmek için elinden geleni yapıyordu. Fakat "Avrupa'nın Hasta Adamı" Osmanlı Devletinin Rusya'nın nüfuzuna girmesi Avrupalı devletlerin planlarına uymuyordu. Bu devletler Rusya'nın güneye ilerlemesini engelliyorlardı.

Aynı zamanda eski gücünü ve şöhretini kazanmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu, güçlü bir ordu kurulmasını ve kaybedilen toprakların geri alınmasını düşünüyordu. Osmanlı Devletinin hükümetine Jön Türklerin gelmesiyle beraber, Türklerin Kafkasya ve Orta Asya'da yaşayan Türk soylu milletlerine ve bu bölgelerdeki doğal zenginliklerine ilgisi arttı. Bu milletlerle sıkı bir ilişki kurmaya çalışan Jön Türkler, doğudan yeni güç ve servet almayı düşünmekle beraber, eski düşmanı Rus İmparatorluğu'nun güçsüzleştirilmesini ve dağıtılmasını da istiyorlardı.

Gürcüler, hem Jön Türklerin, hem Çarlık Rusya'nın Kafkasya politikasına karşıydılar ve her yolla Gürcü milletinin dağıtılmasını engelliyorlardı. Rus İmparatorluğu'na katılmasından hemen sonra Çarlığa karşı isyanların düzenlenmesiyle beraber, Gürcü aydınlar tüm engellere rağmen Hristiyan ve Müslüman Gürcülerin birleşmesi için aktif faaliyetlere başladılar. Bununla beraber, Gürcü siyasetçiler Gürcistan'ın Rus İmparatorluğu'ndan ayrılmasını ya da 1783 Georgevsk Gürcü-Rus Antlaşmasına göre İmparatorluk içinde özerklik kazanması için de siyasi araçlar kullanmaktaydılar.

Ayrıca, bazı Gürcü radikal partiler Gürcistan'ın bağımsızlığına kavuşması için Avrupalı devletlerden hatta Osmanlı Devletinden yardım almaya çalışıyorlardı. Bu partiler özellikle I. Dünya Savaşı sırasında aktifleştiler ve Almanlarla Türklerin desteğiyle *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* ve Gürcü Lejyonu kurdular. Gürcistan için savaşında önemli bir rol oynamamasına rağmen, *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* ve Gürcü Lejyonunun kuruluşu, Gürcistan tarihinde önemli bir sayfadır. II. Dünya Savaşında Almanlar tarafından *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* ve Gürcü Lejyonu üyeleri Sovyet Birliğine karşı kullanılmaya çalıştılar. Almanlar Gürcistan'ın bağımsızlığına kavuşması için mücadelede destek vaat ettiler. I. Dünya Savaşında Almanlardan aldığı yardımı hatırlayan *Gürcistan Kurtuluş Komitesi* üyelerinin bir kısmı, Almanya hükümetiyle işbirliğini kabul etti, fakat birinci Gürcü-Alman askeri ittifakı gibi oluşturulan Gürcü birlikleri önemli savaşlara katılmadılar. Komite üyelerinin bir kısmı ise Almanların gerçek planlarını anlayıp Sovyetler Birliği ile çalışmayı tercih ettiler.

I. Dünya Savaşı, birçok ülkenin olduğu gibi Osmanlı Devleti ve Rus İmparatorluğu için de büyük bir felaket oldu. Bu savaşı takip eden olaylardan dolayı bu devletler dağıtılıp ortadan kaldırıldı. Bunların yerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Rusya uluslararası sahnede önem kazanmak için tekrar savaşın tüm kötülükleri açlık, hastalıklar ve düşmanların saldırılarına maruz kalmalarına rağmen mücadele ederek dünya politikasındaki kendi yerlerini buldular.

1917 Sosyalist ihtilalinden sonra dağıtılmış olan Rus İmparatorluğu yerine yaklaşık 20 yeni devlet kuruldu. Bunlar arasında Gürcistan Cumhuriyeti de yer almaktaydı. I.Dünya Savaşı ve 1917 ihtilalleri Kafkasya bölgesine ve Gürcistan'a felaketlerle beraber özgürlüğü de getirdi.

Fakat, Gürcistan gibi küçük bir devleti için Kafkasya gibi stratejik ve önemli bir bölgede bağımsızlığı koruması çok zordu. XX. yüzyılın başlarında uluslararası hukuk ve uluslararası sahnede devletlerin haklarını korumak için kurulmuş olan Milletler Cemiyeti Örgütü yeteri kadar güçlü ve gelişmiş değildi, savaştan yorulmuş ve ekonomik krizden etkilenen sömürgeci Avrupalı devletler ise diğer devletlerle yeni anlaşmazlıklardan kaçıyorlardı ve küçük devletlere yardıma gelmiyorlardı. Aslında, Avrupalı sömürgeci devletlerin amacı sadece kendi çıkarlarını sağlanmaktı. Küçük devletleri bu yolda her zaman kullanıyorlardı.

Dolayısıyla Sovyet Rusya ve Türkiye arasında bulunan genç Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti'ne yardıma kimse gelmedi ve kendinden daha güçlü olan devletlerin hayatı çıkarlarına karşı tek başına kaldı. Gürcistan hükümeti, Türklerin ve Bolşeviklerin ortak çıkarlarından dolayı başarısız oldu. Yunanlılara karşı savaşan Türkiye için Rusya'dan aldığı askeri ve finans yardımı çok önemliydi. Bu nedenle Batum'un ekonomik ve askeri önemine rağmen, onu Sovyetleştirilmiş olan Gürcistan'a bırakmayı kabul etti.

Türkiye ve Sovyet Rusya arasında akdedilmiş olan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Türkiye ve Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler arasında akdedilmiş olan 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşması ile Kafkasya'da yaşanan problemlerin ve anlaşmazlıkların çoğu çözüldü. Bu antlaşmalarla Türkiye'nin kuzey-doğu ve Kafkasya Cumhuriyetlerinin bazı sınırları onaylandı. Stratejik önem taşıyan Batum'un Türkiye'ye verilmemesine rağmen, Kars Antlaşması Türkiye için çok önemliydi: ülkeyi doğudan tehdit eden tehlike ortadan kaldırıldı ve Ankara hükümeti tüm güçleri ile Yunanlılara karşı mücadele etmeye başladı.

Sovyet Rusya, Moskova ve Kars Antlaşmalarının imzalamasından sonra Kafkasya'da egemenliği yine kendi eline aldı. Bölgedeki pozisyonlarını güçlendirmeye başladı. Bu antlaşmalarla Baku petrolü ve Batum Limanı dahil, Kafkasya'nın tüm stratejik noktaları ve zengin doğal kaynakları Bolşeviklerin kontrolü altında girdi. Kafkasya Cumhuriyetlerinin Sovyetleştirilmesiyle Moskova, eski Rus İmparatorluğu topraklarının çoğunu yine egemenliği altına almış oluyordu.

Bağımsızlığını kaybeden Gürcistan için de Kars Antlaşması önemliydi. Bu antlaşmayla komşu Türkiye ile yıllar boyunca bazı topraklardan dolayı yaşadığı gerginlik ve anlaşmazlık sona erdi. İki ülke arasında ilişkilerin düzenlenmesi

Kafkasya bölgesinin ve özellikle Gürcistan'ın ekonomik ve siyasi gelişmesinde olumlu etki yaptı.

1991 Aralık ayında Sovyetler Birliği'nin dağıtılmasından sonra, tekrar bağımsızlığına kavuşan Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyeti arasında ilişkilerin ve 90'lı yıllarda imzalanan antlaşmaların temeli Kars Antlaşması oldu. Böylece, XX. yüzyılın başlarında vuku bulan olaylar, Moskova ve Kars Antlaşmaları Türkiye-Rusya-Gürcistan ilişkilerinde günümüze kadar belirleyici olmaya devam etmektedir.

ÖZET

XVIII yüzyıldan itibaren önemli bir bölge olan Kafkasya için Osmanlı İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası arasında mücadele devam etmekteydi. 1801'de Kartl-Kakheti Krallığını kendi topraklarına katan Rusya İmparatorluğu, Osmanlılar ve İran ile giriştiği savaşlarda zafer ile çıkarak tüm Kafkasya'yı eline geçirmeyi başardı.

Kafkasya'yı eline geçirmesi ile beraber, bölgedeki nüfuzunu arttırmak için Çarlık idarecileri, Kafkasya'nın kuzey ve güney bölgelerinde yaşayan Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmelerine yardımcı oldu. Kafkasya'da yaşayan tüm milletler Ruslaştırılmaya çalışıldı. Amaçların kavuşmak için ise Ermenilerin güçlendirerek onlara yardımcı oluyor ve onları kendi çıkarları için kullanıyordu.

Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu, Kafkasya'yı tekrar egemenliği altına almak için büyük çaba harcıyordu. Kafkasya Müslümanlarıyla ve bölgede yaşayan Türk soylu milletlerle sıkı bir ilişki kurmaya çalışıyordu.

Çarlık idarecileri 1905'de başlayan ihtilali Kafkasya'da Osmanlıların pozisyonların güçsüzleştirilmesi için kullandılar. Aynı zamanda, bu ihtilal Rusya için de tehlikeli oldu, çünkü Çarlığa karşı mücadele eden Sosyalistlerle beraber bazı güçler Rusya'dan Gürcistan ve başka toprakları koparmak için savaşa başladılar. Aktif mücadele ile beraber Gürcü milletvekilleri Gürcistan'ın özerkliği için diplomatik mücadeleyi de sürdürmekteydiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun güçsüzlüğüne rağmen Rusya, Osmanlı topraklarını ve özellikle Boğazları eline geçiremedi. Rusya'nın güneye ilerlemesine ve sıcak denizlere inmesine Avrupalı devletler ve özellikle Büyük Britanya engel oluyordu. Akdeniz bölgesinde ve Balkanlarda Rusya'nın pozisyonlarının güçlendirilmesi İngiltere, Avusturya-Macaristan ve diğer devletlerin çıkarlarına aykırıydı. Aynı zamanda, Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan dolayı, Batılı ülkeler gruplaşmaya ve birbirlerine karşı büyük bir savaş için hazırlanmaya başladılar.

I. Dünya Savaşına katılan Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu karşı karşıya geldiler. Savaşın başlarından itibaren Rus orduları başarıya ulaştılar ve Sarıkamış'ta kazandıkları zaferden sonra Doğu Anadolu vilayetlerini eline geçirebildiler. Çarlığa karşı olmasına rağmen Gürcülerin çoğu, Osmanlılara karşı savaşında Rusların tarafı tuttular. Fakat I. Dünya Savaşında Almanya'nın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kazanmasını isteyenler de vardı. Bunlar, Almanların yardımıyla Gürcistan bağımsız devletinin kurulmasını düşünüyorlardı. Bu amaçla, Almanya'da Gürcistan Kurtuluş Komitesi ve sonra Anadolu'da Gürcü Lejyonu kuruldu. Komite ile lejyon Alman ve Türklere, Kafkasya'yı ele geçirmelerinde yardımcı olacaklardı. Fakat, Gürcüler ve Türkler arasındaki bazı anlaşmazlıklardan dolayı bu ittifak gerçekleşemedi.

1917 Rusya'daki ihtilallerden sonra Kafkasya'da iktidara gelen partiler, Rusya'yı hükmeden Bolşevik hükümetini tanımadı ve Osmanlı İmparatorluğu ile barış anlaşması yapmak için Petersburg'dan ayrı bir müzakere başladı. Transkafkasya'yı idare etmek için farklı partilere, milletlere ve din örgütlerine bağlı teşkilatlar kuruldu.

Bolşeviklerle anlaşmazlığından dolayı Transkafkasya hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu ile Erzincan'da yapılan ateşkes antlaşmasını imzalarken Brest-Litovsk'te Bolşevik hükümeti ve Dörtlü İttifak devletleri arasında devam etmekte olan müzakerelere katılmadılar. Dolayısıyla Transkafkasya hükümeti, Rusya ve Almanya arasında imzalanan antlaşmayı tanımadı ve Kafkasya istikametine ilerleyen Türk ordularının durdurulmasına çalıştı. Türkler, Transkafkasya'da silahlı örgütleri yenip Ardahan, Kars, Batum, Ahkalsikhe (Ahıska), Akhalkalaki (Ahılkelek) ve diğer bölgeleri zapt ettiler. Başarısızlıkla sonuçlanan Trabzon Konferansından sonra, Transkafkasya Federasyonu bağımsızlığını ilan etti. Batum Konferansı sırasında ise Transkafkasya Federasyonu dağıtıldı ve bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti Menşevik hükümeti ilerleyen Türk ordularının durdurulması için, Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki Almanya ile bir ittifak yaptı. Böylece, Alman askerleri yardımıyla Gürcü devletini Osmanlılardan koruyabildi.

Gürcistan ve Dörtlü İttifak devletleri arasında sıkı bir ilişki kuruldu. Fakat, I. Dünya Savaşında Almanya'nın ve onun müttefiklerinin yenilmesinden dolayı, Almanlar ve Türkler Kafkasya'yı terk etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Gürcistan İtilaf devletleriyle ilişkiler kurmaya başladı.

Kafkasya'dan Alman askerlerin çıkması ve bölgeye İngilizlerin girmesi ile beraber Kafkasya'da yaşayan milletler ve dinler arasında gerginlikler başladı. Bazı topraklardan dolayı Ermenistan, Gürcistan'a karşı savaş açtı ve Avrupa'dan aldığı yardıma rağmen yenildi. Aynı zamanda, Gürcüler-Müslümanlar ve Ermeniler-Müslümanlar arasında da anlaşmazlıklar da devam etmekteydi. Kars'ta kurulmuş olan Güney-Batı Kafkasya Hükümeti Gürcistan Menşevik ve Ermenistan Taşnak hükümetlerine karşı politika yürütüyordu. Ayrıca, Sovyet Rusya tarafını tutan yerli Bolşevikler de durumu karıştırıyorlardı ve hükümetlere karşı gösteriler, isyanlar düzenliyorlardı. Bununla beraber, Çarlığın tarafını tutan General Denikin ve onun Gönüllü Ordusu ile de gerginlikler devam ediyordu.

Kafkasya'da milletler arasında savaşlar ve anlaşmazlıklar devam ederken, Paris Konferansında Kafkasya'nın geleceği üzerinde Kafkasya Cumhuriyetleri ve Avrupalı devlet heyetleri arasında görüşmeler sürmekteydi. Fakat, bazı sebeplerden dolayı belli bir sonuca varamadılar.

İngilizler Kafkasya'da stratejik noktaları eline geçirdiler, fakat bunun zor idare edilecek bir bölge olduğunu anladığından dolayı Londra, Batum hariç

askerlerini bölgeden çıkartma kararı aldı. İngilizler, Karadeniz'in bu önemli şehrinde güçlü bir üssü kurdular ve Bolşeviklere karşı kullanmaya çalıştılar.

İtilaf devletlerine karşı mücadele eden Sovyet Rusya, Anadolu'da Yunanlılara savaşı Mustafa Kemal liderliğindeki milli güçlerle ilişkilere başladı ve ortak düşmana karşı ittifak kurdu. Rusya'dan aldığı askeri ve para yardımı Türkiye'nin savaşı yürütmesini bir ölçüde kolaylaştırdı.

Aynı zamanda, Kızıl Ordu Kafkasya'ya yaklaşmaya başladı ve Kuzey Kafkasya, Azerbaycan ve Ermenistan'ın Sovyetleştirilmesinden sonra, Bolşevikler Gürcistan'ın ele geçirilmesi için hazırlanmaya başladılar. Bu arada, Ermenistan'ı yenen Türkiye yeni toprakları eline geçirdi ve Gürcistan'a güneyden yaklaştı.

Gürcistan hükümeti tehlikeden kurtulmak için hem Sovyet Rusya, hem de Ankara hükümeti ile diplomatik ilişkiler kurdu. Ayrıca, Avrupa'dan yardım sağlamak için heyetler gönderdi. Fakat İngiltere ve Fransa tarafından Gürcistan'a Milletler Cemiyeti Örgütüne girmesine izin verilmemesinden sonra, Sovyet Rusya'ya Gürcistan'a karşı faaliyetler için yol açıldı.

1921 Şubat'ta Bolşevikler Gürcistan'ı istila ettiler ve ülkeyi Sovyetleştirmeye başladılar. Aynı zamanda Türkiye, Menşevik hükümetine ultimatov verip Batum, Ardahan ve Akhaltsikhe (Ahıska) bölgelerini istediler. İki cephede savaşma imkanı olmayan Gürcü hükümeti bu bölgeleri geçici olarak Ankara hükümetine devretti. Fakat Gürcistan Menşevik hükümeti Bolşeviklerle savaşında yenildi ve Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı.

Bolşevik Rus-Gürcistan savaşı sırasında Moskova'da Türkiye-Rusya müzakereleri sürmekteydi ve nihayet Türkiye-Rusya ilişkileri antlaşma ile sonuçlandı. Bundan sonra, Türkiye ve Kafkasya Sovyet cumhuriyetleri arasında da Kars Antlaşması imzalandı. Yenilmesine rağmen sabık Gürcistan hükümeti Gürcistan'ın bağımsızlığı için mücadeleye devam etti.

SUMMARY

For Caucasus being an important region from XVIII. Century, between the Ottoman Empire and Tsarist Russia the struggle was continued. In 1801 the Russia Empire who added Kartl-Kakheti Kingdom to its territory won the wars with the Ottomans and Iran and succeeded to take possession the whole Caucasia.

Along with the conquest of Caucasia, to gain influence in the region, the administrators of Tsardom helped the Muslims who live in the north and south region of Caucasia to immigrate to the Ottoman Empire. All the nations living in Caucasus were tried to be as Russian. Their purposes are to aid the Armenians by strengthening them and to use them for their benefits.

At the same time, the Ottoman Empire was trying hard to get Caucasus under its domination. The Ottoman Empire was trying to affiliate with the Muslims of Caucasus and the Turkish Nations.

The administrators of Tsardom used the insurrection which began in 1905 to devitalize the Ottoman's positions. Also, this insurrection was dangerous for Russia, because together with the Socialists who fought against the Tsardom and some powers began to the war to break off Georgia from Russia and the other territories. With the active struggle, the Georgian Members of Parliament carried on the diplomatic struggle for the autonomy of Georgia.

In spite of the weakness of the Ottoman's Empire, Russia couldn't take possession the Ottoman's territories and especially the Straits. The European States and particularly Great Britain prevented Russia to go forward to the south and to land on the hot sea. Strengthening the positions of Russia in the Mediterranean Region and the Balkans ran contrary to the interests of England, Austro-Hungarian and the other states. At the same time, the European States couldn't get along with each other; therefore the Western countries began to separate into groups and to prepare for a mutual big war.

Russia and the Ottoman's Empire who were solid for the World War I. were faced with each other. From the beginnings of the war, the Russian armies accessed to the success and they could take possession the provinces of Eastern Anatolia after the triumph which they won in Sarıkamış. Even though most of the Georgians were antagonistic to the Tsardom, during the war against the Ottomans they took sides with the Russians. But, in the World War I. there were also ones who want Germany and the Ottoman's Empire to win the war. Those people considered that the independent state of Georgia would be established with the assistance of the Germans. For this purpose, in Germany the Georgia Salvation Committee and after in the Anatolia the Georgian Legion were founded. The Committee and the Legion would assist the Germans and the Turks to take possession Caucasus. However, this agreement couldn't come true because between there were some conflicts between the Georgians and the Turks.

After the insurrections in Russia 1917, the parties which came to power in Caucasus, didn't approve the Bolshevik Government having ruled over Russia and apart from Petersburg a debate was begun to make a peace settlement. The

organizations connected with the different parties, the nations and the religious body politics were founded to administrate Transcaucasus.

The Transcaucasus Government couldn't get along with the Bolsheviks, thus while the Transcaucasus Government was signing the armistice agreement with the Ottoman's Empire in Erzincan, they didn't participate in the debates which continued between the Bolshevik Government and the Four-Central Powers in Brest-Litovsk. Consequently the Transcaucasus Government didn't approve the agreement which was signed between Russia and Germany and it tried to arrest the Turk's armies which were getting ahead in the direction of Caucasus. The Turks defeated the armed organizations and gained control of Ardahan, Kars, Batum, Ahkalsikhe (Ahiska), Akhalkalaki (Ahılkelek) and the other regions. After the Trabzon Conference which resulted in failure, the Transcaucasus Federation declared its independence.

At the time of the Batum Conference, the Transcaucasus Federation was dissolved and the Menshevik Government of the Georgia Republic made an alliance with Germany being an ally of the Ottoman's Empire to arrest the Turk's armies which were getting ahead. With the assistance of the German soldiers it could protect the Georgian Government from the Ottomans.

It was established a severe relation between Georgia and Four-Central Powers. But, Germany and its associates were defeated in the World War I., thus the Germans and the Turks had to quit Caucasus. Hereupon, Georgia started to establish relations with the Allies.

The tensions were begun between the nations living in Caucasus and the religions as the German soldiers went out from Caucasus and the Brits came into the region. Because of some territories, Armenia levied war on Georgia and it was defeated in spite of the assistance that it took from the Europe. Simultaneously, the conflicts continued between the Georgians-Muslims and the Armenians-Muslims. The Southwest Caucasus Government pursued a certain political policy against the Georgia Menshevik and Armenia Taşnak Governments. Furthermore, the local Bolsheviks took sides with Soviet Russia disarranged the situation and worked up rebellions and demonstrations against the government. Nevertheless, the strains continued between the General Denikin who balanced in favor of Tsardom and his Voluntary Army.

While the wars and the conflicts were keeping on among the nations in Caucasus, the interviews upon the future of Caucasus in the Paris Conference were lasting between the Caucasus Republics and the Committees of European States. However, they couldn't arrive at a conclusion because of some reasons.

The Brits took possession the strategic points in Caucasus, but London perceived that this region would be hardly administrated so London took a decision to take out its soldiers from the region except Batum. The Brits established a powerful base in this important province of the Black Sea and they tried to use it against the Bolshevik.

The Soviet Russia which contended with the Allies started to the relations with the national powers by means of the leadership of Mustafa Kemal who made a war upon the Greeks in Anatolia and engaged in a confederation against the common enemy. Turkey got military and monetary assistance from Russia and this facilitated partly to enforce the war.

At the same time, the Red Army started to approach to Caucasus and after the North Caucasus, Azerbaijan and Armenia were made as "Sovietization", the Bolsheviks started preparing to capture Georgia. By the way, Turkey which defeated Armenia acquired the new territories and approached Georgia.

The Georgian Government established diplomatic relations both with the Soviet Russia and Ankara by intending to be saved from the danger. Also, the Georgian Government sent the committees to provide assistances. After England and France hadn't allowed Georgia to come into the League of Nations Organization, it is given way to the Soviet Russia for the actions against Georgia.

The Bolsheviks invaded Georgia in 1921 and they started making the country as "Sovietization". They delivered an ultimatum to Turkey and the Menshevik Government and also they wanted the regions of Batum, Ardahan and Akhaltsikhe (Ahiska). The Georgian Government which didn't have possibility to fight in two fronts handed over temporarily these regions to the Ankara Government. But, the Georgian Menshevik Government was defeated and had to escape to the Europe.

During the war of Russian-Georgia, the debates of Turkey-Russia in Moscow and finally the Turkey-Russia relations were eventuated in the agreement. Hereafter, the Kars Agreement was signed between Turkey and Caucasus Soviet

Republics. Although the Ex-Georgia Government was defeated, it continued to the struggle for the independence of Georgia.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

ЦГИАГ. – Ф. 13, о. 23, д. 623, л. 3–4

ЦГИАГ. – Ф. 1834, о. 1, д. 5, л. 13

ЦГИАГ. – Ф. 1834, о. 1, д. 5, л. 14–15

ЦГИАГ. – Ф. 1836, о. 1, д. 5, л. 81

ЦГИАГ. – Ф. 1836, о. 1, д. 5, л. 83

ЦГИАГ. – Ф. 1836, о. 1, д. 132, л. 14–15

ЦГИАГ. – Ф. 1838, о. 1, д. 715, л. 25

ЦГИАГ. – Ф. 1861, о. 2, д. 23, л. 3–4

ЦГИАГ. – Ф. 1864, о. 1, д. 5, л. 22

ЦГИАГ. – Ф. 1866, о. 1, д. 9, л. 84

ЦГИАГ. – Ф. 1946, о. 2, д. 3, л. 6

Gürcüce Araştırma Eserler

1. Avalişvili, Zurab, *1918–1921 Dış Politikasında Gürcistan'ın Bağımsızlığı* (Hatıralar – Paris 1931), Tiflis 1991 (avalışvili, zurab, *saqarTvelos damoukidebloba 1918–1921 wlebis sagareo politika*Si. Avalishvili, Zurab, *saqartvelos damoukidebloba 1918-1921 tslebis sagareo politikashi*)
2. Gigineişvili, Otari, *Türkizm ve Osmanlıların Dış Politikası*, Tiflis 1963 (gigineişvili, otari, *Turqizmi da osmaleTis sagareo politika*. Gigineishvili, Otari, *turqizmi da osmaletis sagareo politika*)
3. Gigineişvili, Otari, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları*, Tiflis 1982 (gigineişvili, otari, *narkvevebi osmaleTis istoriidan*. Gigineishvili, Otari, *narkvevebi osmaletis istoriidan*)
4. *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 4.cilt, (Hazırlayan M.Dumbadze), Sabçota SaqarTvelo Yayınevi, Tiflis 1973 (*saqarTvelos istoriis narkvevebi*, t.4, red. m.dumbaZe. *saqartvelos istoriis narkvevebi*, t.4)
5. *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 5.cilt, (Hazırlayan İ.Antelava), Sabçota SaqarTvelo Yayınevi, Tiflis 1970(*saqarTvelos istoriis narkvevebi*, t.5, red. i.antelava. *saqartvelos istoriis narkvevebi*, t.5)
6. *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 6.cilt, (Hazırlayan A.Surguladze), Sabçota SaqarTvelo Yayınevi, Tiflis 1972(*saqarTvelos istoriis narkvevebi*, t.6, red. a.surgulaZe. *saqartvelos istoriis narkvevebi*, t.6)
7. *Gürcistan Tarihi Araştırmaları*, 7.cilt, (Hazırlayan İ.Kaçarava), Sabçota SaqarTvelo Yayınevi, Tiflis 1976(*saqarTvelos istoriis narkvevebi*, t.7, red. i.kaWarava. *saqartvelos istoriis narkvevebi*, t.7)
8. Jordania, Noe, *Geçmişim*, Sarangi Yayınevi, Tiflis 1990 (Jordania, noe, *Cemi warsuli*. Jordania, Noe, *chemi tsarsuli*)
9. Khundadze, Tariel, *Gürcüler Arasında Okuma-Yazma Yayma Kurumu*, Tiflis 1960 (xundaZe, tariel, *qarTvelTa Soris wera-kiTxvis gamavrcelebeli*)

sazogadoeba. Khundadze, Taniel, qartvelta shoris tsera-kithkvis gamavrtselebeli sazogadoeba)

10. Lomsadze, Šota, *Meskhler ve Meskheti*, Samšoblo Yayınevi, Tiflis 2000 (lomsaZe, SoTa, *mesxebi da mesxeTi*. Lomsadze, Shota, *meskhebi da meskheti*)
11. Maglakelidze, Šalva, *Alman Bayrağı Altında Gürcüler (Hatıralar)*, hazırlayan V.Rtskhiladze, Tiflis 1994 (maRlakeliZe, Savla, *qarTvelebi germanuli droSis qveS – mogonebebi*. Maglakelidze, Shalva, *qartvelebi germanuli droshis qvesh - mogonebebi*)
12. Nozadze, Viktor, *Gürcistan'ın Kalkınması İçin, Meskheti Mücadelesi*, Tiflis 1989 (nozaZe, viqtor, *saqarTvelos aRdgenisTvis brZola mesxeTis gamo*. Nozadze, Viktor, *saqartvelos agdgenistvis brdzola meskhetis gamo*)
13. Rekhviaşvili, Mihkeil, Rekhviaşvili, Nugzar, *Gürcistan Tarihi*, Stamba Yayınevi, Kutaisi 2000 (rexviaSvili mixeil, rexviaSvili nugzar, *saqarTvelos istoria*. Rekhviashvili Mikheil, Rekhviashvili Nugzar, *saqartvelos istoria*)
14. Surguladze, Abel, *Gürcistan-Türkiye İlişkileri Tarihi*, Acara Yayınevi, Batum 1997 (surgulaZe abel, *saqarTvelosa da TurqeTis urTierTobis istoriisTvis*. Surguladze Abel, *saqartvelosa da turqetis urtiertobis istoriisatvis*)
15. Surguladze, Abel, Surguladze, Kakhaber, *Gürcü Lejyonu Türkiye'de*, Acara Yayınevi, Batum 1994 (surgulaZe, abel, surgulaZe, kaxaber, *qarTuli legioni TurqeTSi*. Surguladze Abel, Surguladze Kakhaber, *qartuli legioni turqetshi*)
16. Svanidze, Mihkeil, *Osmanlı Tarihi*, 1.cilt, Chronografy Yayınevi, Tiflis 1999 (svaniZe, mixeil, *osmaleTis istoria t.1*. Svanidze, Mikheil, *osmaletis istoria t.1*)
17. Svanidze, Mihkeil, *Osmanlı Tarihi*, 2.cilt, Chronografy Yayınevi, Tiflis 2002 (svaniZe, mixeil, *osmaleTis istoria t.2*. Svanidze, Mikheil, *osmaletis istoria t.2*)
18. Svanidze, Mihkeil, *Türkiye Tarihi*, Artanuci Yayınevi, Tiflis 2005 (svaniZe, mixeil, *TurqeTis istoria*. Svanidze, Mikheil, *turqetis istoria*)
19. Svanidze, Mikheil, *Türkiye'de Gürcüler*, Pirveli Stamba Yayınevi, Tiflis 1996 (svaniZe, mixeil, *qarTvelebi TurqeTSi*. Svanidze Mikheil, *qartvelebi turqetshi*)

20. Şevardnadze, Eduard, *Geçmiş ve Gelecek Hakkında Fikirler*, Palitra L Yayınevi, Tiflis 2006 (SevardnaZe, eduard, *fiqri warsulsa da momavalze*. Shevardnadze Eduard, *fiqri carsulsa da momavalze*)

Türkçe Araştırma Eserler

1. Aralov S.İ., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, çeviren H.A.Ediz, İstanbul 1997
2. Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyılın Siyasi Tarihi 1789–1914*, İstanbul 2003
3. Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyılın Siyasi Tarihi 1914–1995*, İstanbul 2004
4. Cebesoy, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, İstanbul 1955
5. Gürsel M.F. *Tarih Boyunca Türk-Rus ilişkileri*, İstanbul 1968
6. Kurat, Akdeş Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1971
7. Meram, Ali Kemal, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, İstanbul 1970
8. Mert, Okan, *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İQ Kültürsanat Yayınları, Ankara 2004
9. Sürmeli, Serpil, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918–1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001

Rusça Araştırma Eserler

1. *Армянский Вопрос – Энциклопедия*, Главная Редакция Армянской Энциклопедии, Ереван 1991 (*Ermeni Sorunu – Ansiklopedi*, Ermeni Ansiklopedi Genel Redaksiyonu, Erivan 1991)
2. Арутюнян А.О., *Кавказский Фронт 1914-1918гг*, Ереван 1971 (Arutyunyan A.O. *Kafkasya Cephesi 1914-1918*, Erivan 1971)
3. Багиров Ю.А., *Из Истории Советско-Турецких Отношении*, Баку 1965 (Bagirov U.A. *Sovyet-Türkiye Tarihi*, Baku 1965)
4. Венжховский Д., *Первая мировая война 1914-1918*, Москва 1964 (Verjkhovskiy D. *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*, Moskova 1964)
5. Голоян Г.Н., *Россия и Народы Закавказья*, Москва 1976 (Goloyan G.N. *Rusya ve Transkafkasya Milletleri*, Moskova 1976)

6. Готлиб В.В. *Таинная Дипломатия во Время Первой Мировой Войны*, Москва 1960 (Gotlib V.V. *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Gizli Diplomasi*, Moskova 1960)
7. *Документы и Материалы по Внешней Политике Закавказья и Грузии*, Тбилиси 1990 (*Transkafkasya ve Gürcistan Dış Politikasının Belgeler ve Kaynakları*, Niamori Yayınevi, Tiflis 1990)
8. Ефремов П.Р. *Внешняя Политика России 1907-1914гг.*, Москва 1961 (Efremov P.R. *1907-1914 Yılları Arasında Rusya'nın Dış Politikası*, Moskova 1961)
9. Жордания, Ное, *Наши Разногласия*, Париж 1928 (Jordania, Noe, *Anlaşmazlığımız*, Paris 1928)
10. Зуев Ф., *Международные Отношения Накануне и в Годы Первой мировой войны*, Москва 1956 (Zuev F. *Birinci Dünya Savaşı Önce ve Sırasındaki Uluslararası İlişkiler*, Moskova 1956)
11. Пипиа Г., *Германский Империализм в Закавказье 1910-1918*, Издательство Наука, Москва 1978 (Pipia G. *1910-1918 Yıllarında Transkafkasya'da Almanya Emperyalizmi*, Moskova 1978)
12. Саркисян Е.К., *Экспансионистская Политика Османской Империи в Закавказье Накануне и в Годы Первой Мировой Войны*, Издательство Академии Наук Армянской ССР, Ереван 1962 (Sarkisyan E.K. *Birinci Dünya Savaşı Önce ve Sırasında Osmanlı imparatorluğu'nun Transkafkasya'daki Siyaseti*)

Gürcüce Süreli Yayınlar

1. Açareli Soso, "Gürcü basımı", *Sakhalkho Purtseli Gazetesi*, 6 Haziran 1915 (aWareli soso, qarTuli presa. Açareli Soso, Kartuli Presa)
2. Aleksidze, Levan, Kobakhidze, Davit, "Kars Antlaşması (Uluslararası Hukuk Açısından Analiz)", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 1, Tiflis Devlet Üniversitesi Yayınevi, Tiflis 1994 (aleqsiZe, levan, kobaxiZe, daviT, yarsis xelSekruleba (saerTaSoriso samarTlebrivi analizi). Aleqsidze, Levan, Kobaxidze, Davit, *karsis khelshekruleba (saertashoriso samartlebrivi analizi)*)

3. Akhsiaşvili, Giorgi, “Gürcistan-Almanya İlişkileri Tarihinden”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 3, Tiflis 1996 (axsiaSvili, giorgi, *saqarTvelo germaniis urTierTobis istoriidan*. Akhsiaşvili, Giorgi, *saqartvelo germaniis urtiertobis istoriidan*)
4. Cavakhişvili, Davit, “Gürcüler ve Almanlar Arasındaki Askeri İşbirliği”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 11, Tiflis 2004 (javaxiSvili, daviT, *qarTveli da germaneli xalxebis sabrZolo Tanamegobrobis istoriidan (1914_1918)*. Javakhishvili, Davit, *qartveli da germaneli khalkhebis sabrdzolo tanamegobrobis istoriidan (1914–1918)*)
5. Cavakhişvili, İvane, “Tarihi Raporu”, *Literaturuli Sakartvelo Gazetesi*, 23 Ekim 1988 (javaxiSvili, ivane, *saistorio moxseneba*. Javakhishvili Ivane, *saistorio mokhseneba*)
6. Cavakhişvili, Lela, “1918 yılında Gürcistan Devlet Diplomasisi ve Gürcü Gazeteleri”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 5, Tiflis 1998 (javaxiSvili, lela, *saqarTvelos saxelmwifo diplomatia da qarTuli presa 1918 wels*. Javakhishvili, Lela, *saqartvelos sakhelmcifo diplomatia da qartuli presa 1918 tsels*)
7. Cavakhişvili, Lela, “1919–1920 yıllarda Gürcistan Devlet Diplomasisi ve Gürcü Gazeteleri”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 6, Tiflis 1999 (javaxiSvili, lela, *saqarTvelos saxelmwifo diplomatia da presa 1919_1920 wlebSi*. Javakhishvili, Lela, *saqartvelos diplomatia da presa 1919–1920 tslebshi*)
8. Cavakhişvili, Lela, “1919–1920 yıllarda Gürcistan ve Milletler Cemiyeti Arasındaki İlişkiler ve Gürcü Gazeteleri”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.8, Tiflis 2001 (javaxiSvili, lela, *saqarTvelos urTierToba erTa ligasTan da qarTuli presa 1919_1920 wlebSi*. Javakhishvili, Lela, *saqartvelos urtiertoba erta ligastan da qartuli presa 1919–1920 tslebshi*)
9. Cavakhişvili, Niko, “Gürcistan-İngiltere Ekonomik-Finans İlişkileri 1918–1921”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.6, Tiflis 1999 (javaxiSvili, niko, *saqarTvelo-inglisis finansur-ekonomikur urTierTobaTa istoriidan (1919_1920)*. Javakhishvili, Niko, *saqartvelo-inglisis finansur-ekonomikur urtiertobata istoriidan (1919–1920)*)
10. Cavakhişvili, Niko, “Beyaz Hareketi Hakkında Araştırmalar”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 8, Tiflis 2001 (javaxiSvili, niko, *naSromi “TeTri*

*moZraobis” Sesaxe*b. Javakhishvili, Niko, *nashromi tetri modzraobis shesakheb*)

11. Cavakhişvili, Niko, “Gürcü ve Alman Diplomatlar Gözüyle Türk Siyasetçi ve Subaylar (1918–1921)”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 12, Tiflis 2005 (javaxiSvili, niko, *Turqi saxelmwifo da samxedro moRvaweni qarTvel da germanel diplomatTa TvaliT (1918_1921ww)*). Javakhishvili, Niko, *turqi sakhelmtsifo da samkhedro mogvatseni qartvel da germanel diplomatta tvalit (1918–1921)*)
12. Dauşvili, Rusudan, “Gürcistan Diplomatik Temsilcilikleri ve Büyükelçilikleri”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 8. Tiflis 2001 (dauSvili, rusudan, *saqarTvelos legacia da saelCoebi*. Daushvili, Rusudan, *saqartvelos legatsia da saelchoebi*)
13. Dauşvili, Rusudan, “Gürcü Politikasında Kont Schulenburg’un Rolü”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 10, Tiflis 2003 (dauSvili, rusudan, *grafi Sulenburgi qarTul politikaSi*. Daushvili, Rusudan, *grafi shulenburgi qartul politikashi*)
14. Gurgenidze, Valeri, “Poti Anlaşmasını”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 10, Tiflis 2003 (gurgeniZe, valeri, *foTis SeTanxmeba (1918)*. Gurgenidze, Valeri, *fotis shetankhmeba (1918)*)
15. Guruli, Vakhtang, “Gürcistan Dış Politikasının Yönelimi”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.4, Tiflis 1997 (guruli, vaxtang, *saqarTvelos sagareo-politikuri orientacia (1917 wlis marti – 1918 wlis maisi)*. Guruli, Vakhtang, *saqartvelos sagareo-politikuri orientatsia (1917 tslis marti – 1918 tslis maisi)*)
16. Kakhiani, Marika, “Knyaz Golitsin Ermenilerin Hayalı – Büyük Ermenistan Fikrini kırdı”, *Georgian Times Gazetesi*, 2 Ağustos 2006, N31 (395) (kaxiani, marika, *Tavadma golicinma somxebs didi somxeTis ocneba daumsvria*. Kakhiani, marika, *tavamda golitsinma somkhebs didi somkhetis otsneba daumskhvria*)
17. Kedia, Spiridon, “Yeni Hata Yapmıyalım”, *Sakartvelo Gazetesi*, 8 Kasım 1918 (kedia, spiridon, *axal Secdomas nu CavidenT*. Kedia, Spiridon, *akhal şetsdomas nu çavident*)

18. Kikodze, Geronti, "Barış Müzakereleri", *Sakartvelo Gazetesi*, 7 Mart 1918 (geronti, qiqoZe, sazavo molaparakebis gamo. Kikodze, Geronti, sazavo molaparakebebis gamo)
19. Kupatadze, Bondo, "Gürcistan'da Ermeni Burjuvazi'nin Rolü (XX Yüzyılın 10'lu Yıllarında)", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 5, Tiflis 1998 (kupataZe, bondo, somxuri burJuaziis roli saqarTveloSi (XX saukunis 10-iani wlebi). Kupatadze, Bondo, somkhuri burjuaziis roli saqartveloshi (XX saukunis 10-ian tslebshi))
20. Kupatadze, Bondo, "Rusya 4. Devlet Dumasında Gürcistan Özerkliği Konusu", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 6, Tiflis 1999 (kupataZe, bondo, saqarTvelos avtonomiis sakiTxi ruseTis IV saxelmwifo saTaTbiroSi. Kupatadze, Bondo, saqartvelos avtonomiis sakitkhi rusetis IV sakhelmtsifo satatbiroshi)
21. Kupatadze, Bondo, "I. Dünya Savaşı ve Rusya 4. Devlet Dumasındaki Gürcü Milletvekilleri", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 8, Tiflis 2001 (kupataZe, bondo, I msofllo omi da ruseTis IV saTaTbiros qarTveli deputatebi. Kupatadze, Bondo, I msofllo omi da rusetis IV satatbiros qartveli deputatebi)
22. Kupatadze, Bondo, "Gürcü Milletvekilleri Rusya 4. Devlet Dumasında", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 8, Tiflis 2001 (kupataZe, bondo, qarTveli deputatebi ruseTis IV saTaTbiroSi. Kupatadze, Bondo, qartveli deputatebi rusetis IV satatbiroshi)
23. Kupatadze, Bondo, "Valeri Gelovani – Rusya Politikasında Gürcü Siyasetçi", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 9, Tiflis 2002 (kupataZe, bondo, varlam gelovani - qarTveli moRvawe ruseTis politikur asparezze,. Kupatadze, Bondo, Varlam Gelovani - qartveli mogvatse rusetis politikur asparezze)
24. L.R-dze, "Osmanlı Ajanlar Bizde", *Ertoba Gazetesi*, 9 Şubat 1919 (l. r-Ze, osmalo agentebi CvenSi. L.R-dze, osmalo agentebi çvenşi,)
25. Makaridze, Emzar, "Türkiye Dış Politikasında Türanizm Konusu", *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 7, Tiflis 2000 (makariZe, emzar, "Turanizmis" sakiTxi TurqeTis sagareo politikaSi. Makaridze, Emzar, turanizmis sakitkhi turqetis sagareo politikashi)

26. Marusidze, Şorena, “Türk İşgalinde olan Batum Bölgesi Hakkındaki Belgeler”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 11, Tiflis 2004 (marusiZe, Sorena, *dokumentebi baTumis olqSi TurqeTis saokupacio reJimis SesaxeB (1918 wlis noemberi-dekemberi)*. Marusidze, Shorena, *dokumentebi batumis olqshi turqetis saokupatsio rejimis shesakheb (1918 tslis noemberi-dekemberi)*)
27. Muşışvili, Givi, “Suç Kimde?”, *Sakhalkho Sakme Gazetesi*, 23 Mart 1918 (muSiSvili, givi, *visi bralia?*. Muşışvili, Givi, *visi bralia?*)
28. Ninidze, Manana, “ABD ve Gürcistan İlişkileri 1917–1920”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 8, Tiflis 2001 (niniZe, manana, *amerikis SeerTebuli Statebisa da saqarTvelos urTierToba 1917_1920 wlebSi*. Ninindze, Manana, *amerikis sheertebuli shtatebisa da saqartvelos urtiertoba 1917–1920*)
29. Paicadze, Davit, “İlk Gürcistan Cumhuriyeti Kurulması için Siyasi ve Diplomatik hazırlıklar”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 7, Tiflis 2000 (paiWaZe, daviT, *saqarTvelos pirveli respublikis daarsebis politikur-diplomatiuri winamZRvrebi*. Paichadze, Davit, *saqartvelos pirveli respublikis daarsebis politikur-diplomatiuri tsinamdzgvrebi*)
30. Paicadze, Davit, “İlk Gürcistan Cumhuriyeti Dış Politikası Hakkında Birkaç Belge”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 7, Tiflis 2002 (paiWaZe, daviT, *ramdenime dokumenti saqarTvelos pirveli respublikis sagareo politikis SeswavlisTvis*. Paichadze, Davit, *ramdenime dokumenti saqartvelos pirveli respublikis sagareo politikis shestsavlistvis*)
31. Pipia, Giorgi, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Gürcistan’ın Dış İlişkileri (1917–1918)”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 5, Tiflis 1998 (fifia, giorgi, *saqarTvelos sagareo urTierTobani pirveli msoflio omis wlebSi (1917-1918ww)*. Pipia, Giorgi, *saqartvelos sagareo urtiertobani pirveli msoflio omis tslebshi (1917–1918)*)
32. Pirtskhalava, Samson, “Trabzon Barış Konferansı”, *Sakhalkho Sakme Gazetesi*, 27 Mart 1918 (fircxalava, samson, *trapizonis samSvidobo konferencia*. Firtskhalava, Samson, *trapizonis samşvidobo konferentsia*)
33. Pkhakadze, Otari, “Kutaisi Müzakereleri”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 10. Tiflis 2003 (fxakaZe, oTar, *quTaisis molaparakeba (1921)*. Pkhakadze, Otari, *kutaisis molaparakeba (1921)*)

34. Saitidze, Giorgi, “General Abel Makşvili ve Meskheta Konusu”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 6, Tiflis 1999 (saiTiZe, gela, *generalı abel (balo) mayaSvili da mesxeT_javaxeTis sakiTxi*. Saitidze, Gela, *generalı abel (balo) makashvili da meskhet-javakhetis sakitkhi*)
35. Salia, Kalistrate, “Kurtuluş Komitesi”, *Komunisti Gazetesi*, 26 Mayıs 1990, N 124 (salia, kalistrate, *ganTavisuflebis komiteti*. Salia, Kalistrate, *gantavisuflebis komiteti*)
36. Svanidze, Mikheil, “1914’de Osmanlı Devleti ve Gürcistan Kurtuluş Komitesi Arasında İmzalanan Gizli Anlaşma”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 2, Tiflis 1995 (svaniZe, mixeil, *1914 wels osmaleTsa da saqarTvelos ganTavisuflebis komitets Soris dadebuli saidumlo xelSekruleba*. Svanidze, Mikheil, *1914 tsels osmaletsa da saqartvelos gantavisuflebis komitets shoris dadebuli saidumlo khelshekruleba*)
37. Svanidze, Mikheil, “Brest-Litovsk Barışı ve Gürcistan”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.3, Tiflis 1996 (svaniZe, mixeil, *brestis zavi da saqarTvelo*. Svanidze, Mikheil, *brestis zavi da saqartvelo*)
38. Svanidze, Mikheil, “18 Aralık 1918 Erzincan Mütarekesi”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.4, Tiflis 1997 (svaniZe, mixeil, *1917 wlis 18 dekembris erzınjanis droebiTi zavi*. Svanidze, Mikheil, *1917 tslis 18 dekembris erzınjanis droebiti zavi*.)
39. Svanidze, Mikheil, “Trabzon Konferansı (14 Mart – 14 Nisan 1918)”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 5, Tiflis 1998 (svaniZe, mixeil, *trapizonis konferencia 14 marti – 14 aprili 1918w*. Svanidze, Mikheil, *trapizonis konferentsia (14 marti – 14 aprili 1918))*)
40. Svanidze, Mikheil, “Batum Konferansı ve Bağımsız Gürcistan Cumhuriyeti’nin Kurulması (14 Mayıs – 4 Haziran 1918)”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 6, Tiflis 1999 (svaniZe, mixeil, *baTumis konferencia da saqarTvelos demokratiuli respublikis daarseba (1918 wlis 11 maisi – 4 ivnisi)*. Svanidze, Mikheil, *batumis konferentsia da saqartvelos demokratiuli respublikis daarseba (1918 tslis 11 maisi – 4 ivnisi)*)
41. Svanidze, Mikheil, “Gürcistan ve Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 7. Tiflis 2000 (svaniZe, mixeil, *diplomatiuri urTierTobis damyareba saqarTvelosa da qemalis TurqeTis*)

mTavrobas Soris. Svanidze, Mikheil, diplomatiuri urtiertobis damkareba saqartvelosa da qemalis turqetis mtavrobas shoris)

42. Svanidze, Mikheil, “Batumi ve Batumi Bölgesi İçin Diplomatik Mücadele”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 10. Tiflis 2003 (svaniZe, mixeil, *diplomatiuri brZola baTumisa da baTumis olqisTvis 1918–1921 wlebSi*. Svanidze, Mikheil, *diplomatiuri brdzola batumisa da batumis olqistvis 1918–1921 tslebshi*)
43. Svanidze, Mikheil, “Gürcistan-Türkiye İlişkileri Tarihinden – 25 Temmuz 1920 Tarihinde Ankara Hükümeti Tarafından Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümetine Gönderilen Nota” *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 11. Tiflis 2004 (svaniZe, mixeil, *saqarTvelo-TurqeTis urTierTobis istoriidan (ankaris mTavrobis nota, gagzavnili saqarTvelos demokratiuli respublikis mTavrobisadmi 1920 wlis 25 ivliss)*. Svanidze, Mikheil, *saqartvelo-turqetis urtiertobebis istoriidan (ankaris mtavrobis nota, gagzavnili saqartvelos demokratiuli respublikis mtavrobisadmi 1920 tslis 25 ivliss)*)
44. Svanidze, Mikheil, “Milletler Cemiyeti ve Gürcistan (Gürcistan’ın Milletler Cemiyetine Alınmamasının Nedenleri)”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 12. Tiflis 2005 (svaniZe, mixeil, *erTa liga da saqarTvelo (ratom ar miiRes saqarTvelo erTa ligaSi)*. Svanidze, Mikheil, *erta liga da saqartvelos (ratom ar müges saqartvelo erta ligashi)*)
45. Şvelidze, Dimitri, “Gürcistan Sosyal-Federalist Partisi ve Onun Dış Politik Yönelimi”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.7, Tiflis 2000 (SveliZe, dimitri, *saqarTvelos socialist-federalistTa partia da sagareo orientaciis sakiTxi*,. Shvelidze, Dimitri, *saqartvelos sotsial-federalistuli partia da sagareo orientatsiis sakitkhi*)
46. Şvelidze, Dimitri, “Gürcü Milletinin Haklarını Savunan Birliğin Tarihi”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c. 8, Tiflis 2001 (SveliZe, dimitri, *`qarTveli xalxis uflebebis dacvis kavSiris*” *istoriisTvis*,. Shvelidze, Dimitri, *qartveli khalkhis uflebata datsvis kavshiris istoriistvis*)
47. Tevzaia, Biktor, “Osmanlılarla Mütarekenin Sağlanması”, *Ertoba Gazetesi*, 17 Aralık 1917 (Tevzaia, biqtor, *droebiTi zavis Camogdeba osmaleTTan*. Tevzaia, Biktor, *droebiti zavis çamogdeba osmalettan*)

48. Toidze, Levan, “7 Mayıs 1920 Rusya-Gürcistan Anlaşması, Rusya’nın Anlaşmayı İhlali ve Gürcistan’ın İşgali”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 1. Tiflis 1994 (ToiZe, levan, *ruseT-saqarTvelos 1920 wlis 7 maisis xelSekruleba, misi darRveva ruseTis mier da saqarTvelos faqtobrivi aneqsia*. Toidze, Levan, *ruset-saqartvelos 1920 tslis 7 maisis khelshekruleba, misi dargveva rusetis mier da saqartvelos faqtobrivi aneqsia*)
49. Tskhovrebadze, Gogi, “Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümetinin Diplomatik Çalışmaları”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, c.2, Tiflis 1995 (cxovrebaZe, gogi, *saqarTvelos demokratiuli respublikis mTavrobis diplomatiuri muSaobis Sesaxeb 1921–1922*ww. Tskhovrebadze, Gogi, *saqartvelos demokratiuli respublikis mtavrobis diplomatiuri mushaobis shesakheb 1921–1922*)
50. Tskhovrebadze, Gogi, “Genova Konferansı ve Gürcistan Meselesi”, *Gürcü Diplomasi Dergisi*, cilt 3, Tiflis 1996 (cxovrebaZe, gogi, *genius konferencia da saqarTvelos sakiTxi*. Tskhovrebadze, Gogi, *genuis konferentsia da saqartvelos sakitkhi*.)
51. Tsuladze, Apolon, “Batım Bölgesinde Gürcü Müslümanlar”, *Sakhalkho Purtseli Gazetesi*, 17 Aralık 1914 (wulaZe, apolon, *qarTveli musulmanebi baTumis olqSi*. Tsuladze, Apolon, *kartveli musulmanebi batumis olkshi*)
52. Vadaçkoria, Aleksandre, “Muharebe Meydanında (Guria’dan mektup)”, *Ertoba Gazetesi*, 15 Nisan 1918 (vadaWkoria, aleqsandre, *brZolis velze (werili guriidan)*. Vadaçkoria, Aleksandre, *brdzolis velze (cerili guriidan)*)
53. Zosidze, Noe, “1919–1920 Yıllarında Batım Bölgesinin Siyasi Durumu”, *Literaturuli Sakartvelo Gazetesi*, 26 Mayıs 1994 (zosiZe, noe, *baTumis politikuri mdgomareoba 1919–1920 wlebSi*. zosidze, noe, *batumis politikuri mdgomareoba 1919–1920 tslebshi*)

Türkçe Süreli Yayınlar

1. Arslan, Ali, “I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Ahıska-Ahılkelek (1914–1921)”, *Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, sayı 3, İstanbul 1996

2. Bayur, Hikmet, “Birinci Genel Savaştan Sonra Yapılan Barış ve Anlaşmalar” I, *Belleten Dergisi*, c. XXIX sayı 113–116, Ankara 1966
3. Bayur, Hikmet, “Birinci Genel Savaştan Sonra Yapılan Barış ve Anlaşmalar” II, *Belleten Dergisi*, c. XXX sayı 117–120, Ankara 1966
4. Duran, Tülay, “I. Dünya Savaşı Sonunda Türk Diplomasisinin İlk Başarısı Brest-Litovsk Hazırlıkları”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c.12, sayı 69, Haziran 1973
5. Işıksal, Turgut, “I. Dünya Savaşı Başlarken Rusya’nın Türkiye’ye Karşı Siyaseti”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, c.12, sayı 61, Ekim 1972
6. Kırzioğlu, M.F., “Cenubu-Garbi Kafkas Cumhuriyeti (Kars Milli Şura Hükümeti)”, *Türk Kültürü Dergisi*, sayı 72, İstanbul 1968
7. Kurat, Akdeş Nimet, “Brest-Litovsk Müzakereleri ve Barışı (20 Aralık 1917 – 3 Mart 1918)”, *Belleten Dergisi*, c. XXXI sayı 27, Ankara 1967
8. Musa, İsmail, “Azerbaycan ve Rus Kaynaklarına Göre 1921 Moskova-Kars Antlaşmaları ve Kuzey Azerbaycan’ın Toprak Bütünlüğü Meselesi”, *Belleten Dergisi*, c. LXVI sayı 246, Ankara 2002
9. Özden, Neşe “İngiliz Belgelerine Göre Anadolu ve Kafkasya’ya Yönelik Türk ve Bolşevik Politikaları (1920–1921)”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, c.VII, sayı 27, 2001/3
10. Sanyel, Salahlı R., “Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasetimiz (Nisan 1920 – Mart 1921)”, *Belleten Dergisi*, c. XLI sayı 161-164, Ankara 1967
11. Sanyel, Salahlı R., “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemi ve Türkiye’yi Bölme Çabaları (1908-1918)”, *Belleten Dergisi*, c. LXI sayı 230-232, Ankara 1998

Gazeteler

1. Akhali Azri Gazetesi (axali azri)
2. Ertoba Gazetesi (erToba)
3. Georgian Times Gazetesi
4. Kartuli Gazeti Gazetesi (qarTuli gazeTi)
5. Komunisti Gazetesi (komunisti)
6. Literaturuli Sakartvelo Gazetesi (literaturuli saqarTvelo)

7. Sakartvelo Gazetesi (saqarTvelos)
8. Sakhalkho Purtseli Gazetesi (saxalxo furceli)
9. Sakhalkho Sakme Gazetesi (saxalxo saqme)
10. Tsnobis Purtseli Gazetesi (cnobis furceli)